

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Sebeos

Herakleios Tarihi

ayışığıkitapları • 74

Kapak

Minyatür

Dizgi/İç Düzen

Minyatür Ajans

Baskı-Cilt

Hünkar Organizasyon Ltd. Şti.

Balabanaga Mah. Büyük Reşitpaşa Cad.

Doğruman İş Merkezi

No: 6 Büro: 5/6 Fatih / İST.

Tel: 0212 520 72 69

Sertifika No: 17815

1. Baskı

İstanbul, 2019

ISBN 978-975-6336-40-3

T.C.

Kültür ve Turizm Bakanlığı

Sertifika No: 16450

Online Satış

www.kitabeviyayinlari.com

ayışığıkitapları, bir **KİTABEVİ** ürünüdür.

Yerebatan Caddesi. No: 33/6 Cağaloğlu-İSTANBUL

Tel:(0212) 512 43 28 • Faks:(0212) 527 11 16

ayışığıkitapları

Sebeos Herakleios Tarihi

Ermenice aslından Fransızcaya çeviren

Frédéric Macler

Ermenice aslından İngilizceye çeviren

Robert Bedrosian

Türkçeye çeviren

Z. Zühre İlkelen

Auguste Carrière'in¹ anısına

¹ Bu ithaf yazısı, kendisi de bir doğu uygarlıkları ve dilleri uzmanı ve Ermenice öğretmeni olan Frédéric Macler tarafından yazılmış olup kitabın 1904 Fransızca çevirisinde yer alır.

Auguste Carrière - 1832 – 1902. Fransız dilbilim ve dilbilgisi uzmanı, tarihçi. Başlangıçta İncil öğrenimi görmüş, daha sonra Ermenice dilbilimine yönelmiştir. Paris Yaşayan Doğu Dilleri Okulunda ders vermiş, Yüksek Öğrenim Okulu müdürlüğünde bulunmuştur.

İÇİNDEKİLER

Kaynakça	17
Giriş.....	19
Önsöz	23
Bölüm I.....	24
Vahan'ın Perviz'e başkaldırarak başarı kazanması ve iktidarı eline alması – Perviz'in ölümü – Vahan'ı onurlandıran Kavut'un saltanatı – Kavut'un ölümü ve Anuş Ervan (Anuşirvan) diye anılan Husrev'in tahta çıkması – Vardan'ın başkaldırması ve Ermenilerin Bizans'a boyun eğmeleri – Husrev'in savaşı ve bozgunu	
Bölüm II	28
Anuşirvan'ın İsa'ya inanması ve piskopos tarafından vaftizi ve ölümü – Hüzmüz'ün tahta çıkışı – Vahram'ın Tetallerin ordusunu yenmesi – Mazkutlar'ın kralıyla savaşı ve onu öldürmesi – Vahram'ın ordusunun Husrev'e başkaldırması – Vahram'ın gelişi – Husrev'in imparator Mauricius'tan yardım istemesi	
Krallar tarihi	34
Sasanilerin denizleri ve karaları sarsarak tüm evren üzerinde yıkıma yol açan haydutluğunun, cihanşümül istilasının öyküsü	
Bölüm III	35
Vahram'ın Husrev'e saldırısı – Husrev'e sadık kalan Muşeg'e iki mektup – büyük savaş – asilerin bozgunu – Husrev'in Muşeg'e nankörlüğü – bunun sonucunda Muşeg'in Husrev'i öldürme planı kurması –	

Muşeğ'in Bizanslı generallerle birlikte imparatora mektup yazması – imparatorun bu konuda hoşnutsuzluğu – Bizans ordusunun geri gönderilmesi - Musşeg'in imparator tarafından saraya çağırılması.....35

Bölüm IV42

Husrev'in Hristiyan karısı Şirin'in dindarlığı – Husrev'in kararnamesi42

Bölüm V42

İmparator Mauricius Husrev'den Danyal'in naaşını ister42

Bölüm VI43

Mauricius Husrev'e Ermenistan beylerini ve askerlerini cezalandırma konusunda yazar – Kendisindekilerin Trakya'ya, Pers kesimindekilerin Doğuya, Bizans'takilerin de Pers ülkesine gönderilmelerini ister – Husrev birçok önemli kişiyi yanına çekmek için Hazarakar'ı değerli eşya ile Bizans ülkesine yollar – prensler gelen hazineyi yağmalarlar – savaş hazırlığı – mesaj – prensler arasında fikir ayrılığı – bir bölümünün Bizanslılara – bir bölümünün Sasanilere gitmesi.....43

Bölüm VII45

Bizans topraklarındaki Ermeni beylerinin isyanı – Savaş – Birkaçının çatışmada ölümü – Asilerden ikisinin idamı.....45

Bölüm VIII46

İmparatorun doğu güçlerine toplanma ve Ermeni güçlerine denizi geçip Trakya'da savaşma emri - Musşeg'in Ermenilere komutan seçilmesi – Zafer, Musşeg'in yakalanıp öldürülmesi.....46

Bölüm IX47

İmparator Mauricius'un Ermenistan'da Kadıköy konsili kararlarının uygulanması yolundaki emri – Patrikliğin ayrılması47

Bölüm X48

İmparatorun Ermenistan'dan atlı toplanması buyruğu – Sahak Mamikonyan ve Simpat Bagratuni'nin birlikleri götürmesi – Simpat'ın Ermenistan'a dönüşü – Nakhararların danışma toplantısı – Simpat'ın yedi kişiyle imparatora gidişi – Simpat'ın dövüşe zorlanması ve kahramanlığı – Özgün bırakılıp Afrika'ya sürülmesi.....48

Bölüm XI	50
Husrev'in mültezim tarafından bırakılmış nakhararları Asuristan'a getirtmesi – Nakhararların Isfahan'da konuşlanmaları	50
Bölüm XII	50
Husrev'in dayılarını yargılaması – Vindoy'un öldürülmesi – Vıstam'ın Husrev'le savaştan kaçıp Partlar ülkesinde hüküm sürmesi	50
Bölüm XIII	51
Ermeni beylerinin ölümü - Isfahan'daki birliklerinin başkaldırması – ülkenin yakılıp yıkılması – hazinenin yağması ve Vıstam'a karşı ilerleme.....	51
Bölüm XIV	52
Husrev'in Sımpat Bagratuni'yi onurlandırarak ona Vırkan marzpanlığını vermesi – Sımpat'ın Vırkan bölgesini siyasi ve dini bakımdan düzenlemesi	52
Bölüm XV	53
Vıstam'ın Husrev'i öldürmek ve krallığı almak üzere Asuristan'a gelmesi – Kuşan'ların başkanı Pariovk'un hıyaneti sonucu Vıstam'ın öldürülmesi – Vırkan bölgesinde kısa bir savaş	53
Bölüm XVI	54
Gerçek haçtan bir parçanın bulunması	54
Bölüm XVII	54
Sımpat'ın düşmanla savaşta başarılı olması – Armağanlarla onurlandırılması – Oğlu Varaztiro'tun hükümdara sofracı atanması – Aziz Kirkor kilisesinin yapımı – Katolikosun makamına oturması.....	54
Bölüm XVIII	56
Sımpat'ın Pers sarayına çağrılıp rütbesinin yükseltilecek Husrev Şnum diye adlandırılması – Kuşanları sıkıştırması – Datoycan'ın öldürülmesi – Sımpat ile Ermeni beylerinin bir kez daha Kuşan ve Hephtalite (Ak Hun) topluluklarına saldırması – Bir güçleş – Sımpat'ın büyük onurla saraya gitmesi	56
Bölüm XIX	58
Sımpat'ın huzur içinde ölmesi – Ermeni beylerinin Pers yönetimine başkaldırmaları ve kuzeydeki hakanın hizmetine girmeleri.....	58

Bölüm XX	59
Önde gelen soylulardan Alat Horhoruni'nin başkaldırması ve ölümü – Pers ve Bizans uç beyleri.....	59
Bölüm XXI	60
İmparator Mauricius'un öldürülmesi ve Fokas'ın saltanatı – İskenderiyeli general Heraclius ile Suriyeli general Nerses'in isyanı – Bizanslıların Urfa'yı kuşatmaları – Dara kentinin Husrev tarafından kuşatılması - Husrev'in Ermenistan'dan asker toplayıp başlarına Cınan Veh'i geçirmesi – Toros ile birlikte Urfa üzerine yürümeleri – Dara kentinin harap edilmesi – Bizanslıların Urfa'yı almaları – Komutan Nerses'in öldürülmesi	60
Bölüm XXII	62
Perslerle Bizanslıların Şirak ovasında savaşmaları – Bizanslıların yenilgisi – İkinci bir çatışmada Toros Horhoruni'nin teslim olup kaleyi Perslere vermesi ve ölümü	62
Bölüm XXIII	65
Husrev'in Asuristan'a Razman Horheam komutasında ve Ermenistan'a Aştat Yeztayar komutasında birer ordu göndermesi – Birincinin yanına düzmece imparator Theodosius'u katması – İkincinin Bizanslılarla savaşıp Karin'i alması – Karin halkının Ahmatan Şahastan'a tehciri – Katolikos'un ölümü – Şahin'in Kayseri'yi alması ve Vasak Arkruni'nin ölümü	65
Bölüm XXIV	67
Perslerle savaşmak için Herakleios'un Asuristan'a gitmesi – Antakya yakınlarındaki büyük savaş – Bizanslıların yenilgisi – Filistin ülkesinin Pers boyunduruğuna girmesi – Bir Pers valinin Kudüs'e yerleşmesi – Öldürülmesi – Kudüs'ün Persler tarafından kılıç zoruyla ve yangınla harap edilmesi – Gerçek hacın ele geçirilmesi	67
Bölüm XXV	70
Modestos'tan din büyüğü Kumitas'a mektup – Katolikos Kumitas'tan Modestos'a yanıt – Azize Hırıpsime kilisesinin katolikos Kumitas tarafından yaptırılması.....	70
Metropolit Kumitas'ın yanıtı	72
Azize Hırıpsime kilisesinin yapımı.....	74

Bölüm XXVI.....75

Khoream'ın Konstantinopolis'i fethetmek üzere büyük bir orduyla Kadıköy'e gelmesi – İmparatorun coşturucu konuşması ve armağanlar – Perslerin geri dönmeye razı oluşu – Perslerin bir kez daha Bizans'a dönmeleri – Büyük deniz savaşı ve Perslerin yenilmesi – Husrev'in Herakleios'a mektubu – Herakleios'un Perslere karşı hareketi – Tigranakert yakınlarında çarpışma – Kazanan Herakleios'un Kayseri'ye ganimetle gelmesi – Ninova ovasında çarpışma ve Perslerin yenilmesi.....75

Bölüm XXVII80

Husrev'in kaçıışı – Tizbon'un Herakleios tarafından alınması ve yakılması – Herakleios'un Atrpatakan'a dönüşü – Husrev'in ve kırk oğlunun öldürülmesi – Kavat'ın tahta çıkışı ve Bizans'la barış yapması – Sınırların serbest kalması.....80

Bölüm XXVIII82

Simpat'ın oğlu Varaztiros'un marzpan olması – Kristofer'in katolikos seçilmesi ve sonra tahtından indirilmesi – Yerine Ezr'in geçmesi – Kavat'ın ölümü ve oğlu Ardeşir'in tahta geçmesi – Herakleios'un Khoream'dan gerçek haçı kendisine vermesini istemesi – Ardeşir'in ölümü ve Khoream'ın tahta geçmesi – Khoream'ın öldürülmesi ve Husrev'in kızı Bbor'un tahta çıkması – ondan sonra Husrev diye birinin, ondan sonra Husrev'in kızı Azarmiduh'tun tahta çıkması – Ondandan sonra Hürmüz'ün, daha sonra Yazdigirt'in tahta çıkması.....82

Bölüm XXIX84

Kutsal haçın Kudüs'e geri götürülmesi – İki hükümdar arasında sınırların saptanması – Mzezh Gnumi'nin baskısı altında Ezr'in Kadıköy konsili esaslarını kabul etmesi – Mzezh ile Rhatovm'un aspet Varaztirots'a karşı komplo kurmaları ve onun kaçması – Hükümdarın yemini üzerine saraya dönüşü ve onurlandırılması – Atalarikos'un prenslerle bir olup babasına komplo kurması – Komplonun açığa çıkıp hazırlayanların idam edilmeleri – Varaztirots'un sürgüne gönderilmesi – Davit'in mertliği ve saray nazırı atanması – Rıştuni beyi Toros'un yaptıkları.....84

Bölüm XXX	87
Beş yüz kırk iki yıl hüküm süren Sasanilerin çöküşü – Muhammed'in ortaya çıkışı – Arapların Ermeni topraklarını ele geçirmesi – Herakleios'un ölümü ve Konstantinos'un tahta çıkışı.....	87
Bölüm XXXI	92
Yahudiler ve kötü niyetli tasarıları hakkında.....	92
Bölüm XXXII	93
Konstantinos'un kendi annesinin bir komplosu sonucunda ölmesi – Herakleios'un ikinci karısından olan oğlu Herakleios'un tahta geçmesi – Komutan Valentin'in Konstantinopolis'e giderek Konstantinos'un oğlu Konstans'ı tahta oturtması – Perslerin Araplarla savaşı ve yenilmeleri – Aspet Varaztirots'un saraydan ayrılması ve ölümü – Arapların Atrpatakan'a gelerek üç cenaha ayrılmaları – Artsapu kalesini almaları.....	93
Bölüm XXXIII	98
Tutsakların Tanrı'nın lütfuyla serbest kalması ve Arapları yok etmesi – Ararat bölgesinde dağılmış birliklerin Tayk, İberya ve Albanya halkına hücumları – Araplar ve Bizanslılar arasında deniz savaşı – Procopius'un Arapların komutanı Muaviye'ye gitmesi – Araplarla Bizans arasında barış – Katolikos Nerses'in yaptıkları – Ermenilerle inanç konusunda tartışma – Ermenilerin imparator Konstans'a yanıtı.....	98
Gerçek ve doğru yolda bir İznik mektubu.....	100
Bölüm XXXIV	112
Hâcer'in soyundan gelenlerin saldırısı – Bizans ülkesinde birtakım olaylar	112
Bölüm XXXV	113
Arapların Perslerle savaşarak onların üstünlüğünü ezmesi–Yezdigirt'in ölümü– Medler ve Ermenilerin Hâcer soyunun hizmetine girmeleri– Konstans'ın Ermenistan'a gelmesi–Arapların Bizanslılarla savaşa hazırlanmaları–Ermenistan katolikosu Nerses.....	113
Bölüm XXXVI	119
Arapların başından Bizans imparatoruna mektup – Muaviye'nin Kadıköy'e gelişi – Tanrı tarafından yenilmesi.....	119

Bölüm XXXVII.....	121
Medlerin Araplara başkaldırması	121
Bölüm XXXVIII	122
Muşeğ'in Bizanslılara başkaldırması – Arapların hizmetine girmesi – Araplarla Bizanslıların Nahçıvan'da savaşmaları – Ermenistan'ın yağmalanması – Ermenilerin bir kez daha Araplardan ayrılıp Bizans hizmetine girmeleri – Mamikonyan beyi Hamazasp'ın Bizans'ta saray nazırı olması – Arapların rehineleri öldürmeleri – Arap ordusunda anlaşmazlık ve bölünme – Muaviye'nin hepsini toplayıp başa geçmesi ve tarafları barıştırması.....	122

Dipnotların hemen tümü Frédéric Macler'e, İng. not ile başlayanlar Robert Bedrosian'a, Tnot ile başlayanlar Türkçe çevirmenine aittir.

Yayınevi, kişi adlarının okunuşu için değerli yardımını esirgemeyen çevirmen sayın Tomas Terziyan'a teşekkür eder.

Metindeki yer adlarının tümünün bugünkü karşılığı bulunamıyor. Örneğin yazarın (VIIinci yüzyıl) Cesarea dediği kent, bugün dördü Türkiye'de olmak üzere yedi tane Yakın ya da Orta Doğu yerleşim yerinden biri olabilir.

Ancak Kafkaslarda bulunan ve sık karşılaşmadığımız iki ada okurlarımızın dikkatini çekmek isteriz.

İberya, bugünkü Gürcistan ve çevresini içine alan bölgeyi, Eski Çağdaki İberya krallığının topraklarını gösterir. Avrupa'daki İber Yarımadasıyla karıştırılmaması için Kafkas İberyası adı da verilir.

Albanya ya da Kafkas Albanyası, yine aynı yörede bugünkü Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan topraklarının bir bölümünü içine alan bir Eski Çağ devletinin adı.

Kaynakça

BARBIER DE MEYNARD ©. *Dictionnaires géographique et littéraire de la Perse et des contrées adjacentes*, Paris, 1861.

BAUMGARTNER (Adolph). Über das Buch "Die Chrie", Leipzig, 1886.

DRAPEYRON (L.). *L'empereur Héraclius et l'empire byzantin au VIIe siècle*. Paris, 1869.

GHAZARIAN (M.). *Armenien unter der arabischen Herrschaft bis zur Entstehung des Bagratidenreiches, nach arabischen und armenischen Quellen bearbeitet*, Zeitschrift für armenische Philologie içinde.

GHEVOND. *Histoires des guerres et des conquêtes des Arabes en Arménie par l'éminent Ghémond, varda bed arménien, écrivain du VIIIe siècle*. Paris, 1856.

HÜBSCHMANN (H.). *Armenische Grammatik*. Leipzig, 1895 & 1897.

■ *Zur Geschichte Armeniens und der ersten Kriege der Araber, aus dem Armenischen des Sebeos*

LANGLOIS (Victor). *Collection des histoires anciennes et modernes de l'Arménie*, Nubar Paşa hz. tarafından bastırılmıştır. Paris, 1867 & 1869.

LYNCH (H.-F.-B.). *Armenia. Travels and Studies*. Londra, 1901.

MARQUART (Dr J.). *Eranşahr nach der Geographie des Ps. Moses Xorenac'i*. Berlin, 1901

MEILLET (A.). *Sur un système de transcription de l'alphabet arménien*, Banaser içinde. Paris, 1902.

MURALT (Edouard de). *Essai de chronographie byzantine pour servir à l'examen des annales du Bas-Empire et particulièrement des chronographes slaves de 395 à 1057*. Sankt-Petersburg, 1855.

■ *Essai de chronographie byzantine*. Basel, 1871.

NÖLDEKE (Th.). *Geschichte der Perser und Araber zur Zeit der Sasaniden*. Teberî tarihinin Arapça metninden çevrilmiştir. Leyden, 1879.

PATKANIAN (K.). *Essai d'une histoire des Sassanides d'après les renseignements fournis par les historiens arméniens*. Rusçadan çeviren: Evariste Prud'homme. *Journal asiatique* içinde. 1866 Şubat-Mart.

SAINT-MARTIN (J.). *Mémoires historiques et géographiques sur l'Arménie*. Paris, 1818.

■ Baskıya hazırladığı: LEBEAU (Ch.). *Histoire du Bas-Empire*. Paris, 1829

TER-MIKELIAN (Dr Arşak) *Die armenische Kirche in ihren Beziehungen zur byzantinischen (vom IV. bis zum XIII. Jahrhundert)*. Leipzig, 1892.

TOPPDŞCHIAN (H.) *Armenien vor und während der Araberzeit*. Ermeni filoloji dergisi içinde. Marburg, 1903.

WEBER (Simon). *Die katholische Kirche in Armenien. Ihre Begründung und Entwicklung vor der Trennung*. Freiburg, 1803.

EROTH (Warwick). *Catalogue of the coins of Parthia*. Londra, 1903.

Giriş

VII^{nci} yüzyıl Ermeni yazarları arasında Arapların Ermenistan'daki ilk istilalarından söz eden tek kişi Piskopos Sebeos'tur. Çağdaşı olduğu Sasanilerin çöküşünü anlatır ve bunu bize sunduğu olayların çoğunda hazır bulunmuş bir yazarın yetkinliğiyle yapar. Gerçi o olayları bir eleştiri süzgecinden geçirmeksizin vermiştir ama bunu yaparken zamanının olağan davranışına, gerek Bizanslı gerek Arap tarihçilerin yaptıklarına ters düşmüş de olmuyordu.

Çoğuna tanık olduğu ya da görgü tanıklarından dinlediği olayları anlatırken herhangi bir yazılı kaynak belirtmez. Yine de Sebeos'un kitabı kendinden sonra gelenlere kaynak olmuştur. Ne varki, biçeme, anlatı yollarına bakılınca Sebeos'un Bizanslı yazarlardan esinlendiği, onlardan yararlandığı düşünülebilir. Onların izlediği yolu, olaylardan yorumsuz söz etme, bir konudan ötekine belirli bir ara koymaksızın geçme yolunu almıştır; olayları belleğine geldiği gibi anlatır.

Niyetimiz VI^{nci} ve VII^{nci} yüzyılların Ermenistan'ı konusunda bir tarih incelemesi sunmak olmadığı gibi, kaba çizgilerle bir genel görünüm resmi çizmek bile değil. Amacımız, çok daha alçakgönüllü bir şey: Sebeos'un yapıtının bir çevirisini metnin anlaşılabilirliği için çok gerekli birtakım tarihsel notlarla birlikte vermek.

Kitap *Herakleios tarihi* adını taşıyor; bu tam uygun bir adlandırma değil. Şöyle ki, yazar pek çok başka olayı da anlatıyor. Fakat öte yandan başlık bir dereceye kadar uygun da düşüyor, çünkü anlatılan şey, impara-

tor Herakleios ile II. Husrev arasındaki savaşlar çevresinde döner. Kitapta bu iki hükümdarın selefleri, çağdaşları ve halefleri konusunda çok ilginç ayrıntılar bulunur. Kitabın sonu birkaç sayfayla Arapların Pers topraklarında, Ermenistan'da ve Bizans imparatorluğu içindeki istilalarını verir. Anlatı V^{nci} yüzyılın sonundan alıp halife Muaviye'nin 661 yılında tahta çıkışına kadar gider.

Sebeos'un kitabı her şeyden önce bir din adamının kitabıdır ve gerek eksik noktalarında gerek olumlu yönlerinde yazarının kimliğini duyurur. Kilise tarihçisinin siyaset tarihçisine oranla daha çok malzeme topladığını düşünebiliriz. Sebeos'un doğumunu ve ölümünü içeren dönem, yani VII^{nci} yüzyıl, din açısından çok hareketli bir yüzyıl olmuştur². Hristiyan bir toplum olan Ermeniler, kendilerine çok eziyet eden Zerdüştilerin boyunduruğuna girmeyi, her ne bahasına olursa olsun, istemiyorlardı. Bizans'la ilişkileri de daha dostça değildi. Çok geçmeden Kadıköy konsilinde³ görüşülenler konusunda Bizanslılar ve Ermeniler çekişmeye, hattâ kavgaya başladılar. Monofizizm, doğu dünyasındaki Hristiyanlığı birbirinden açıkça farklı iki kampa ayırdı. Ayrılık gittikçe belirginleşti ve her gün büyüdü. Bunun sonuçlarını o dönemdeki Ermeni politikası çekti: şöyle ki Hayk'ın⁴ soyu sürekli olarak Bizanslılarla Persler arasında gidip geldi. Bu, bir zamanlar Ermeni krallığını oluşturan toprakların Arapların eline geçmesine kadar sürdü. Bu mücadeleler, bu kavgalar, bu bitip tükenmez savaşlar piskopos Sebeos tarafından çok ayrıntılı olarak anlatılır. Kitabının önde gelen nitelikleri, iyi ve kötü yanları H. Hübschmann tarafından özenli bir çözümlemeden geçirilerek gözler önüne serilmiştir⁵. Bunlara yeniden dönmemiz gerekmez.

Etienne Asolik de Taron (Taronlu İstapan Asolik), Bizanslı Faustus ile Papaz Léonce arasında bir yerde Sebeos'un *Heraklios Tarihi* kitabından

² Sebeos bu tarih kitabını VII^{nci} yüzyılın üçüncü çeyreğinde kaleme almıştır. Bkz. A. Baumgartner, Ueber das Buch "Die Chrie", Leipzig, 1886, ss 466-67.

³ Tnot (Türkçe çeviride verilen not): 451 yılı sonbaharı.

⁴ Tnot: Ermeni adı bu topluma onun dışında kimselerce verilen bir addır. Ermeniler kendilerini Hay (çoğul: Hayer) diye adlandırırlar.. Bu ad, efsaneye göre, İ.Ö. III. bin-yılda yaşadığı var sayılan bir inanç ulusunun adı olan Hayk'tan türemiştir.

⁵ Zur Geschichte Armeniens und der armen. Kirchengesch. / Anhang, S. 1 - 10.

Profesör H. Hübschmann -kendisi tam bir bilgindir- Sebeos'un kitabının Arap istilalarından söz eden birkaç bölümünü Almancaya çevirmiştir¹⁵. Patkanyan bir de 1879'da Ermenice metnin ikinci bir baskısını yapmıştır. Elinizdeki Fransızca metin bu baskının çevirisidir.

Piskopos Sebeos'un *Herakleios Tarihi* adlı yapıtının iki baskısı da üç bölüme ya da üç kitaba ayrılmıştır. Birinci bölüm Langlois¹⁶ tarafından *Agathange* takma adı altında çevrilmiştir; Sebeos'un olmadığı bellidir ve bu yazarın yapıtları arasında yer almaması gerekir. İkinci bölüm, Horen'li Movses ile Taronlu İstapan'ın yazdıklarının bir araya getirilmesidir; oysa bu sonuncu 1004'e kadar yazmıştır; şu halde yazdıkları Sebeos'tan üç yüz yıl sonraya ait olduğundan burada çevirisinin verilmesi gerekmez.

Kitap III ise başlı başına Sebeos'un yapıtının çevirisinden oluşur ve Patkanyan baskısının 22^{nci} ve 153^{ncü} sayfaları arasını içerir. Elinizdeki çalışma bunun Fransızcaya çevirisidir. Carrière bir süre Sebeos'un kitabını kendi çevirmeyi düşünmüş, hattâ Kitap IIⁿⁱⁿ ilk sayfalarını ve Pers komutanlarından söz eden bölümü çevirmişti; ancak onun ölümüyle bu tasarısı yarım kalmıştır. Bu durumda Bay Meillet ikimizin de hocası olan Carrière'in temelini attığı bu girişimi tamamlamam, piskopos Sebeos'un *Herakleios tarihi* adlı kitabının notlu bir çevirisini yapmam yolunda beni yüreklendirdi. Bu girişim ne denli çekici olursa olsun, her sayfada beni bekleyen çeşitli zorlukları görüyordum. Fakat Ermenice çalışmalarımda ilk adımlarımı yönlendirmiş olan saygıdeğer hocamın başladığı işi sürdürme ve sonlandırma düşüncesi bana bu çetin işi bitirme gücünü verdi. Dostum ve hocam Meillet çeviriyi hem basılmadan önce hem de matbaa provaları halinde gözden geçirerek bana yardım etti. Kendisine burada candan teşekkür ederim. Ayrıca birçok kez bilgisine başvurduğum tanınmış bir Ermeni şair ve yayıncı olan Arşak Çobanyan'a da teşekkür ederim.

Paris, 13 Mayıs 1904.

¹⁵ Zur Geschichte Armeniens (Ermenistan tarihi hakkında), s.10-44.

¹⁶ Collection..., I, 196-200. ODF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Önsöz

Ermenistan'da Arşaklar hanedanı çağı sona erdiğinde, Kral Vramşapuh'un krallığı yok olduğunda Ermenistan'da Karkhedovmayeşi gücü egemen olmuştu. Bu ulus, korkunç bir amaç güderek ve kötü niyetli büyücülerle ve güçlülerle bir olarak ve ülkenin belli başlı nakhararlarını¹⁷ da yanlarına alarak inancın Ermenistan'daki meyvelerini yok etmeyi aklına koydu. Bu isteklerinde hiç de başarılı olamadılar, büyük zararlara uğradılar. İnanç ise gittikçe gelişip doruğuna ulaştı.

Kötü adam Yezdigirt'in saltanatına, onun tanrısal düzeni nasıl yıkmak istediğine ve Ermenistan'ın mert nakhararlarıyla soylu Mamikonyan ailesinin başkanı yürekli Tanrı savunucusu *Kızıll* lakaplı Vartan'ın, ailenin tepeden tırnağa silahlı ve askerleriyle kilit olmuş silahşorları ellerine inanç kalkınasını alıp nasıl savaş için birleştiklerine gelince, bütün bunlar, tıpkı tarihin kaydettiği gibi, başka yazarlarca kaleme alınmıştır. Sanki gözlerinin önünde göklerden yollanan bir taş varmış gibi, yaşamı hiçe sayarak, Tanrı yolunda ölmeyi seçtiklerinde Pers askerlerinin büyük bir şiddetle üzerlerine gelmesiyle karşılaştıklarını ya da onlara karşı giderken nasıl Tanrı yolunda öldüklerini, dinibütünlerin Nişapuh kenti yakınlarında Aprşehir'de, Thêarkhuni denilen yerde dinsizlerin elinde telef olduklarını da yine aynı tarihin kaydettiği gibi başka yazarlar yazmışlardır¹⁸.

¹⁷ Tnot: Ermenistan'da görevi bahadan verasetle alan bir yüksek görevli, bir çeşit satrap.

¹⁸ Bu bölümden bir anlam çıkmıyor. Sebeos'un tarihini içeren elyazması içinde *Lazar de Pharbe* da bulunmaktaydı. Sebeos kendi yapıtını ona bir devam olarak vermiş olabilir mi?

Fakat Perviz'in saltanatı sırasında meydana gelen bütün kötülükler, Vardan'ın Husrev'e başkaldırması, Pers ordusunun Hürmüz'e karşı ayaklanması, Hürmüz'ün ölümü, Husrev'in tahta çıkması, Mauricius'un ölümü, Phocas'ın tahta çıkması, Mısır'ın alınması, İskenderiye'deki katliam, Herakleios'un Kuzeye doğru, Tetallerin kralına karşı çıktığı sefer, pek çok ulustan kişinin yollara düşmesi, Bizanslıların Atrpatakan'ı¹⁹ istilası, ganimeti ele geçirince Faytakaran'a dönmeleri, Pers ordusunun onunla karşılaşmak üzere Doğudan gelmesi, Albanlar ülkesindeki savaş, imparatorun Nahcivan kentine dönmesi ve Husrev'e karşı yeniden sefere çıkışı, Ninova yakınındaki çarpışma, Tizpon kentine saldırı, Atrpatakan'a dönüş, Husrev'in ölümü, Kavat'ın tahta çıkışı, iki hükümdar arasında imzalanan barış anlaşması, Bizans sınırlarının bırakılışı, kutsal haçın kutsal kente getirilişi; bundan sonra çok büyük bir hiddetin yükselişi ve haydudun güney bölgelerdeki son kötülükleri; İsmail'in ordularının yani Arapların nasıl birden harekete geçip bir anda iki kralın gücünü kovarak Mısır'dan Fırat ırmağının ötesine ve Ermenistan sınırına kadar ve batıdaki büyük denizden Pers krallığının kapısına kadar Mezopotamya'daki bütün Suriye kentleri, Tizbon²⁰, Veh Artaşir, Marand, Hamadan'dan Gandzak kentine ve Atrpatakan bölgesindeki büyük Hrat kentine kadar nasıl işgal ettiler. İşte bu kitapta size bunları kısaca anlatmak istedim.

Bölüm I

Vahan'ın Perviz'e başkaldırarak başarı kazanması ve iktidarı eline alması – Perviz'in ölümü – Vahan'ı onurlandıran Kavat'ın saltanatı – Kavat'ın ölümü ve Anuş Ervan (Anışirvan) diye anılan Husrev'in tahta çıkması – Vardan'ın başkaldırması ve Ermenilerin Bizans'a boyun eğmeleri – Husrev'in savaşı ve bozgunu

Pers hükümdarı Perviz'in²¹ zamanında Hıristiyan dinine ait tüm yüksek görevler, kurumlar ve yasalar kaldırıldı. Ermeni beyleri üzerindeki baskı ve haksız yere zorluk vermeler öylesine ağırlaştı ki, onlar da kölelik

¹⁹ Tnot. Bugünkü Azerbaycan toprakları.

²⁰ Tbot: Bizanslılarca Ctesiphon diye anılan Mezopotamya.kenti. Bugünkü Bağdat'ın 30 km güneydoğusunda.

²¹ 457 – 484. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

boyunduruğunu silkelediler ve Vahan Mamikonyan isyan edip Persleri kovdu ve iktidarı zorla eline geçirdi.

Bunun üzerine kral Perviz ona karşı kalabalık bir Hun²² ordusu sürdü ve hem onun öldürülmesini hem bütün erkeklerin kılıçtan geçirilmesini buyurdu. Sparapet²³ Vahan alelacele otuz bin seçkin savaşçı toplayıp bu ordunun karşısına çıktı. İki taraf savaş davullarının sesleri arasında Geran ovasında karşılaştılar.

Tanrı Ermenilerin imdadına yetişti: Güçlü bir fırtına koptu ve Pers ordusunun üzerine toz burgaçları saldı. Gün ortasında karanlıklarda kaldılar. İki taraftan da çok kayıp verildi. Cesetlerin hangi yandan olduğu, hangisi Pers, hangisi Ermeni anlaşılamıyordu. Yine de Ermeniler üstün geldiler ve Pers ordusunu kılıçtan geçirdiler, sağ kalanların peşine düşüp kaçırttılar. Büyük bir zafer kazanmışlardı.

Vahan Ermeni topraklarından savaş vergisi topladı ve Perslerin Vağarşapat'ta, Duin²⁴ de, Mızraykh'ta ve daha birçok yerde yakıp yıktıkları büyük kiliseleri onardı. Ülkeyi çeki düzen verip yeniledi.

Pers kralı Perviz yeniden Ermenistan'a karşı ordu göndermek istiyordu. Fakat buna vakit bulamadı, çünkü Kuşanlar ülkesi tarafında çatışmalar olduğunu haber almıştı. O sınırdaki Kuşanların kralı güçlü bir ordunun başına bizzat geçmiş Perviz'e karşı yürüyordu. Bunun üzerine Perviz askerlerini topladı ve alelacele ona karşı harekete geçti. "Önce şunun işini bitireyim" diyordu, "sonra döndüğümde Ermenilerle çatışmaya vaktim olur. Kılıcım erkeklerini de kadınlarını da sağ bırakmayacak."

Nitekim sefere kendisi çıktı ve kısa zamanda doğuda düşmanla karşı karşıya geldi. Kıran kırana bir döğüş oldu. Kuşanlar Pers ordusunu bozguna uğrattılar ve büyük bölümünü ezdiler; öyle ki tek kişi kaçıp kurtulamadı. Kral Perviz de kendisiyle birlikte savaşan yedi oğluyla birlikte öldü²⁵.

²² İki baskıda da Hun kralı Perviz deniyor. Belki kopistin bir yanlışdır ve Patkanyan'ın baskısında görüldüğü gibi Pers kralı Perviz diye düzeltmek gerekir.

²³ Tnot: İlkçağ ve Ortaçağ'da Ermenistan'da babadan oğula geçen bir askerlik rütbesi.

²⁴ Tnot: Ermenistan'ın eski başkentlerinden; Ararat bölgesinde, Erivan'a 35 km kadar uzaklıkta.

²⁵ 484 yılı.

Ondan sonra oğlu Kavat²⁶ Pers ülkesinde hüküm sürdü. Fakat ordularının gücü kırıldığı için kimseyle savaşmak istemedi ve komşularının tümüyle barış yaptı. Ermenilerle de anlaştı ve Vahan'ı kendi hükümet merkezine çağırıp onurlandırdı, onu Ermeni yönetiminin başına geçirdi, ona marzpanlığı²⁷ ve Mamikonyanlar beyliğini verdi. Ona kendisine tam bağlı kalacağı yolunda yemin ettirdikten sonra candan bir uğurlamayla ülkesine gönderdi.

Vahan'dan sonra önemli bir görev olan işhanlığa kardeşi Vard Patrik geçti; ne var ki o da kısa süre sonra öldü. Ondan sonra Pers marzpanları geldiler ve bunlar Ermenilerin her hangi bir savaş girişimiyle karşılaşmadılar. Mamikonyan beyleri Suren ve Vardan'ın marzpanlıklarına kadar herhangi bir başkaldırma olmadı.

Kavat'ın oğlu Husrev'in²⁸ saltanatının kırk birinci yılında Vardan isyan etti ve tüm Ermenilerle amaç birliği içinde olarak Pers krallığının boyunduruğunu sarstı. Asiler Duin kentinde marzpan Sûren'i²⁹ öldürdüler ve bol ganimet ele geçirdiler ve Bizanslıların egemenliği altına girdiler³⁰

Bu olaylardan az önce, Siyunig yöresinin işhanı olan Vahan adında biri bir yana çekilip Ermenilerden ayrılmıştı. Pers kralı Husrev'den³¹ Siyunig yöresinin kayıtlarını kuyutlarını Duin'den Faytakaran'a nakletmesini ve o kenti Atrpatakan'ın başkenti yapmasını istedi. Öyle ki, artık Siyunig'lilere Ermeni denmeyecekti. İsteği yerine getirildi.

Bizanslıların imparatoru³² vaktiyle iki büyük hükümdar, Dırtad ve Konstantinos arasında imzalanmış olan anlaşmayı Ermeniler önüne and³³ içerek yeniledi ve Ermenilere imparatorluk birliklerinden destek gönderdi. Onlar da bu desteği alınca Duin kenti üzerine yürüdüler, kenti kuşattılar, yıkıma uğrattılar ve kentteki Pers silahlı gücünü kovdular.

²⁶ I. Kawat. Sebeos 484 yılından 487'ye kadar dört yıl krallık eden Balas'tan söz etmiyor.

²⁷ Tnot: Marz + ban: Sözcük anlamı uç beyi. Marzpanlık. Sasaniler döneminde Ermenistan'da bir çeşit genel valilik.

²⁸ Khosroes I Anoşarvan, 531 – 578.

²⁹ Krş. 'Tabl. Nöld. s.v. s. 437 vd.

³⁰ 571 yılında.

³¹ Inci Husrev.

³² I. Justinus

³³ Metnin yazısı çözümlenmiş. Bu bölümde metnin çözümlenmesi için www.ancient-texts.com adresine bakınız.

Fakat birden bire onlara karşı³⁴ şiddetli bir hareket başladı, çünkü kentin yakınında bulunan ve Persler tarafından depo olarak kullanılan Aziz Kirkor kilisesini yakmışlardı. Onlara karşı yükselen şiddetli hareketin nedeni buydu.

Daha sonra Mihran Mihrevandak yirmi bin asker ve çok sayıda fille gelip Vardan'a saldırdı³⁵. Halamah ovasında büyük bir savaş oldu. Ermeniler Pers güçlerini kanlı bir bozguna uğrattılar. Pers askerlerini kılıçtan geçirdiler. Fillerin tümüne de el koydular. Bir miktar askerle kaçan Mihran ülkesine döndü.

Yine bu Vardan'a karşı çok kalabalık bir ordu ve çok sayıda fille bizzat saldıran, Pers ülkesinin Anuşeruan dedikleri kralı Husrev oldu. Artaz kantonundan başladı, Bagrivand'ın içinden geçti, sonra Karin³⁶ kentini aştı, yoluna devam edip³⁷ onun³⁸ karşısında bir yerde kampını kurdu.

Ertesi gün, sabah erkenden her iki taraf da karşı karşıya savaş durumuna geçti ve çarpışma başladı. Fakat Tanrı Pers kralını ve bütün ordusunu bozguna uğrattı. Persler düşmanlarınca ezildi ve tam bir bozguna uğratıldı. Hangi yollardan kaçacaklarını bilemeyip Fırat adlı büyük ırmağın kıyılarında güç tazelemeye gittiler. Fakat sular kabarınca kaçakların çoğunu çekirge sürüsü gibi sürükleyip götürdü. O gün pek azı kaçabildi. Bu arada kral, zar zor az sayıda askerle birlikte kurtulup fillerinin ve atlılarının arasına sığınabildi ve Agdznikh eyaletinden geçip sarayına kaçtı.

Çarpışmayı kazananlar savaş alanında kraldan kalanları ve kral hazinesini ellerine geçirdiler³⁹. Eceler ecesini ve kralın kadınlarını aldı-

³⁴ Bizanslılara karşı.

³⁵ Ermenilerin Halamah ovası zaferiyle ilgili olarak bkz. Jean Catholicos, s.37 (baskı Emin) ve çeviri s.54. Ayrıca bkz. Lebeau (Saint-Martin), a.g.y. cilt X, s. 92. Burada generalin adı Mihran yerine Deren'dir. Saint-Martin bu Deren adını Çamcıyan'ın Ermeni tarihinden almış olabilir, cilt II, s. 286.

³⁶ Tnot: Erzurum.

³⁷ Bkz. Lebeau, a.g.y., cilt X, s.135, sat.2.

³⁸ Vardan'ın..

³⁹ Bkz. Efsesli Yohannes (Jean d'Éphèse), Kırkıyirinci, 3993
Çevirisi ve PDF Erişim: <https://panteon.org>

lar⁴⁰. Kralın haremine ayrılmış çadırı⁴¹ ve çok ağır olan, değerli taşlarla, incilerle süslü altın yatağı kaldırdılar. Persler buna “şanlı yatak”⁴² derlermiş. Hrat da alındı. Kral nereye gitse onu da güçlü bir yardımcı olarak yanında götürürmüş. Hrat bütün öteki ateş sunaklarından daha ünlüydü. Persler ona Ateş derlerdi. Movpetler movpetiyle⁴³ ve birçok esirle birlikte sulara gömüldü. Tanrı razı olsun.

Bölüm II

Anuşirvan'ın İsa'ya inanması ve piskopos tarafından vaftizi ve ölümü – Hürmüz'ün tahta çıkışı – Vahram'ın Tetallerin ordusunu yenmesi – Mazkutlar'ın kralıyla savaşması ve onu öldürmesi – Vahram'ın ordusunun Husrev'e başkaldırması – Vahram'ın gelişi – Husrev'in imparator Mauricius'tan yardım istemesi

Anuşirvan dedikleri Husrev, saltanatı boyunca, az önce anlattığımız isyandan önce, topraklarının gönencini artırmıştı. Çünkü barışsever bir adamdı ve ülkeyi halkın iyiliği doğrultusunda yönetiyordu. O isyan çıkınca pek büyük bir öfkeye kapıldı. Çünkü kendini kusursuz sanırdı. “Ben, derdi, tüm ülkenin efendisi değil, babasıyım. Onların hepsine oğlum gibi, dostum gibi davrandım. Şimdi dökülen kanların hesabını Tanrı onlardan soracaktır.” Saltanatı sırasında Husrev Çor geçidini ve Ağuanlar'ı kapattı, Eger kralını tutsak etti. Pisidia Antakyası'nı⁴⁴ zorla ele geçirdi ve tutsakları kendi sarayına yakın bir yere naklettirdi. Orada onlar için kendi adını verdiği bir kent yaptırdı. O kente aynı zamanda Okin Sahastanı da derler. Ayrıca Deraa ve Callinicum'u da zapt etti. Hatta bir seferde Kilikya sınır topraklarını bile ele geçirdi.

⁴⁰ Carrière, ikinci Patkanyan baskısında s.27, sat.18) bu sözcüğü başka türlü okumak gerektiğini söyler. Bunun anlamı “hanımlar”dır (bkz. Hübschmann, Armenische Grammatik, I, 117).

⁴¹ Metinde yanlış yazılmış. Doğrusu için bkz. Hübschmann, a.g.y. c.I s.192 ve atıflar.

⁴² Tnot: Fransızca çeviride yatak değil, tezkere, sedye anlamına gelen bir sözcük kullanılmış; ancak söz konusu olanın bir çeşit tahtırevan olduğu anlaşılıyor.

⁴³ Mobedler Mobedi konusunda bkz. Darmsteter, Zend Avesta, I, s.30 vd

⁴⁴ Yeni Ahid'deki bir şeyden ötürü yanlış anımsama. Söz konusu yer 540 yılında alınmıştır

Husrev kırk sekiz yıl saltanat sürdü. Ölümünde Tanrı sözünün ışığı çevresini aydınlattı, çünkü İsa'ya inanmıştı. Şöyle konuştu: "Tek bir Tanrı'ya, gökleri ve yeri yaratana, Hristiyanların taptıkları Baba, Oğul ve Kutsal Ruha inanıyorum. Sadece o, Tanrıdır ve Hristiyanların taptıklarından başkası yoktur."

Hizmetkârlarına Sarayın Zerdüşti din adamlarının en başındakini bir iş için bir yere göndermelerini emretti; ötekileri de uzaklaştırdı ve piskoposların başını çağırttı. Onun unvanı Eran Katholikos⁴⁵ idi. Onun tarafından vaftiz edildi; ona odasında ayın yönetmesini emretti. İncil'den parçalar okuttu. Aşai rabbani aldı ve Katholikos'u evine gönderdi.

Birkaç gün sonra yaşlılık günlerini huzur içinde kapattı; cenazesini Hristiyanlar kaldırdılar ve hükümdarlar mezarlığına gömdüler. Yerine oğlu Hürmüz⁴⁶ geçti⁴⁷.

İşte şimdi Mamikonların beyi Vardan'ın başkaldırmasından bugüne kadar Ermeni ülkesine birbiri arkası sıra gelen Pers generalleri. Bunlardan bir bölümü çatışmada ölmüş, bir bölümü yenilmiş, bir bölümü de muzaffer olarak dönmüştür.

Ermenilerin marzpan Suren'i öldürdükleri yıl⁴⁸ Vardan Vısnasp geldi, hiçbir şey yapmadı, bir yıl kaldı, dönüp gitti.

Sonra, tepeden tırnağa silahlı yirmi bin asker ve pek çok fille Golon Mihran geldi⁴⁹. Golon, ayrıca, aralarında dağlık Kafkasya bölgesinde oturan Hunlar da bulunan halktan bile pek çok yardımcı toplamıştı. Kraldan Ermenistan nüfusunu yok etme, ülkeyi yakıp yıkma, yerle bir etme buyruğunu almış bulunuyordu. Geldiğinde, dağlarda erişilemeyecek yerlere kaçıp kendini kurtaranlar ve bir uzak ülkeye sığınanlar dışında, çoğunluk kurtulamadı, çünkü düşman, bulduğunu kılıçtan geçiriyordu. Golon Mih-

⁴⁵ Pers ülkesinin en yüksek piskoposu. Bkz. Hübschmann. a.g.y. I. s.39

⁴⁶ IV. Hürmüz, 578 – 590.

⁴⁷ Metnin burasında araya bir parça girer ve Suren'in 571 yılında öldürülmesinden II. Husrev Perviz'in tahta çıkışına kadar Ermenistan'ı işgal eden Pers generallerinin listesini verir. Bu ara metin Patkanyan baskısında görülebilir. Bizim çevirimiz parçayı bölünmemiş olarak vermektedir.

⁴⁸ 571.

⁴⁹ İkinci safar. Bkz. Drexler, P. F. K. O. A. Arşivi - <https://rantey.org>

ran Gürcistan'la savaştı ve yenildi. Sonra Ermenistan'a geldi ve Ankg'ı bir yalan yeminle ele geçirdi.

Siyunig beyi Philippe [Golon Mihran?], Hagamah kentine saldırdı; ayrıca Vanand kantonunda, Usmus köyünde savaştı. Bu iki girişiminde de yenik düştü. Ermenistan'da yedi yıl kaldı, sonra döndü.

Sonra Anuşirvan Husrev'in kendisi geldi. Melitene'de⁵⁰ büyük bir savaş verdi, yenildi ve döndü⁵¹.

Sonra Tam Husrev⁵² yani Güçlü Husrev geldi. O, biri Bosean toprakları içinde Murt ve Aras ırmaklarının birleşme noktası Bolorapah'ta, öteki Bagrevand yöresinde Katin'de olmak üzere iki savaş yaptı. Her ikisinde de parlak zafer kazandı. İki yıl kaldı ve döndü.

Sonra Vanand kantonunda Utmusköyündesavaşan Varaz⁵³ Vzür geldi; önceleri püskürtüldüyse de sonunda yendi. Bir yıl kaldı ve döndü.

Sonra Şirak köyünde savaşıp başarı kazanan büyük aspet⁵⁴ geldi. O, yedi yıl kalıp döndü.

Sonra marzpan Hrahat geldi ve Nisibe'ye kendi yakınlarına yardım etmeye gitti⁵⁵. O yakınları önce yenilmişlerdi, sonra yendiler. Döndüğünde Bznuni'ler toprağında Kalkacur'da savaştı. Yendi. Dört ay kalıp döndü.

Sonra marzpan Hrartin Datán geldi. O zamandan beri Persler Bizans ordularına kafa tutamadılar. Onun zamanında Hürmüz öldürüldü⁵⁶ ve oğlu Husrev tahta çıktı. Datán iki yıl kaldı ve döndü.

Sonra iki hükümdar Mauricius ile Husrev arasında imzalanmış Pers-Bizans barışının bitişine kadar Pers sahmanakallar⁵⁷ geldiler.

⁵⁰ Tnot: Aslantepe, Malatya

⁵¹ Tümcenin öznesi I. Husrev Anuş Eruan olacak. Melitene'de Tiberius'un generali Justinus tarafından yenilen odur. Bkz. Lebeau, cilt X, s.136 vd.

⁵² Ermenistan'daki Bizanslıları yenmiştir (577); bkz. Lebeau, X, s.145 Tam (güçlü, kuvvetli) için bkz. Tab. Nöld. S.443, n.1

⁵³ Varaz = yabandomuzu; bkz. Tab. Nöld. s. 240, n.1.

⁵⁴ Tnot: Ermeni soyluları arasında babadan oğula geçer bir askeri unvan.

⁵⁵ Tnot: Söz konusu kent bugünkü Nusaybin.

⁵⁶ 590 yılında.

⁵⁷ "seferlerin bekçisi" anlamındaki ham kükünlü bir görev için Ermenice çevirisidir.

Sonra da Vandatakan⁵⁸; onun arkasından Horakan. Bu sonuncu ayaklanmış Pers birliklerince Gapni'de öldürüldü. Bu asi birlikler Gelum yöresine⁵⁹ gittiler. Sonra Merakbut. Sonra Yazden. Sonra Butmah. Sonra Hoyiman.

Vistam yolunu bulup kaçarken Vndoy'u zincire vurdurup Gruandakan'a atan ve çevresinde pek çok savaş çıkartan [Hürmüz]⁶⁰ ...

O sıralarda Pers ülkesinin doğu eyaletlerinin valisi Vahram Mehrevan-dak diye biri vardı. Gözüpekliğiyle Tetallerin ordusunu yenmiş ve Bahl'i fethetmiş, tüm Kuşanlar ülkesini almıştı. Vehpot dedikleri büyük ırmağın ötesine geçmiş, Kazbion denilen yere kadar gitmişti. Yani barbarların "savaşa savaşa bu noktaya kadar gelmiş; mızrağını da ta şuraya saplamış" dedikleri cengaver Spandiat'ı⁶¹ geçmişti.

İşte bu Vahram büyük ırmağın karşı yakasındaki bölgede bulunan Mazkhutların güçlü kralıyla savaşım onun kalabalık ordusunu yendi, kralın kendisini de döğüşte öldürdü. O krallığın tüm hazinelerine el koyup götürdü.

Sonra Pers kralına ulaklar gönderip müjdeyi verdi. Seferden elde edilen çok büyük ganimetin ufak bir bölümünü sundu. Değerli birkaç nesne yollamıştı. Böylece hükümdara bağlılığını kanıtlamış oluyordu. Elde edilen hazineye gelince onu da askerlere, her birinin hak ettiği dereceye göre, dağıttı.

Kral Hürmüz müjdecî ulakları görüp ordunun iyi durumunu bildirilen mektupları okuyunca, armağanları, kralın yani Mazkhutlar kralının hazinelerinden ayrılan ganimeti alınca görünürde yetinmiş gibi davrandı. Fakat aslında çok hiddetlenmişti; kendi kendine "Ziyafet bir başka şatafatlıymış. Artıklarından belli, diyordu. Böylesine zengin bir ganimetten kral hazinesine bu kadar az şey ayırmak ayıptır."

Sonra, müjde haberine yanıt olarak Vahram'a öfkeli bir mektup yazdırdı ve kendi muhafız alayından subaylar ve erlerin oluşturduğu bir birlik gönderdi. Hazinesinin geri kalanını alıracaktı. Gönderdikleri varır varmaz niçin geldiklerini söylediler. Fakat ordunun tümü ayaklandı. Kralın gönderdiği

⁵⁸ Bkz Patkanyan baskısında s.70 satır 15 vd.

⁵⁹ Gelum'un yabani halkı Hazar Denizi'nin güneybatısındaki dağlarda yaşarlardı.

⁶⁰ Pers generallerinin araya girmesiyle kesilen anlatı burada devam ediyor. Metinde bir boşluk var. Onu Patkanyan baskısında ayrıç içinde verilmiş fakat İstanbul baskısında bulunmayan Hürmüz adıyla dolduruyoruz. Vndoy'u hapse atan Hürmüz'dü. Bkz. Nöldeke, *Skizzen*, s. 129.

⁶¹ 505 yılında toplandı. <http://www.dia.gov.tr/arsiv/arsiv.asp?arsiv=1>

adamları öldürdüler. Hürmüz'ün hükümranlığını reddediyorlardı. Krallığı Vahram'a veriyorlardı. Geleneklere uygun bağlılık yeminini de Vahram'a ettiler. Sonra, Doğudan ayrılmak ve Asur ülkesi üzerine yürümek için aralarında anlaştılar. Amaç, Asur ülkesinin kralı Hürmüz'ü öldürmek, Sasani hanedanını söndürmek, tahta Vahram'ı çıkarmaktı. Vahram'ın güçleri kısa sürede toplandılar ve Doğunun yürekli ve savaşkan topluluklarından epeycesini yanlarına kattılar.

Pers ülkesi böylesine karışık bir durumdayken patrik Ohannes ve Bizans ordusu Duin kentini kuşatmaya almışlardı. Savaş makineleriyle saldırıyorlardı ve suru yarmak üzereydiler. Fakat Yukarıda anlatılan haberleri alır almaz, kuşatmayı kaldırdılar ve Atrpatakan'ın yolunu tuttular. Tüm yöreyi yakıp yıktılar⁶²; kadın erkek herkesi kılıçtan geçirdiler ve kendi topraklarına bol ganimet ve çok tutsakla döndüler.

Bu haber teslim alma olayı Sasaniler yönetimi ve Pers kralı Hürmüz'ün kendisi tarafından duyulunca, kral büyük korkuya kapıldı ve o sırada saray ve çevresinde bulunan soyluları çağırdı, subaylar ve muhafızların meclisini topladı. Kraliyet hazinesinin ve yönetimde çalışanların başka yere nakle-dilmesine karar verildi. Dicle'nin karşı kıyısına geçilecek, köprü gibi yan yana konulmuş tekneler onları Veh Kavat⁶³a götürecekti. Irmağı geçince köprünün halatlarını keseceklerdi. Hürmüz, Taciklerin kralının kalabalık ordusunun kendisini koruyacağını hesaplıyordu.

İşler öyle yürümedi. Subaylar ve krallık danışmanları ve muhafızları Hürmüz'ü öldürüp yerine oğlu Husrev'i geçirmeye karar verdiler. Aynı zamanda onu serbest bıraktırmaya, şefleri yaptırmaya ve bu girişimin başına geçirmeye karar vermişlerdi⁶⁴. Gruandakan kalesine gidip onu ve bütün öteki mahpusları salıverdiler. Sonra bir mektup yazarak kendilerine sadık bir ulağı en hızlı atlarıyla kardeşi Vistam'a gönderdiler. Olay yerine olabildiğince çabuk gelmesini istiyorlardı. Gecikmeden geldi.

Ülke büyükleri, ordu komutanları, o sırada Tizbon'da bulunan birlikler krallık sarayında toplandılar. Sonra kralın odasına girdiler. Hürmüz'ü

⁶² S.13 – dn 1

⁶³ Tam karşılığı: Düşünce adamları.

⁶⁴ Metinde bir eksiklik olsa gerek. Burada Patkanyan'ın işaret ettiği gibi olsa olsa Vndoy söz konusu olabilir. <https://rantey.org>

yakaladılar. Önce hemen gözlerini oyup arkasından da öldürdüler. Oğlu Husrev'i Pers kralı ilan ettiler⁶⁵ ve Dicle'nin karşı kıyısına geçme hazırlıklarına başladılar. Birkaç gün sonra Vahram geldi. Avının üzerine atlayan bir kartal kadar hızlı davranmıştı.

Tahta geçen Husrev küçük bir çocuk olduğundan iki dayısı Vndoy ile Vistam, onu alıp karşıya geçtiler. Sonra köprüyü tutan halatlar kesildi. Vahram geldiğinde kralın her şeyine, evine, hazinesine ve kadınlarına el koydu ve tahtına oturdu. Sonra kalaslar birleştirerek salları yapılmasını emretti ve Husrev'i yakalamak üzere karşı kıyıya geçti. Husrev korkudan orada kalamamıştı. Karşı kıyıya geçer geçmez kaçmaya devam etmişlerdi. Gidip Taciklerin kralını mı bulsunlar yoksa Bizans imparatorunun yanına mı gitsinler, ne yapacaklarına yolda karar vereceklerdi.

Sonunda Bizans imparatorundan destek almayı tercih ettiler. “Aramızda düşmanlık olsa da, diyorlardı, alt tarafı Hristiyanlıklar, merhamet ederler. Hristiyan yemin etti mi, onu tutar.” Böylece, dosdoğru Batıya gittiler ve Halep kentine varıp orada durdular.

Yani Vahram ırmağı aşsa da Husrev'e yetişemedi ve Tizbon'a döndü.

Kral Husrev imparator Mauricius'a yüksek rütbeli görevliler ve birtakım armağanlarla şu yolda bir mektup gönderdi⁶⁶: “Bana atalarımın tahtını geri ver ve düşmanımı yenebileceğim bir ordu gönder. Yeniden yetke sahibi kıl; sana oğlun gibi davranırım. Sana Suriye ülkesini, Nusaybin kentine kadar Aruastan⁶⁷'i veririm. Ermenistan'dan da Ararat dağına ve Duin kentine kadar Tanuterakan toprakları ve beyliğini, Bznuniz denizi⁶⁸ kıyılarına ve Apestavan'a kadar olan kesimi bırakırım. Gürcistan'ın da yarısından fazlasını, Tiflis kentine kadar olan kesimini veririm. İkimizin ölümüne kadar sürecek bir barış anlaşması yaparız. Edeceğimiz yemin bizden sonra saltanat sürecek olan oğullarımızı da bağlar.”

İmparator hemen ayan azasını toplayıp ne düşündüklerini sordu ve şöyle dedi: “Persler kralları Hürmüz'ü öldürüp yerine oğlunu geçirdiler. Fakat doğu eyaletlerinde krallık ordusu, kalabalık birliklerle gelip iktidara

⁶⁵ İnci Husrev Perviz'in tahta çıkışı: 590 yılı.

⁶⁶ Théoph. Simoc. Husrev'in mektubu olarak bambaşka bir metin verir.

⁶⁷ Tnot: Asur topraklarının bir bölümü.

⁶⁸ Tnot: Van Gölü. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

el koyan başka bir kralı istiyor. Hürmüz'ün genç oğluna gelince, o bize gelip bir kaçak olarak sığındı. Asker gücümüzden yardım istiyor ve bize filan falan şeyleri vereceğini vadediyor. Bu durumda ne yapmalı? Kabul edecek miyiz? Kabul etmeli mi, etmemeli mi?" Ayan azası şöyle yanıt verdiler: "Kabul etmemek gerekir. Çünkü Persler inancı da yasası da olmayan bir ulustur. Zor durumda vadederler ve bir defa o zorluktan kurtuldular mı, yeminlerini bozarlar. Bize çok kötülükleri dokundu. Birbirlerini yesinler; bizim de başımız dinç olur."

Bu arada, kral Husrev büyük tehlikedeydi. Kendini ölüm tehlikesi altında hissediyordu, çünkü aslanın ağzından kurtulmuştu, ama kurtulamayacağı düşmanlarının eline düşmüştü.

Fakat imparator ayanın fikrini kale almadı. Onları araya katmadan da madı Filipikos'la Husrev'e olumlu bir yanıt gönderdi. Ondan yeminli vaadini aldı, yardımını da bir imparatorluk ordusu olarak gönderdi. Ermenistan'dan patrik rütbeli Ohannes⁶⁹, Suriye'den komutan Nerses ve cengaver Muşeg ve bunların birliklerini yolluyordu. Bu birliklerde üç bin atlı ve bayrağına göre yüzlerce ya da binlerce asker bulunuyordu.

Şapuh'un annesi Part hanedanından olup ölmüş bulunan sparapetin kızı ve Vndoy ile Varam'ın kızkardeşleri olduğundan ve ayrıca da Vndoy'un kendisi bilge ve sakımlı bir kişiliğe sahip bulunduğundan dediğim gibi değerli....⁷⁰

Krallar tarihi

Sasanilerin denizleri ve karaları sarsarak tüm evren üzerinde yıkıma yol açan haydutluğunun, cihanşümül istilasının öyküsü

Şimdi dünyada olup bitenleri anlatacak, yıkım olaylarından, yukarının öfkesinin uyanışından, aşağıda alevlenen öfkeden, ateş ve kan selinden söz edeceğim. Haydutların ortaya çıkışını, ölümün her yeri ele geçişini, şeytanların, canavarların çığlığını, büyücüleri, devlerden doğmuş insanları, tepeden tırnağa silahlı yiğitleri, Tanrının hiddetinin yeryüzündeki uygulayıcılarını tanıtacağım. Güneyden fırtına gibi gelip uçan, kasıp kavuran, yeryüzünde ne varsa yok etmeye atılan, dağları tepeleri yok etmeye, ovaları

⁶⁹ Lebeau'da Jean Mystacon olarak geçer.

⁷⁰ Tümce bitmemiş. Bir eksiklik olduğu belli. Bu tümceyi izleyen paragraflar Ermenistan'ı istila eden generallerin bir kısmı. <https://rantey.org>

paralamaya, taşları, kayaları atlarının toynakları altında kırmaya kalkanları anlatacağım. Tanrının lanetlediği yıkıcı, yok edici Husrev'in öyküsünü dinleyeceksiniz.

Bölüm III

Vahram'ın Husrev'e saldırısı - Husrev'e sadık kalan Muşğ'e iki mektup - büyük savaş - asilerin bozgunu - Husrev'in Muşğ'e nankörlüğü - bunun sonucunda Muşğ'in Husrev'i öldürme planı kurması - Muşğ'in Bizanslı generallerle birlikte imparatora mektup yazması - imparatorun bu konuda hoşnutsuzluğu - Bizans ordusunun geri gönderilmesi - Muşğ'in imparator tarafından saraya çağırılması

Kavat'ın oğlu Husrev'in ölümünden sonra Hürmüz Pers kralı oldu. Annesi yani Husrev'in karısı, Tetalların başı büyük Hakanın kızıydı. Adı Kayhan'dı. Her ne kadar babasından burnu büyüklüğü almışsa da, Hürmüz'ün anneden miras aldığı kibir ve gaddarlık daha fazlaydı⁷¹.

Pers ülkesinde büyüklerin, soylu aile başkanlarının kökünü kazıdı. Büyük sparapet Parthev'i ve o katil Anak'ın⁷² soyundan gelen Pehlev'i öldürttü. Anak'ın bir oğlu sütnineler tarafından Husrev'in askerlerinin gadrinden kurtarılmış, Pers ülkesinde krallık sarayına götürülmüştü. Kral, çocuğa babası Anak'a ne vadetmişse olduğu gibi yerine getirmiş, Partlar ve Pehlevilerden kalanları da ona vermişti. Ayrıca taç giydirip onurlandırarak krallığında kendisinden sonra ikinci yere getirmişti.

Bu sparapetin iki oğlu vardı. Büyüğün adı Vndoy, küçüğünki Vatam idi⁷³.

Sefere çıkabilmek için Ermenistan topraklarında o sırada yararlanılabilecek durumdaki birlikleri toplayıp incelediler. Bunlar tüm nakhararlardan yani beyliklerden sağlanmış birliklerdi. Yüzerden, binerden oluşan bu güç on beş bin askeri buluyordu. Taşındıkları sancaklara göre sıralanmış bu adamlar seçkin savaşıtlardı. Tam silahlıydılar. Ateşli ve gözüpektiler. Hiçbir zaman tehlikeye sırtlarını dönmezlerdi. Aslanı andırırlardı. Uçar

⁷¹ Hürmüz'ün buna benzer bir tanıtımı bir de Taberi tarafından yapılmıştır. Bkz. Tab. Nöld.

⁷² **Anak Suren Pehlev ailesindendi.**

73 Bu tümce'nin söylenişinde geçen Saprak'ın annesi bu şarapçının kızı olduğundan...

gibi ve çok hızlı yürümeleleri, ovalarda seken karacaları andırırdı. Çıtları çıkmadan yola koyuldular.

Öte yandan Mihran tarafından başkaldıran da birliklerini ve fillerini toplamıştı. Krallık hazinelerini de alarak yola çıktı ve Atrpatakan'a vardı. İki ordu karşı karşıya geldi ve Vararat kantonunda birbirlerine yakın konuşlandılar.

Bu durumda Vahram Muşğ'e ve öteki Ermeni nakhararlara şöyle bir mektup gönderdi:

"Sanmıştım ki, sizin düşmanlarınızla savaştığımı görüp bana yardıma gelirsiniz, hep bir olup dünyanın başındaki bu belayı, Sasani hanedanını beraber def ederiz. Halbuki sizler bana karşı silahlandınız ve Husrev'in yardımına gittiniz. Bana gelince, ben Bizans'ın üstüme gelen deneyimli askerlerinden korkacak değilim. Fakat siz, Ermeniler, efendinize bağlılıkta onca kusur eden sizler, sizin ülkenizi yakıp yıkan, bağımsızlığınıza son veren bu Sasaniler değil miydi? Neden babalarınız onlara karşı ayaklandı, boyunduruklarını kırdılar, ülkeniz için bugüne kadar savaştılar? Şimdi adam bana karşı ilerliyor, bunca çabanın meyvesini yok etmek için. Evet, Husrev kazanırsa, imparatorla birlikte ikisi sizleri yok etmek için birleşeceklerdir. Fakat onlardan ayrılmayı uygun bulup da benimle birleşir, yardım elinizi bana uzatırsanız, büyük tanrı Aramazd'ın⁷⁴ adına, Güneş ve Aya, Ateş ve Suya, Mihr'e⁷⁵, tüm tanrılara yemin ederim ki, savaşı kazanmam durumunda sizlere Ermenistan krallığını vereceğim. İstediginizi kral yaparsınız. Kafkasya'ya ve Albanya'nın girişine kadar tüm Ermenistan topraklarını, Suriye tarafından Aruastani⁷⁶ ve Taciklerin sonuna kadar yeni Şirakan'ı size bırakırım. Çünkü bu topraklar, Kayserya'ya kadar, atalarınızın zamanından beri sizindi. Bana gelince, ben Aras'ı geçmeyeceğim. İranlıların krallığının hazinesi bana ve size -krallığınızın yerleşmesine kadar- yeter kabul edilecek.

Bu gönderi İran geleneklerine uygun olarak üzerine tuz serpilerek kapatılıp mühürlendi.

⁷⁴ Tnot: Hristiyanlık öncesi Ermeni mitolojisinde büyük tanrı.

⁷⁵ Tnot: Zerdüşt inanışında aralarında ışık (bkz. Farsça *mıhr* = güneş) da bulunan birçok insan üstü gücü gösterir tanrısal varlık.

⁷⁶ Tnot: Bugün Gürcüistan'da bir bölge. Arşiv: www.mantey.org

Ermeni yöneticiler mektubu alıp okuyunca yanıt vermediler ve aralarında da az konuştular. Bir anlaşmazlığa yol açmaktan korkuyorlardı.

O zaman Vahram ikinci bir mektup yazdı: “Onların safında kalmamak için sizlere yazmıştım. Çünkü bu krallığın hazineleri ve bu ülke sizlere de, bana da yeter. Fakat madem dediklerime yanıt vermediniz, demek ki siz beni dinlemek istemiyorsunuz. Sizleri buna pişman ettireceğim. Hemen yarın koşumlu filleri göstereceğim size. O fillere binmiş tepeden tırnağa silahlı mert askerler sizlerin tepenize mızraklar, oklar yağdıracaklar. Hızlı Arap atlarına binmiş güçlü delikanlılar baltalarını, çelik kılıçlarını Husrev’e ve sizlere indirecekler.”

Muşeğ onu şöyle yanıtladı: “Tanrının merhameti ne yoldaysa öyle olmuş. O, kime istediye ona vermiş. Sen bizi bırakıp kendine acımalısın. Ben senin ne ağzı kalabalık olduğunu bilirim. Tanrı’ya güvenmiyorsun sen; güvendiğin, fillerinin cesareti ve gücü. İnan, Tanrı isterse, yarın kır atlarına binmiş, ellerinde güçlü mızraklarıyla gelen mertlerin saldırısı seni kuşatıverir. Nasıl şimşek yemyeşil ormanlardan ya da yıldırım düşmesiyle otları kurumuş ovalardan süzülürse kalabalığın içinden öyle geçip gelirler. Evet, Tanrı isterse bir rüzgar eser, senin gücün toz olur, krallık hazinesi de yine krala döner.”

Onun yanında yukarıda sözünü ettiğim Vndoy ile Vatam ve sekiz bin Pers atlısı vardı. Ertesi sabah güneşin ilk ışıkları görünmeye başlarken karşı karşıya saf tutup birbirlerine saldırdılar. Kapışma şiddetli oldu. Korkunç bir biçimde kan gövdeyi götürdü. Sabahtan akşama kadar çarpıştılar. İki tarafın da kalan askerleri bitkindi.

Didişme öyle olmuştu ki, savaş alanının her yerinden kan derelere akıyordu. Asiler ordusu dayanabildi ve Bizans ordusunun önünden kaçabildi. O ise onları hava kararınca kadar kovaladı ve ovalara ve yollara ceset saçsa asileri dağıttı. Pek çoğunu kılıçtan geçirip bir o kadarını da tutsak edip ellerini arkadan bağlayarak kralın huzuruna çıkardılar.

Kızgın filler koşuyor, soylular da fil sırtındaki adamları aşağıdan yukarıya doğru şişiyorlar, gözlerini kırpmadan savaşıyorlardı. Pek çok fil, fil bakıcısı ve atlı asker öldürdüler. Kalanları önlerine katıp krala götürdüler. Sonra Vahram’ın karargahına yöneldiler. Otağın altında krallık hazinesiyle ülkenin sahip olduğu pek çok değerli şey bulunuyordu. Hepsinin yağmaladılar

ve kılıçlarıyla param parça ettiler. Pek çok altın koltuk vardı. Pek güzel ve çeşitli işlerle bezenmiş şeylerdi. Bütün bunların hepsi bir yana, çeşitli birliklere gitti. Yüklü develeri ve katırları da paylaştılar. Hepsine bol ve zengin ganimet düştü.

Sonra Pers askerleri hazinenin yağmadan geri kalan parçalarını toplayıp krallık idaresine teslim etti. Kral Husrev o gün, bu zaferle, tüm düşmanlarından daha güçlü duruma geldi ve tahtı sağlamlaştı.

Sayıları hiç de az olmayan tutsakların çıplak olarak atlara bindirilmesi ve ellerinin omuzlarına bağlanması yolunda buyruk verdi; sonra bunları fillerin ayaklarına atıp çiğnetti. Vahram'ın izine hiçbir yerde rastlamadılar: Kaçmıştı. Sonunda Bahğ Şahaslan'a sığındı. Orada Husrev'in buyruğu üzerine [o yörenin insanları?] öldürüldü.

Bu büyük çarpışmadan birkaç gün sonra, kral Husrev çadırında oturmaktayken Pers askerleri onun çevresinde, Bizanslılar onlardan bir durak uzakta büyük ganimetleriyle konuşlanmış, saray önde gelenleri de kralın karşısında duruyorlardı.

Kral söze başladı ve şunları söyledi: “Dünyada hiçbir kral var mıdır ki düşmanı olan bir başka kralı ele geçirip de onu öldürmesin, onun ülkesinin tüm erkeklerini kılıçtan geçirtmesin? Bunun yerine bağrına basıp başına taç koysun, krallık harmaniyesini giydirisin, düşmanlarını kovup onu tahta oturtsun? Kendi hazinesinden ona bir krallık hazinesi oluştursun, barış içinde yoluna gitmesine izin versin? İşte imparator Mauricius bana bunları yaptı. Benim için bir baba oldu. Kimsenin kendi oğluna yapmayacağı iyilikleri yaptı.” Saray büyüklerinden birkaçı şöyle yanıt verdiler: “Ömrün uzun olsun, efendimiz, borçluluk duymak uygun düşer mi düşmez mi bilemeyiz; çünkü bir krallık, ancak hazinesiyle ayakta durabilir. Bizanslılar krallığın tüm hazinelerini yağmaladılar.”

Kral şöyle dedi: “Krallığımın hazinelerini, dedi, aldıklarıyla birlikte onlardan fitil fitil çıkarırım. Çünkü hepsi benim malım. Fakat beni tedirgin eden şu ki, hain kaçtı. Beceriklidir. Bir kez daha Doğunun güçlü insanlarıyla bir ordu toplayabilir.”

Onlar da şöyle yanıtladılar: “O asiye kurtaran onlar oldu. Gözlerimizle gördük: Muşeg Mamikonyan adamı tuttu, bir at ve donanım verdi, sonra da serbest bıraktı.” Böyle konuşmaları onun kötülüğünü istemelerindendi.

Onun acımasız⁷⁷ lerini görünce dehşete kapılmışlardı, yürekleri ondan yüz çevirmişti. Genç ve deneyimsiz kral bunu fark etmedi. Askerlerinin başkaldırmasını unutmamıştı. Düşüncesini, zihnini yalan sözler üzerine odakladı ve şöyle dedi: “Muşeg’i buraya getirsinler. Ellerini, ayaklarını bağlasınlar. Ben imparatora onun hakkında gereken bilgiyi verinceye kadar öyle kalsın.”

Hiç beklemeden bir mektup yazdırdı ve bir ulakla Muşeg’e gönderdi. “Hemen gel, diyordu. Çok önemli bir iş çıktı.” Sonra yaverlerine şöyle buyruk verdi: “Geldiğinde size bir el işareti yaparım. Hazır olun. O daha fark etmeden ellerini arkadan bağlarsınız. Fakat alesta bekleyin, çünkü çok çeviktir. Öldürülebilir ya da beni öldürür. Öldürülen o olursa imparatora karşı ben sorumlu olurum.” Çadırın kapısını bekleyenlere de aynı tenbihi geçti. “Muşeg çadırımın kapısına gelecek, dedi. Kendisine hizmette kusur etmeyin. Kemerini ve kılıcını çıkarmaya bakın. Kralın huzuruna silahla girmek âdet değildir deyin.”

Muşeg ölülerin ve sağ kalanların sayısını saptamak için askerleri teftiş ederken ulak geldi. Selamladı ve mektubu uzattı. Muşeg mektubu aldı ve “Barış selamı mı bu?” diye sordu. Ulak “Barış selamı, dedi. Seni hemen götürmem buyruldu; başka bir şey bilmiyorum.” Bundan sonra Muşeg savaşa hazırlanır gibi hazırlandı, çünkü belki bir savaş vardır diye düşünüyordu. Yanına iki bin asker aldı. Bunların bir bölümü soylulardandı. İyi atlı olduğunu bildiklerini ve kendince onurlandırılmayı hak edenleri almıştı.

Bu konuda patrik Ohannes’e de Muşeg’i yola çıkartsın diye mektup yazmışlardı. Patrik de ona kralın yanına donanımlı gitmesini ve ötekilerin hepsine de silah kuşanmalarını buyurdu. Hazırlanıp yola koyuldular.

Karargaha girip de otağın yanına vardıklarında, o kadar kalabalık yaklaşmamaları söylendi. Muşeg’in adamlarını geride bırakması ve kralın yanına az kişiyle girmesi gerekiyordu.

Aldırmadı, askerleriyle kral çadıra yürüdü. Çadırın çevresinde pür silah Pers askerleri dizilmişti. Muşeg atından indi ve kırk askeriyle birlikte çadırın kapısına yöneldi. Askerleri, hiç biri atından inmemiş, hâlâ silahlıydılar. Kral da askerleri de ürkütler ama korkularını belli etmediler. Gelen, tam kapının önüne varınca çadır kapıcıları kendisine yaklaşıp “kemerini çöz ve silahlarını bırak, dediler. Kralın huzuruna böyle çıkmak âdetten

⁷⁷ Ermenice metninde tüm Papatya’nın ismi geçiyor. Bu nedenle, Papatya’nın ismi yazılmıyor.

değildir.” Adamın içine kuşku düşmüştü. Bir kaçış yolu düşünüyordu. Çadır kapıcılarına şöyle dedi: “Çocukluğumdan beri krallarla büyüdüm. Tıpkı dedelerim, atalarım gibi. Şimdi yüce bir yere, kralın kapısına gelmişim. Kemerimi çözüp silahlarımı bırakacakmışım. Kendi evimde eğlencede bile onları çıkarmayan ben! Perslerin kötülüğü zaten bildiğim şey!” Hizmetkar oğlanlardan birine askerleri yardıma çağırmasını buyurdu ve döndü; gidecekti.

Krala Muşeg’in içeri girmek istemediğini, dönüp gittiğini bildirdiler. Kral kötü düşüncesini saklayarak “Şimdi o tasarladığımız şeyi bırakalım, dedi. İsteddiği gibi gelsin.” Gençti, ordusunun gücü az ve sınırlıydı. Muşeg’i geri çağırdılar ve kendisine “Nasıl istiyorsan içeriye öyle girmeni buyurdu” dediler. O da döndü ve “Bakalım, şehinşah bana ne lütufta bulunacakmış” dedi.

Yanında yedi kişi olduğu halde çadıra girdi, yere kapanarak kralı selamladı. Kral eskiden onu selamlarken yaptığı gibi elini uzatmadı. Düşmanca bir tavır vardı. Öyle düşmanca karşı karşıya durdular.

Kral korkmuştu. Vermeyi tasarladığı buyruğu veremedi. Korkusu ne uzun ne kısa tek laf etmesine engel oldu. Muşeg de hemen çadırdan çıktı. Atını getirdiler. Bindi ve gitti. Bunun gören kral büyük korkuya kapıldı ve yaptığı yanlış düzeltmek istedi. Tahtından kalkıp çadırın kapısına koştu, dışa çıktı. Muşeg’in peşinden ulak çıkardı. Önde gelen nakhararlarından biriyle yemin simgesi olarak kapanıp mühürlenmiş tuz yolluyordu. Bununla şunu demiş oluyordu: “Buradan sadece onurla ve gereken saygıyla ayrıl. Sanma ki burada senin hakkında başka bir şey düşünülüyor.”

Muşeg geri dönmek istemedi, yoluna devam etti. Halbuki çadıra yönelmeyi ve onu öldürmeyi düşünüyordu. Çadırı kuşatmış bulunan askerlerine de bu yolda bir buyruk verdi. Fakat askerler aklın sesini dinleyip onun zihnindeki karışıklığı yatıştırdılar. Dönüş yoluna düzöldüler.

Giderlerken kralın koruma birliğinden birine rastladılar; adamı yakalayıp aralarına aldılar. Muşeg adamı karşısına alıp kendisine karşı kurulmuş tuzağı anlatmazsa onu öldüreceğini söyledi.

Yakaladıkları yaver, Muşeg’e kendisini krala teslim etmeyeceği yolunda yemin ettirdikten sonra her şeyi anlattı. Ertesi sabah Muşeg patrik Ohannes’in kapısına koşup yanında götürdüğü yavere kötü tasarıları bir bir anlattı. Prensler ve tüm ordu temsilcileri afilladılar. Fakat impara-

torun yeminini ve içinde bulunduğu karışık durumu düşünerek bu sözleri yaymadılar. Krala yazıp bütün komployu bildireceklerini söylediler. Muşeg herkesin içinde şöyle dedi: “Bu adam öldürülmezse, bütün Bizans imparatorluğunu mahvedecektir.”

Bunun üzerine cömert bir armağan hazırladılar. Bu, savaş ganimetinden hükümdarlarına sunulacak paydı. Taçlar, zümrüt ve inci kakmalı bir tören başlığı, bol miktarda altın ve gümüş, değişik değerli taşlar, Pers kralına ait tören giysileri, krallık ahırından koşumu süslü atlardan oluşuyordu armağan.

Sonra bunları Husrev'in suçlanması belgesini de içeren bir mektup ve dört yüz atlıdan oluşan bir birlikle gönderdiler. Husrev bunu öğrendi. “Senin hazinenen bir hazineyi onların kralına ganimet payı olarak gönderiyorlar. Senin hakkında da bu suçlama mektubu yazdılar.” Husrev afalladı ve kızdı. Muşeg'in arkasından yolda yetişip gizlice hakkından gelsinler ve hazineyi de kendisine getirsinler diye askerler çıkardı. Bizans prensleri de bunu öğrenince o adamların arkasından daha güçlü birlikler gönderdiler. Bunlar da ötekilere yetişince tek bir canlı bırakmadılar. Olay pek duyurulmadı ve sakince saraya vardılar.

İmparator armağanları aldı ve teşekkürünü bir elçi heyeti göndererek bildirdi. Pers kralını suçlama niyetinden vaz geçmelerini yazıyordu. Mektubunda “Onun canına dikkat etmezseniz sorumlu olursunuz” diyordu. Krala da yazıp herkesi memnun etmesini söyledi.

Bunun üzerine kral Husrev herkese mevkiine uygun birer armağan verip tümünü gönderdi. Sonra Atrpatakan'dan Asur topraklarındaki kendi krallık konutuna gitti. Tahtta durumunu güçlendirdi, sonra⁷⁸ imparatora vadettiği şu toprakları verdi: Nusaybin'e kadar Asur toprakları, kendisinin egemenliği altında bulunan Ermenistan parçası, Hurazdan ırmağına kadar olan Tanuteraka toprakları, Garni kasabasına ve Bznunis denizi⁷⁹ kıyısına kadar Kotekh bölgesi, Apestavan ve Gogovir'e, Haşivn'e ve Maku'ya kadar giden bir bölüm. Vaspurakan alayının bölgesi Pers kralının hizmetindeydi. Ermenistan nakhararlarının pek çoğu Bizanslılardan, ancak ufak bir bölümü Perslerden yanaydı. Husrev Gürcistan'ın da yarından çoğunu, Tiflis'e

⁷⁸ Buradan Tiflis adına kadar olan bölüm M. Gelzer tarafından çevrilmiştir.

⁷⁹ Tnot: Van Gölü. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

kadar olan kesimi verdi. Muşğ'e gelince, imparator onu saraya çağırdı ve adam bir daha vatanını görmedi.

Bölüm IV

Husrev'in Hristiyan karısı Şirin'in dindarlığı – Husrev'in kararnamesi

Husrev'in birçok kadını vardı. Bu, onun dinsel inanışlarına uygun bir şeydi. Hristiyan kadın da almıştı. Şirin adında Huzistan'dan gelme çok güzel bir karısı vardı. Sarayın yakınlarında bir manastır ve bir kilise kurmuştu. İçine papazlar ve başka rütbede görevlileri yerleştirmiş, krallık hazinesinden maaş bağlatmıştı, bakımlarını sağlıyordu, altınları, gümüşleri eksik değildi. Sarayda başı dik, hiç korkmaksızın İncil'in yolundan gider, dualarını ederdi. Zerdüşt öğretisinden hiç kimse, en büyükler bile buna ağızlarını açamaz, hiçbir Hristiyan karşısında bir şey diyemezlerdi.

{Fakat sonraları, zaman epeyi ilerleyince Hristiyanlığı kabul eden birçok Zerdüşt din adamına çeşitli yerlerde büyük eziyet edildi.}⁸⁰

Husrev şu buyruğu verdi: “Zerdüştçülerden hiç kimse Hristiyan olmayacak, hiçbir Hristiyan da Zerdüşt öğretilerine geçmeyecektir. Herkes atalarının dininde kalacaktır. Her kim ki atalarının dininde kalmaz, o kişi onların yasasına karşı gelmiş olur ve ölür.”⁸¹ Paskalyadan bir hafta önceki yortuda Şirin'in manastırından ya da başka bir yerden Hristiyanlar krala kutlama ziyaretinde bulunurlar, kabul töreninde İncil okurlardı, kraldan armağanlar alıp yerlerine dönerlerdi. Kimse onlara bir şey söyleyemezdi.

Bölüm V

İmparator Mauricius Husrev'den Danyal'in naaşını ister

Bizans imparatoru, o sıralarda, Pers kralından krallık hazinesi içinde bakır bir susuz havuzda saklanan naaşı istedi. Perslerin Key Husrev adını verdikleri bu cesedin Danyal peygambere ait olduğu yolunda bir inanış vardı Bizanslılarda. Kral isteğin yerine getirilmesi yolunda buyruk verdi. Fakat

⁸⁰ Bu paragrafın sonradan eklendiği anlaşılıyor.

⁸¹ Taberi'nin anlattığı ile bunun arasında bir fark var: “Derler ki Perviz Hristiyanlara bir emirname çıkarmıştır ve bunda isterlerse Kiliselerini kurabilecekleri, dinlerinin gereğini yapabileceklerini isteyenlerin de –Zerdüşt din adamları dışında- o dine girebileceğini duyurmuştur.”

kraliçe Şirin buna çok üzüldü. Kralı kararından döndüremezdi. Bunun üzerine ülkedeki tüm Hıristiyanları İsa'dan dualarla, oruçlarla böyle bir lütfun ülkeden alınmasını engellemesini ricaya çağırırdı.

İşte hepsi burada toplanıp İsa'ya en ateşli dualarını yollayıp gözyaşları içinde bu işi engellesin diye yalvardılar. Yine de katırlar getirildi, ceset bir perdeli yatağa yüklendi ve yola çıkıldı. Fakat alay Şawş'ın kapılarını aşar aşmaz kentin ortasından fıskırıp dışına kadar taşan kaynaklar kuruyuverdi. Kent halkı bağırarak, sızıldanarak peşlerinden geliyordu.

Kentten üç fersah uzaklaşıldığında arabaya koşulmuş katırlar durdu ve hayvanları bir türlü ilerletemediler. Sonra birden çifte atarak geri dönüp halkın ve alayın içinden geçip kente yöneldiler. Sur kapısını aştıklarında ırmağın suyu yeniden akmaya, eskisi gibi yayılmaya başladı.

Bu olanlar hemen imparatora duyuruldu; o da azize armağanlar sunulmasını, onun istencine uyumasını buyurdu. Bunun üzerine Bizanslılar Danyal peygamberin cesedini bırakıp geldikleri yere döndüler.

Bölüm VI

Mauricius Husrev'e Ermenistan beylerini ve askerlerini cezalandırma konusunda yazar – Kendisindekilerin Trakya'ya, Pers kesimindekilerin Doğuya, Bizans'takilerin de Pers ülkesine gönderilmelerini ister – Husrev birçok önemli kişiyi yanına çekmek için Hazarakar'ı değerli eşya ile Bizans ülkesine yollar – prensler gelen hazineyi yağmalarlar – savaş hazırlığı – mesaj – prensler arasında fikir ayrılığı – bir bölümünün Bizanslılara – bir bölümünün Sasanilere gitmesi

Bizans imparatoru Mauricius o sıralarda Pers kralına bir mektup göndererek Ermeni komutanlardan ve birliklerinden yakındı. “Hem sinsi hem dikbaşı millet, diyordu. Aramızda kanışıklık tohumu bunlar. Ben, bendekileri toplayıp Trakya'ya süreceğim. Sen de sendeki Doğuya sür. Orada ne kadar telef olurlarsa o kadar düşman ölmüş olur. Yok, ölmez de öldürürlerse, öldürecekleri düşmanlardır. Biz de rahat ederiz. Fakat yerlerinde kalırlarsa, bize rahat yok demektir.”

İki hükümdar anlaşınca imparator hemen kendisinininkilerin toplanarak Trakya'ya gönderilmeleri yolunda buyruk verdi. Buyruğunun yerine getirilmesi için de sıkı baskı yaptı. Bunun üzerine Ermeniler Bizans top-

raklarından kaçıp Perslere sığınmaya başladılar. Özellikle Pers yönetimi altında toprağı bulunanlar böyle yapıyordu. Husrev de onları hoşça kabul ediyor, imparatorun verebileceğinden daha büyük armağanlar veriyor, onları imparatorun uzaklaşmaya ne denli hevesli görürse kendi yanına çekmek için o derecede çaba harcıyordu.

Bizans imparatorunun böyle terk edildiğini görür görmez, Pers kralı Ermenistan'a zengin Vaspurakan eyaletinin vergi mültezimini yolladı. Amacı, mültezimdeki değerli şeyleri gösterip Ermenileri kendi hizmetine çekmekti. Mültezim para yüklü develerle yola çıktı.

Samvel Vahevuni ve daha birçok arkadaşı vergi mültezimine karşıcı gidip Atrpatakan sınırında onu buldular. Hazineye el koyup canını bağışladılar. Atar Horhoruni, Samvel Vahevuni, Mamak Mamikonyan, Siyunig'li Istapan, Amatunis beyi Katit Toros Trpatuni oradaydı ve yanlarında iki bin atlı bulunuyordu. Niyetleri ele geçirdikleri bu hazineyle Ermenistan'a egemen olmaktı. Her iki hükümdar da savaşacaklar, tüm ülkeye el koyacaklardı. Fakat Nahçıvan'a gelince aralarındaki birlik bozuldu. Artık birbirlerine güvenmiyorlardı. Hazineyi aralarında bölüştürler. Çahuk denilen sazlıkta kamp kurdular. Mültezime gelince o, saraya gidip olanı biteni anlattı. İmparatorun dedikleri doğru çıkmış oldu.

Kral Husrev bunun üzerine imparatora bir mektup yazdırıp yarım için asker göndermesini istedi. Vaspurakan eyaleti mültezimini de Ermenistan'a yolladı. İmparator hemen o sırada Ermenistan'da bulunan general Herakleios'a ordusunu asilerin üzerine yürütmesi yolunda buyruk verdi. Her iki hükümdarın birlikleri Nahçıvan'da bir araya geldiler. Asilere karşı harekete hazırlanırken Hristiyanlar arasında bir çatışma olmasın diye, kan dökülmesini önleme amacıyla görüşmelere de başlandı. Asilere isyandan vazgeçmeleri ve yeniden Pers kralına bağlı durumlarına dönmeleri öğütlendi. Kral yönünden korkacakları bir şey bulunmadığı yolunda yeminli güvence alacaklardı. Vergi mültezimi kendisi konuşup şöyle dedi: "Beni size şehinşah gönderdi. Hazineyi sizler için getirdim. Yani şehinşahtan korkmanız gerekmiyor." Bunu söyleyip kendi Zerdüşt yordamınca yemin etti.

Bunun üzerine Ermeniler arasına bir ayrılık düştü. Mamak Mamikonyan, Amatuni'ler beyi Kotit, Istapan ve daha birçoğu ötekilerden ayrılıp mültezimin huzurunda asıllarını girdi ve askerlerini şehinşahın

buyruğuna verdiler. Fakat Akat Horhoruni ve Samvel Vahevuni askerleriyle birlikte Soday adlı açık yani çevresinde sur bulunmayan kente doğru kaçtılar, Hunlara doğru yönelerek Ardhan'a vardılar. Kura ırmağını aşıp onun karşı kıyısında konuşlandılar.

Karşıtları da onların ardından yetişip ırmağın kıyısına vardılar ve vardıkları kıyıda konuşlandılar. Asiler Hunların başının güvenemediğinden Bizans imparatorundan söz istediler ve onun hizmetine girdiler. Birkaçı mültezimin yanına gitti ve hemen kendi mülklerine girdiler. O zaman mültezim tüm soyluları ve Pers yöresinde kalan Ermenistan'daki tüm bağlantısız silahlı güçleri bir araya getirdi. Yola getirici sözler söyleyerek, huylarınca giderek bu adamlarda bağlılık duygusu uyandırdı ve onları askeri birliklere ayırdı. Sonra yanlarına az sayıda Pers bırakarak kendisi döndü. Dönerken olan bitenler hakkında rapor vermesini beklemelerini, oldukları yerde kalmaları yolunda buyruk geldiğini söyledi. Böyle davranmakta amacı, öteki Ermenileri de oraya çekmek ve Pers ülkesi nüfusunu artırmaktı.

Atat Horhoruni'ye gelince imparator hemen onu birliği ile birlikte saraya çağırdı, onurlandırdı, kendisine armağanlar verip onu Trakya'ya gönderdi.

Bölüm VII

Bizans topraklarındaki Ermeni beylerinin isyanı – Savaş – Birkaçının çatışmada ölümü – Asilerden ikisinin idamı

Vahevunilerin soyluları⁸² da Bizanslılara başkaldırdılar. Bunlar, daha önce sözünü ettiğim Samvel, Sarkis, Varaz Nerseh, Nerses, Vistam ve Toros Trapatuni idi. Yapmak istedikleri şey, koratoru⁸³ Karin kenti yakınlarında kaplıcada tedavideyken öldürmekti. Fakat o bunu haber alıp kentin içerilerine kaçtı ve suikastı yapmak isteyenler onu kaplıcada boşu boşuna aradılar. Bunun üzerine önlerine ne çıkarsa yağma ettiler, ellerine zengin bir ganimet geçirdiler; sonra da kalelere el koymak üzere berkitilmiş bir yerleşim yeri olan Kordus'a doğru çekildiler.

Bizans ordusu, general Herakleios ve Hamazasp Mamikonyan'la onların peşine düştü. Ermeniler kalenin dibine varınca Danyal Köprüsünden geçip Cernay ırmağının karşı yakasına çıktılar ve köprüyü yıktılar. Boğazda

⁸² Burada kullanılan Ermenice sözcük soylulardan aile başı olmayanları işaret ediyor.

⁸³ Tnot: Lat. curaç (elbirin) Delektum (Askerin) süpüğüdür. Bir çeşit maslahatgüzar.

kendilerini güçlendirip geçidi tuttular. Bizanslılar karşı kıyıdaydı, ne yapacaklarına karar veremiyorlardı. Geçecek bir sığ nokta bulamamışlardı; dönmeye karar vermek üzereydiler ki, bir papaz görüldü. Hemen adamı yakaladılar. “Göster bize suyun geçit verdiği yeri, dediler, yoksa öldürürüz seni”. Bunun üzerine papaz ordunun önüne düştü ve onlara biraz aşağıdaki sığ noktayı gösterdi. Böylece tüm ordu karşı kıyıya geçebildi. Bir bölümü gidip hisarın yolunu arkadan kest i; bir bölümü de köprübaşını tutup vadiden gelen yolu tıkadı. Bir üçüncü bölüm de hisara girip asilerle vuruşt u. Korkunç bir çarpışma oldu. Kan gövdeyi götü rdü. Fakat sonunda asiler kırıldı.

Nerses, Vişgam ve Samvel, çevrelerini epeyce kırıp geçirdikten sonra öldüler. Fakat Sarkis ve Varaz Nersch ile birkaç kişi daha tutsak alınıp Karin kentine götürüldüler; sonunda da kelleleri kesildi. İdam edilecekleri sırada Varaz Nersch, Sarkis’e “Hangimizin önce öleceğini belirlemek için kura çekelim” dedi. Sarkis de şöyle yanıt verdi: “Ben yaşlı ve zavallı bir günahkarım. İzin ver de hemen dinlenmeye çekileyim ve senin öldüğünü görmeyeyim”. Kdlesi ilk kesilen o oldu.

Toros Trpatuni’ye gelince o kaçabildi ve gidip Pers kralının sarayına sığı ndı. Fakat kral onun zincire vurularak düşmanlarına teslim edilmesini, o yolla ölmesini buyurdu; ona çok büyük acılar çek tirdi.

Trakya yönünden gelen düşmanlar⁸⁴ imparatorluğu kasıp kavuruyorlardı. Sürekli savaş çıkarıp, milleti, imparatorluk mülkü üzerinde kendileri hüküm sürsünler diye imparatorluğu yok etmek istiyorlardı.

Bölüm VIII

İmparatorun doğu güçlerine toplanma ve Ermeni güçlerine denizi geçip Trakya’da savaşma emri - Muşeg’in Ermenilere komutan seçilmesi – Zafer, Muşeg’in yakalanıp öldürülmesi

Bunun üzerine Bizanslıların imparatoru doğu eyaletlerindeki ordu larına toparlanıp bir araya gelme buyruğu verdi. Çünkü barış zamanıydı. Pers imparatorluğuyla arasında Suriye sorunu yoktu. Toplanan birliklere denizi geçip Trakya’ya yönelmeleri yolunda buyruk verdi. Onları düşmana karşı kullanmak istiyordu. Ayrıca tüm Ermeni atlıları da bir araya gelecek ve savaşta iyi mızrak savuran tüm soylu ve becerikli nakhararlar da topla-

⁸⁴ Bizanslılar. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

nacaktı. Bundan başka Ermenistan topraklarında hem iyi niyetli hem de boylu poslu askerlerden oluşan kalabalık bir ordu düzülmelerini de istiyordu. Bunlar silahlandırılacaklar düzenli bir ordu yapısı olarak düşmanla savaşmak üzere Trakya'ya geçeceklerdi. Başlarında Muşeg Mamikonyan bulunacaktı.

Bunlar adına Tuna denilen büyük ırmağın batı bölgelerinde bulunan uluslara karşı yürüdüler. Orada kıran kırana bir çarpışma oldu. Düşman güçleri Bizans ordusuna yenildi ve Tuna'nın öteki kıyısına püskürtüldü.

Bu büyük başarıdan sonra Bizans ordusu hemen imparatora ve saraya ulaklarla müjde gönderdi.

Sonra Bizans ordusu düşman topraklarına yayılarak geçitleri aştı ve ülkeyi yakıp yıkmaya başladı. Fakat düşmanları karşı koydular ve büyük bir çarpışma yaşandı. Bu çarpışmada Bizanslılar yenildi, tam bozguna uğrattıldı. Geçitler tıkanarak kaçış yolları kesiliyor, sonra da kılıçtan geçiriliyorlardı. Kurtulabilenler zar zor Trakya hisarlarına sığındılar. Muşeg Mamikonyan tutsak düştü, büyük bir ağaca bağlanarak ölüme terk edildi. O gün pek çok Ermeni soylu ve askeri de öldüler.

Bir başka ordu düzen imparator, birliklere hazır beklemleri yolunda buyruk verdi.

Bölüm IX

İmparator Mauricius'un Ermenistan'da Kadıköy konsili kararlarının uygulanması yolundaki emri - Patrikliğin ayrılması

Bizans imparatoru Mauricius, yeni bir fermanla, artık Ermenistan'ın tüm kiliselerinde Kadıköy konsilinde saptanmış öğretiyolundan gidilmesini, Ermenilerin imparatorluk askerleriyle inanç birliği içinde birleşmelerini emretti.

Ermeni kilisesi inancına bağlı dini bütünler kaçıp yabancı topraklara çekildiler. Pek çok din adamı da fermana aldirmayıp sarsılmadan yerinde kaldı ve gözünü hırs bürümüşler Bizanslılarla inanç birliğine girerken onların kılı kıpırdamadı.

Patriklik makamı da iki katolikos arasında bölünmüştü: Bunlardan biri Movses, öteki Ohannes idi. Bunlardan birincisi Pers Ermenistanı'na, öteki Bizans Ermenistanı'na bakıyordu.

Ohannes Bizanslıları kendi ayinine kabul ediyordu ama Movses onlarla herhangi bir ilişkiye girmiyordu. Duin'deki Aziz Kirkor kilisesinin tüm kutsal çanakları Ohannes tarafından Karin kentine taşıtılmıştı. Daha sonra, Ohannes tutsak edildiğinde bu çanaklar Pers ülkesine, Ahmatan krallık sarayına götürülmüştür.

Bölüm X

İmparatorun Ermenistan'dan atlı toplanması buyruğu – Sahak Mamikonyan ve Simpat Bagratuni'nin birlikleri götürmesi – Simpat'ın Ermenistan'a dönüşü – Nakhararların danışma toplantısı – Simpat'ın yedi kişiyle imparatora gidişi – Simpat'ın dövüşe zorlanması ve kahramanlığı – Özgür bırakılıp Afrika'ya sürülmesi

O sırada imparator Ermenistan'dan çok iyi at binen ve iyi silahlanmışlardan iki bin kişilik bir ordu kurulmasını buyurdu. Bunların başında çok güvenilir iki kişi olacaktı ve derhal yola çıkarılacaklardı.

Aramaya koyuldular, iki bin silahlı bulup iki güvenilir kişiye teslim ettiler. Atlıların bir bölümünden Sahak Mamikonyan, bininden de Manuel'in oğlu Simpat Bagratuni sorumlu olacaktı. İki birlik ayrı yollardan harekete geçti. Sahak bin atısını Sebaste'ye⁸⁵, Simpat ise kendininkileri Hağis topraklarına sürdüler. Sahak, birliğini saraya kadar götürüp krala tanıttı. Simpat'a gelince, o bir kez Hağis topraklarına varınca, orada kendini güçlendirdi. Çünkü adamları yolda korkmuşlardı, imparatorun buyurduğu yere gitmek istemiyorlardı. İmparator bunu öğrenince ulaklar ve sadık elçiler göndererek yeminle bildirdi ki, Simpat ülkesine geri gönderilecek, kendisine gerekli saygıda kusur edilmeyecekti. Askerlere de hem onur hem mal vadeliyordu. Onları bu yolla kıvrarak teslim aldı. Topluca teslim olup hükümdarın huzuruna çıkarıldılar. O da onlara silah verdi, donattı ve Trakya sınırlarında topladı. Simpat'a gelince, onu onurlandırarak, birçok şey vererek Ermenistan'a gönderdi.

Kalan Ermeni nakhararları aralarında yeniden bir görüşme yaptılar⁸⁶. Trakya topraklarında yok olup gitmemek, kendi ülkelerinde yaşayıp ölmek

⁸⁵ Tnot: Sebaste adında birçok yerleşim yeri vardı. Burada Sivas düşünülebilir.

⁸⁶ Simoncalla bu olayı Hüzmüz'un ölümünden önce, II. Husrev'in tahta çıkışından önceki yıl içinde ölmüş diye belirtir. <https://rantey.org>

için Bizanslıların imparatoruna hizmetten bağışık tutulmalarını ve kendilerinin de bir kralı olmasını amaçlıyorlardı. Fakat görüşmelerinde belli bir sonuca varamadılar. Aralarından bazıları hain çıktı ve bu niyetleri imparatorun kulağına gitti. Sonra kendiliklerinden çeşitli yönlelere kaçıp dağıldılar.

Bu sırada elçiler ellerinde yazılı emirlerle gelip Sımpat ile yedi kişiyi daha tutuklayıp hükümdarın huzuruna çıkardılar. Sorgulanmaları orta yerde, herkesin içinde yapıldı. Soyulup çıplak olarak dövüş meydanına atılmaları buyruldu⁸⁷. Sımpat güçlü kuvvetli, boylu poslu ve yakışıklı bir adamdı. Birçok savaşta iyi bir dövüşçü olarak yürekliğini ve gücünü ispatlamıştı. Gücü o keredeydi ki, ormandan geçerken bir ağacın dalına asılıp bacaklarının arasında tuttuğu atını havaya kaldırabilir, askerleri de aşağıdan ona hayranlıkla bakarlardı.

Sonra onu soydular ve bir pehlivan kispeti giydirip hayvanlara av diye dövüş meydanına attılar. Üzerine bir ayı saldı. Hayvan üstüne sıçrayınca Sımpat gümbürtülü bir sesle bağırıp kendisi hayvana saldırdı. Yumruğuyla kafasına vurup oracıkta telef etti. Sonra bir boğa saldı. Boğanın boynuzlarını kavrayıp güçlü bir sesle bağırdı. Boğa güreşte yorulunca boynunu burup iki boynuzunu da kırdı. Hayvan zayıflıyordu. Gerileyip kaçtı. Sımpat kovaladı. Kuyruğunu ve toynaklarından birini kavradı. Toynak kırılıp Sımpat'ın elinde kaldı. Boğa topallayarak kaçıyordu. Üçüncü olarak bir aslan saldı. Hayvan atılınca Tanrı adama öyle bir güç verdi ki, aslanı kulağından yakalayıp sırtına bindi ve gırtlığını sıkıp öldürdü. Bunun üzerine halkın bağırıışları yeri göğü tuttu. Hükümdardan Sımpat'ı bağışlamasını istiyorlardı.

O, çarpışmaktan yorgun, biraz soluklanmak için aslan ölüsünün üzerine oturmuştu. Kraliçe kocasının ayaklarına kapanarak affetmesini istedi. Çünkü Sımpat vaktiyle hem hükümdar hem kraliçe tarafından sevilen biriydi; onu evlatlık olarak seçmişlerdi. Bir yandan genç adamın gücü karşısında duyduğu şaşkınlık, öte yandan karısının ve tüm saray halkının yalvarmaları sonucu, hükümdar bağışlanmasını buyurdu⁸⁸.

⁸⁷ Simoncalla'ya göre, Lebeau yabancı hayvanların Sımpat'ın parçalayışını Sebeos kadar ayrıntıya kaçmadan anlatır.

⁸⁸ imparator Mauricius'un deliliğini Lebeau bu kadar ayrıntılı anlatmaz. Patkanyan ise hiç sözünü etmez. <https://rantey.org>

Sımpat'ı yıkamak için hamama götürdüler. Temizleyip giydirdiler. Sonra kralın sofrasına davet edildi. Önüne seçkin yemekler konuldu. Kısa bir süre sonra kral, kendi kötülüğünden değil, kıskançların kışkırtmaları sonucu, onu ve arkadaşlarını bir gemiye bindirip uzak adalara sürgüne gönderdi. Sonra, oradan da Afrika'ya geçmelerini, orada konuşlanmış birliklere katılmalarını buyurdu.

Bölüm XI

Husrev'in mültezim tarafından bırakılmış nakhararları Asuristan'a getirtmesi - Nakhararların Isfahan'da konuşlanmaları

Ermenistan'ın Pers egemenliği altındaki bölümünden olan nakhararlara ve onların -yukarıda mültezimin yeni emir gelinceye kadar bırakıp gittiğini söylediğim- askerlerine gelince, görevliler bunların hepsini krallık sarayı önüne çağıran bir buyrukla geldiler.

Pers kralı Husrev'in saltanatının 6ncı yılında onun sarayına giden ve nakhararlar ile askerleri ve bayraklarını alıp onlara katılan subayların adları şunlardır:

1.Manuel'in oğlu Haçik Mamikonyan, 2. Aspet Aşot'un oğlu Pap Bagratid, 3.Vahevuni beyi Husrev, 4. Vardan Akruni; 5. Mamak Manikonyan, 6. Istapan Sivni, 7.Amağuni beyi Kotit.

Bunlarla birlikte başka soylular da vardı. Asuristan'a, kralın sarayına varınca huzura çıktılar. Kral kendilerini neşeyle karşılayıp sıradışı düzeyde onurlandırdı. Büyük beyleri sarayda alıkoymuş ve her birine krallık hazinesinden maaş bağlattı. Onları sofrasına buyur etti. Birlikleri Isfahan'da konuşlanacak ve onlara iyi davranılacaktı.

Bölüm XII

Husrev'in dayılarını yargılaması - Vındoy'un öldürülmesi - Vıstam'ın Husrev'le savaştan kaçıp Partlar ülkesinde hüküm sürmesi

Bu sırada kral Husrev babasının ölümünün öcünü almayı aklına koymuştu. Onu öldüren nakhararlardan alacaktı öcünü. Önce kendi dayılarını yargılamak istedi. Yukarıda sözünü ettiğim Vındoy'un tutuklanıp zincire vurulmasını, sonra da öldürülmesini buyurdu. Kardeşi Vıstam'a gelince o,

o sırada sarayda değildi. Sanki kardeşinin ölümü kulağına gitmezmiş gibi ona aldatici, yüze gülücü haberler gönderdi. Halbuki o, bir yoldan olanları öğrenmişti, tuzağa düşmedi. Başkaldırarak Gelum kalesine sığındı ve orada tüm orduyu kendi komutası altına aldı.

Rey yönüne bir sefere çıkıp Pers krallığının pek çok bölgesini yağmaladı. Bunun üzerine kral Husrev de birliklerini toparlayıp onun üzerine yürüdü. Yanında imparatorun bir ordusu vardı. Karşılaşma Reyyöresinde oldu. Bu çarpışmada Ermeni birlikleri öyle bir kahramanlıkla çarpıştılar ki, kral görüp hayran kaldı.

Başkaldıran daha fazla dayanamadığından, dağlara sığınıp orada kendini güçlendirdi. Böylece taraflar kendi yerlerine döndüler ve kimse kazanmış olmadı. Asi Vıstam, Gelum hisarına gidip oradan da kendi yeri olan Partlar bölgesine geçti. Oralardaki birliklerin komutasını alacak, sonra geri dönecekti.

Asuristan'a giden krala gelince o da yanında Ermeni prensleri olduğu halde kendi sarayına döndü.

Bölüm XIII

Ermeni beylerinin ölümü - Isfahan'daki birliklerinin başkaldırması – ülkenin yakılıp yıkılması – hazinenin yağması ve Vıstam'a karşı ilerleme

Ermeni işhanları öldüler: Haçık Mamikonyan ile Vahevuni beyi Husrev, kral sarayında ecelleriyle öldüler. Ermenistan'a ordunun işleri için gönderilmiş olan Mamak Mamikonyan da Duin'e varır varmaz, birkaç gün sonra, öldü. Istapan Sivni amcası Sahak'la Sahak'a ait bir mülk için kavga etti. Sahak onun hakkında bir yazılı suçlama düzenledi, altına mührünü, kendi ailesinin piskoposunun ve Sivnili başka prenslerin mühürlerini de basarak Istapan'ın arkadaşlarıyla bir olup nasıl başkaldırdığını krala hatırlattı.

Bunun üzerine kral Istapan'ı yakalatıp hapse attırdı; paskalya yortusu haftasında, büyük oruç sırasında başını vurdurdu. Koti'e gelince, kral onu Mırkuin'e⁸⁹ elçi olarak yolladı; birtakım atlılara yolda pusukurmalarını emretti. Dediğini yaptılar ve haydutlar gibi üzerine saldı-

⁸⁹ Bu ad Nizip de olabilir.

rıp öldürdüler. Nakhararların İsfahan'da konuşlanmış olan birlikleri olanları öğrenince çevreye yayılıp ortalığı yakıp yıktılar. Mültezimin evinde bulunan ve orada toplanmış vergilerden oluşan krallık malına el koydular. Daha sonra yola koyulup Gelum kalesine yöneldiler. Perviz'in ordusu⁹⁰ peşlerindeydi. Birkaçını kılıştan geçirdiler. Tutsak düşmemek için intihar edenler oldu. Kimileri de büyük zorlukla kaçıp Gelum kalesine sığındı. Orada Vistam'ı bulamayınca yola koyulup Partlar ülkesine vardılar. Oraya varınca onunla görüştüler.

Bölüm XIV

Husrev'in Sımpat Bagratuni'yi onurlandırarak ona Vırkan marzpanlığını vermesi – Sımpat'ın Vırkan bölgesini siyasi ve dini bakımdan düzenlemesi

Bu arada Sımpat Bagratuni kral Husrev'in gözüne girmiş, kral ona Urkan marzpanlığını vermişti. Bütün o ülkenin valisiydi. Kral tarafından onurlandırılmış ve güçlendirilmişti. Altına, gümüşe boğulmuştu; görkemli giysileri vardı. Kral kendi babası Hürmüz'ün kemerini ve kılıcını ona kuşandırmıştı. Pers ve Ermeni birliklerin komutasını üstlenerek kendi yönetim yerine gitmesi buyrulmuştu.

O sırada Amal, Royean, Creçan ve Taparastan adlı yerleşim yerlerinde Pers kralına karşı isyan vardı. Sımpat onlarla savaştı ve başarılı oldu. Kılıcının gücüyle onları Pers kralının egemenliği altına koydu. Bölge haraptı. Her yeri kendi marzpanlığından elde ettikleriyle onardı. O yörede tutsak Ermeniler vardı. Bunlar büyük çölün Türkistan ve Dağıstan'a bakan kıyısına yerleştirilmişlerdi. Bu adamlar dillerini unutmuşlardı, kitap tanımazlardı, papazları yoktu. Bizimkilerle birlikte tutsak olmuş pek çok da Kodreen ile Bizans imparatorluğundan ve Suriye bölgesinden kimse vardı.

Kodrecnler dinsizdi ama Hıristiyanların üzerinde bir nur ışıldadı, inançlarını pekiştirdiler. Kitabı ve dillerini öğrendiler ve aralarından Abel adında birini ülkelerinin papazı olarak atadılar.

⁹⁰ Burada kopya eden kişinin bir yanlış olabilir. Yazarın Perslerin ordusu yazmış olması düşünülebilir.

Bölüm XV

Vıstam'ın Husrev'i öldürmek ve krallığı almak üzere Asuristan'a gelmesi – Kuşan'ların başkanı Pariovk'un hıyaneti sonucu Vıstam'ın öldürülmesi – Vrkan bölgesinde kısa bir savaş

Bu sırada⁹¹ Vıstam Kuşanların iki kralını yani Sahak ile Pariovk'u kendi yetkesi altına almıştı. Doğu bölgesindeki birliklerin tümünü bir araya getirip Husrev'i öldürmek ve krallığını ele geçirmek amacıyla Asuristan üzerine kalabalık ve güçlü bir orduyla yürüdü. Birlikleri sağda ve solda birbirlerinden ayrı olarak konuşlanmıştı. Arkasında olan Kuşanların kralı hain Pariovk bir hile düşünerek az sayıda askerle Vıstam'ın önüne geçti. Sonra atından inerek yedi kez secdeye kapandı. Vıstam biraz ilerleyerek ona hemen at binmesini buyurdu. Oysa yolda bir tuzak kurulmuştu. Pariovk şöyle dedi: "Maiyetine senden uzaklaşmalarını söyle, çünkü krala söylenecek şeyim var." Hileden kuşulanmayan kral adamlarına uzaklaşmalarını emretti. Vıstam ile Pariovk konuşa konuşa yürürlerken yolda gizlenmiş olan adamlar birden bire ortaya çıkarak Vıstam'ı vurup öldürdüler. Pariovk birliklerine bir buluşma yeri saptamıştı. Haberi onlara hemen orada ulaştırdı. Adamları da hemen saldırıya geçip Vıstam'ın karısına, mallarına, eşyasına el koydular ve dönerek oradan uzaklaştılar.

Birliklerin tümüyse bu olayları ancak birkaç gün sonra öğrendiler. Öyle kendi hallerine bırakılınca birbirlerinden ayrıldılar. Her biri kendi yönüne gitti. Gelum birlikleri de öyle yaptılar ve hemen kalelerine çekildiler. Sımpat'a karşı isyan etmiş ve Vıstam'ın yanına geçmiş olan Ermeniler de onlarla birlikteydiler. Gurkan'ın öte yanında bulunan ve bu iki ülkeyi ayıran dağın bulunduğu Koms⁹² denilen yöreye geldiklerinde Hekevand adlı köye girdiler.

Şahr Vahriç ile Gurkan'lı marzpan Sımpat, çok büyük bir kalabalıkla onlara karşı çıktılar. Gelum'daki birlikler iki bin askerden fazla değillerdi. O noktada bir çarpışma oldu. Bu birlikler Pers birliklerini ezdiler. Birçoğunu öldürerek kaçırdılar. Epeycesini de tutsak aldılar. Sonra dönerek çarpışma

⁹¹ 595 yılı.

⁹² Tabaristan'ın güncinde bir bölge.

yerinin yakınında ve hep isyancı Ermenilerle birlikte konuşlandılar. Bu olayda Marzpan Sımpar'ın yanındaki askerler ve Ermenilerden pek çoğu öldü.

Bölüm XVI

Gerçek haçtan bir parçanın bulunması

Hovsep adında bir adam bu çatışmadan üç ay önce bir düş görmüştü: “Bir adam, dedi, çok iyi görünüşlü biri, bana yaklaştı ve ‘üç ay sonra bir savaş olacak, dedi, birçok kişi o savaştan sağ çıkmayacak. Fakat sen, çarpışma yerine gideceksin ve bak nasıl bir işaret göreceksin. Yere düşmüş ve cesedi bütün öteki ölülerin arasında nur saçan birini gördüğünde, gidip onun üzerinde bulduklarını alacaksın. Dikkat et, diye devam etti adam, çünkü bu bir mucizedir”. Bunun üzerine Hovsep kalkıp yola koyuldu ve gösterilen yere geldiğinde, söz konusu adamı ve bütün ölüleri soyduktan sonra düşünde sözü edilen şeyi buldu: Adamın cesedi öteki ölülerin arasındaydı ve omzuna deriden bir torba asılıydı. Hovsep yaklaşıp torbayı aldı ve gördü ki içinde gümüş bir kutu, kutunun içinde de İsa efendimizin haçından büyükçe bir parça varmış. İstavroz çıkardı ve haç parçasını aldıktan sonra arkadaşlarının yanına gitti.

Bütün birlikler savaş alanından ayrılıp kendi ülkelerinin hisarlarına vardılar. Kral Vahrik'i yanına çağırdı ve Sımpar'a teşekkür yazıları yolladı, çünkü o krala sadık olarak döğüşmüş ve yerinden hiç ayrılmamıştı. Ancak hepsi kaçtıktan sonra orayı bırakmıştı.

Bölüm XVII

Sımpar'ın düşmanla savaşıp başarılı olması – Armağanlarla onurlandırılması – Oğlu Varaztirod'un hükümdara sofracı atanması – Aziz Kirkor kilisesinin yapımı – Katolikosun makamına oturması

Ertesi yıl, düşman güçlerinin tümü Taparstan kantonunda toplanmaya gittiler. Sımpar da kendisinin tüm birliklerini bir araya getirip onlarla savaşmaya gitti. Tanrı düşmanların ordusunu Sımpar'ın ellerine teslim etti; o da onları kılıçtan geçirdi. Sağ kalanlar bozgun halinde kendi yerlerine kaçtılar. Onlarla birlikte olanlar⁹³ yemin ve güvence istediler. Sımpar'ın huzuruna çıktılar. Sözü ettiğimiz Hovsep de aralarında vardı. Hovsep, Sımpar'a bulduğu

⁹³ Pers kralının düşmanlarına katılmış olan Ermeniler.

şeyi gösterdi ve kendine malum olanları anlattı. Sonra dinsizler arasında gerçekleştirdiği mucizeleri de anlattı. Bunun üzerine Sımpat ayağa kalktı ve haç parçasının önünde diz çöktü, onu eline aldı, istavroz çıkardı, sonra haç parçasını Mihruî'nin⁹⁴ ellerine bıraktı. Mihruî, kahya olarak tuttuğu dindar biriydi, Dimaksiyan ailesinden sadık ve yumuşak başlı biriydi. Haç parçası sarayın rahiplerince yönetilen kiliseye teslim edildi.

Bunun üzerine kral ona kendisinden hoşnutluğunu belirten, onu onurlandıran ve krallığının tüm marzpanlarından bir rütbe daha yüceye çıkaran bir ferman verdi. Ayrıca yalnız çok güvenilir kişilere verilen altın kupalardan, sırma ve değerli taşlarla bezeli giysilerden armağan etti. Oğlu Varaztiroh'u kendi oğlu gibi tutardı; onu da krala içki sunucular arasına atadı. Bu, saray halkı arasında çok rağbette bir görevdi.

Sımpat o ülkede sekiz yıl süreyle marzpanlık etti. Sekiz yılın sonunda kral sarayına saygıyla davet edildi, onurlandırıldı, sonra kral, saltanatının on sekizinci yılında, ona ülkesine dönme izni verdi.

Sımpat, Duin kentindeki Aziz Kirkor kilisesini yeniden yaptırmak için kraldan izin istedi. Katholikos yani patrik Movses⁹⁵ ölmüş olduğundan o yörede başka bir görevli bulunmadığından bir ricada daha bulundu. Katholikos tahtına kiliseye bakacak, onun iyiliği için çalışacak birinin oturtulmasını istiyordu. Rıştuni'lerin piskoposu Abraham'ı⁹⁶ patriklik makamına oturtular. Bundan sonra temel atıldı; taşçı ustaları bulundu, başlarına Hristiyan gözetmenler konuldu. Ne var ki, kale komutanı ve marzpan krala bir mektup göndererek kilisenin kaleye fazla yakın olduğu, düşman tarafından bir tehlike gelebileceği yolunda bir ihbarda bulundular.

Kral kalenin yıkılmasını, kilisenin aynı yerde yeniden kurulmasını buyurdu. Tanrı ondan razı olsun.

⁹⁴ Farsça Mihroi Bkz. Nöldeke ve Bkz. Hübschmann.

⁹⁵ II. Movses: 551'den 594'e kadar papalık etmiş, ilerleyen yaşından ötürü 581 yılında Vartan'ı kendine ortak atamıştır.

⁹⁶ I. Abraham 594 yılında II. Movses'in yerine geçmiş ve 600 yılına kadar patriklik makamında kalmıştır.

Bölüm XVIII

Sımpat'ın Pers sarayına çağrılıp rütbesinin yükseltilerek Husrev Şnum diye adlandırılması – Kuşhanları sıkıştırması – Datoycan'ın öldürülmesi – Sımpat ile Ermeni beylerinin bir kez daha Kuşhan ve Hephtalite (Ak Hun) topluluklarına saldırması – Bir güreş – Sımpat'ın büyük onurla saraya gitmesi

Kış geçip de bahar geldiğinde ulaklar Sımpat'a onu törenle kral sarayına çağırarak bir emirname getirdiler. Dastakert denilen büyük saraya kralın huzuruna çıkmaya gitti. Kabul salonuna geçerek mindere oturdu.

Kral ona Husrev şnum⁹⁷ diye bir beylik payesi vererek başına süslü bir taç oturtup sırmalı kumaştan giysi kuşandırdı. Değerli taşlarla süslü bir otağda ağırladığı gibi kendisine bir tabur askerle bir gümüş kakmalı taht da verdi.

Dört sesli trompetler de armağan ettikten başka kapı kulluğu etsinler diye kendi muhafızlarından da verdi. Sıfır onun için ve Doğuya sefer etmesi amacıyla Kuşhanlar yöresinden kalabalık ve ürkütücü bir ordu topladı. Kimi isterse onu marzpan ataması için de yetki veriyordu.

Sımpat yola çıkıp kendi beyliğine en yakın yerleşim yeri olan Koms'a vardı. Yanına Vırkan'dan kendi hemşerisi olan Parnat'ı alıp doğru doğruya gitti.

Onunla birlikte her biri kendi birliği ve kendi bayrağıyla giden beyler şunlardı: Varazsapuh Arkruni, Sarkis Tayeşi, Ardavast, Vistam ve Hmayeak Apahuni, Apahuniler beyi Manual, Sarkis Tırpaturuni ve daha başka beyler. Sonra bu ülkeden topladığı iki bin dolaylarında atlıdan oluşan kendi askerleri vardı. Baktı ki, Kuşhanların birlikleri tüm yöreye yayılmışlar ve her yönü harap ediyorlar. Onun geldiğini görünce toparlanıp uzaklaştılar. Kısa zamanda onlara yetişti. Adamlarsa onun yaklaştığını görünce geri dönüp ona cephe aldılar. Bir çarpışma yaşandı. Husrev Şnum'un birlikleri önünde bozguna uğrayan, Kuşhanlar oldu. Birçoğu öldürüldü; kaçıp kurtulan da oldu. Sımpat geri dönüp Tos kantonunda Apr Şehr'de durdu. Üç yüz askeriyle Hroht denilen yerde konuşlandılar.

⁹⁷ Simbat Bagratuni'ye II. Husrev tarafından verilen Şnum –bunun bir de şum biçimi vardır- payesi *Husrev'in neşesi anlamına gelir.*

Bunun üzerine Kuşanların başları Kuzey bölgeleri kralı büyük Hakandan yardım istediler. Otuz bin kişilik bir ordu yardımlarına geldi. Kaynağı Türkistan'da bulunan ve Hindistan'da denize dökülen Vehpot adlı bir ırmağı aşarak gelmişlerdi. Irmağın kıyısında kalıp batıya doğru yağma çeteleri gönderdiler. Sonra, birden ortaya çıkıp etrafı pekiştirilmiş duvar çevrili küçük kenti kuşattılar.

O zaman Simpat üç yüz askerine kentin ortasındaki hisara çekilme komutu verdi. Kendisi üç kişiyle, Sarkis Dimaksiyan, Sarkis Trpatuni ve köyün at sırtında silah taşıyıcılarından olan Simpatig ile birlikte at binerek kentin kapısına atıldı. Kapıyı tutan birliği yarıp geçtiler. Kentin orta yerindeki hisarın içinde kapalı kalmış olan üç yüz asker Hakanın askerlerine direndiler. Hisardakilerin komutanı kral buyruğuyla atanmış Datoyean adlı bir Pers şehzadesiydi.

Her ne kadar Simpat yani Husrev Şnum ona kaçması yolunda komut göndermişse de, o bu komuta uymak istemeyip çarpışıp kazanmak istedi. Berikiler Pers askerlerini yenip Datoyean'ı kaçırttılar. Yağma çeteleri halinde yayılarak Rey'in ve Isfahan kantonunun sınırlarına saldırdılar. O yörenin tümünü yakıp yıkarak konuştandıkları yere döndüler. Büyük hakandan Çembuh'a⁹⁸ emir geldiğinden ırmağı⁹⁹ geçip kendi yerlerine döndüler. Bundan sonra sarayın gönderdiği bir adam gelip Simpat ve Datoyean hakkında soruşturmayaptı. Bu, Şahraban Bandakan adında bir baş nakharardı. Tüm ordu Simpat'ı haklı buluyordu. Datoyean mahkemeye çıkarıldı, zincire vuruldu ve kralın buyruğuyla öldürüldü. Simpat ise askerleri bir araya getirdi, başka ve kalabalık birlikler toplayıp silahlandırdı ve Kuşanlar topluluğuna ve kral Heftalit'e¹⁰⁰ karşı yürüdü. O kral da Simpat'a karşı büyük güçle çıktı. İki taraf savaş alanına vardı ve karşılıklı savaş düzenine geçti. Kuşanların kralı Simpat'a bir ulak gönderip şöyle sordu "Böylesine kalabalık cenk edip ordularımızı yıpratmak neye yarar? Benim, senin kahramanlıklarımız neyle ölçülecek? Gel, teke tek dövüşelim. Ben benim tarafın temsilcisi olayım, sen senin tarafın. Bugün benim kahramanlığımı görürsün." Simpat elini göğsüne bastırarak "Ben ölmeye hazırım" dedi. Karşılıklı atılıp iki savaş cephesinin ortasına geldiler ve savaştılar. Bir süre yenilemediler, çünkü

⁹⁸ Türklerin başkomutanı. Bkz. J. Marquart, Eranşahr, s.66, 247.

⁹⁹ Vehput ya da Oxus (=Ceyhun).

¹⁰⁰ Aynı zamanda Kuşanlar kralı olarak da adlandırılır. Bkz. J. Marquart, Eranşahr, s.66.

ikisi de güçlü adamlardı ve iyi silahlanmışlardı. Yukarının bir yardımıyla Sımpat'ın mızrağı Kuşanlar kralının metal örgü giysisini ve sağlam zırhını yırttı. Sonra olanca gücüyle vurarak yere devirdi. Askerleri krallarını böyle görerek dehşete kapıldılar ve kaçmaya başladılar. Sımpat'ınkiler de kovalıyordu. Bir yandan da yağmalayarak Kuşanların Bahl Şahastan'ına geldiler. Geçtikleri yerleri yakıp yıkıyorlardı. Pek çok kale ele geçirdiler ve yıktılar. Çok kazançlı olarak döndüler ve gidip Marg ve Margpot kantonlarına yerleşerek oturdular.

Bunun üzerine kral Husrev'e müjdeciler giderek başarılanları ayrıntılı olarak anlattılar. Kral Husrev pek sevindi ve büyük bir filin süslenerek hazırlanıp kabul salonuna getirilmesini emretti. Sonra Sımpat'ın oğlu Varaztiroh'un file bindirilmesini buyurdu. Sımpat'ın oğluna Ebedi Husrev gibi bir saygınlık sanı vermişti. Halka da değerli armağanlar verilmesini buyurdu. Sımpat'a hoşnutluğunu bildiren bir ferman yolluyordu, onu saraya törenle ağırlayacaktı.

Bölüm XIX

Sımpat'ın huzur içinde ölmesi – Ermeni beylerinin Pers yönetimine başkaldırmaları ve kuzeydeki hakanın hizmetine girmeleri

Sımpat sarayın bir fersah yakınına geldiğinde kral tüm nakhararlarına ve askerlerine ona karşı çıkılmaları yolunda emir verdi. Ayrıca yardımcılara da sarayın ahırlarından bir atı onun mevkiine göre donatarak kendisine götürmelerini buyurdu. Sımpat kralın huzuruna böyle görkem içinde çıktı.

Kral onu görünce kıvançla kabul etti ve ona elini uzattı. Sımpat uzatılan eli öperek secdeye kapandı. O zaman kral ona şöyle dedi: “Sen bağıllıkla dürüst davrandın, senden hoşnuduz; bundan böyle savaşarak yorulma, yanımızda kal, ye, iç ve keyfimizi paylaş.” Kral Husrev'in sarayında üçüncü nakharar olmuştu. Çok geçmeden de, Husrev'in saltanatının yirmi sekizinci yılında¹⁰¹, öldü. Naaşına gelince, Ermenistan'a nakledilerek Gogovit kantonunun¹⁰² Darivuin köyünde kendine ait mezara konuldu.

¹⁰¹ Simbat, Pers kralına onun Türkistan'la savaşlarında yeni hizmetlerde bulunduktan sonra 601 yılında Pers ülkesinin başkenti Madain'de öldü. Oradan Ermenistan'a, Gök eyaleti içinde Taronkh'a nakledilerek atalarının mezarına gömüldü.

¹⁰² Ararat cyaletinin on dokuz kantonundan biri.

Sonra onlar [Ermeniler?] isyan ettiler ve Çinli Çepetuks'un yönetiminde hareket ederek Kuzey bölgelerinin kralı büyük hakanın hizmetine girdiler. Daha sonra doğudan batıya giderek başları hakanın buyruğu üzerine kuzey bölgelerde o Çepetuks'un askerleriyle karıştılar ve Çor¹⁰³ kapısından çok sayıda askerle birlikte çıkarak Bizans imparatorunun yardımına koştular¹⁰⁴.

Bölüm XX

Önde gelen soylulardan Alat Horhoruni'nin başkaldırması ve ölümü – Pers ve Bizans uç beyleri

Peki, şimdi Ağat Horhoruni'nin yeni isyanı konusunda ne anlatacağım? Soylulardandı; imparator bundan ötürü kendisini saraya davet etmişti. Yetmiş adamıyla gitti saraya. İmparator onu ve yanındakileri çok onurlandırdı. Yakışığına bir kabul töreni düzenlenmişti. İmparator Ağat'a altın ve gümüş çanaklar ve daha başka değerli şeyler verdi.

Sonra ona Thirak'a¹⁰⁵ giderek kendisinin ordusuna katılmasını emretti. Ağat vedalaşıp ayrıldı, fakat yolda isyan etmeye karar verdi. Pers kralının yanına gidecekti. Yolundan sapıp deniz kıyısına indi ve orada bir gemi gördü. Gemicilere "Beni karşı kıyıya geçirin, dedi. Çünkü hükümdar tarafından önemli bir işle görevlendirilmiş bulunuyorum." Birkaç gemicinin yardımını elde etti. Onu alelacele karşıya geçirdiler; o da hemen yola koyuldu. Hızlı giderek kısa zamanda Ermeni topraklarına vardı. Denizden birkaç fersah uzaklaşınca kadar hiç kimse hangi yola sapacağını bilmiyordu. Nereye gittiği öğrenildiği zaman, bazı kentlerin silahlı güçleri ona karşı çıktı. Fakat durduramadılar. Sekiz on kez çarpıştı onlarla; hepsinde de üstün geldi. Askerlerinin sayısı azalıyordu, ama kısa sürede Nahçıvan'a¹⁰⁶ vardı. Persler kendisini karşıladılar; kaleye girerek kendini korumaya aldı. Bunun üzerine, stratelat¹⁰⁷ tüm birliklerini toplayarak gidip kaleyi kuşattı.

Kral Husrev bunu öğrenince onlara karşı orduyla Parsayenpet'i gönderdi. Ordu geldiğinde, stratelatın askerleri kuşatmayı kaldırıp gittiler. Ağat

¹⁰³ Derbend Kapısı diye de anılan burası Kafkasya'nın Hazar Denizi kıyısındadır.

¹⁰⁴ II. Husrev'e karşı savaşında Herakleios'a Hazarların yardım etmesinden Sebeos, sadece burada söz eder.

¹⁰⁵ Metinde aynen böyle yazıyor. Thrace (= Trakya) olabilir.

¹⁰⁶ Nuh'un mezarı bu kenttedir. Bkz. Saint-Martin, *Mémoires sur l'Arménie*.

¹⁰⁷ Tnot: Bizans ordusunda bir büyük rütbe.

alelacele Pers kralına koştı. Kral onu dostça karşılayıp epeyce onurlandırdı, değerli şeyler verdi ve hazineden maaş bağlattı.

Bu olaydan sonra Mauricius¹⁰⁸ öldü ve Bizans tahtına Phocas geçti. Bunun üzerine Ağat isyan edip Bizans imparatorunun yanına gitmenin yollarını aramaya başladı. Arap atları ve gerekli donanımı hazırlıyordu. Birtakım haydut, soyguncu gibi kimseler de tuttu. Kral da bunu öğrenince onu yakalatıp elini ayağını bağlatarak tekmeler, darbeler altında öldürttü.

Ermenistan'da, Duin'de dirlik ve barış yerleştikten sonra Pers krallığında görevli olan sahmanakalların adları şöyledir: Vandatakan, Nihavrakana -bu kişi Duin'de Pers ordusu tarafından öldürülmüş; o ordu ise başkaldırdıktan sonra Gelum'a gitmiştir- ; sonra Merkut,¹⁰⁹ Yazden¹¹⁰, Butmah, Yemann; Bizans tarafından önce soylu Ohannes, sonra Herakl ve general Surem. [Ve bu] barışın sürdüğü on üç yıl boyunca.

İmparator şu fermanı yayımladı: "Ermenistan'dan bana haraç olarak otuz bin atlı toplanması gerek. Yani otuz bin aile bir araya gelecek ve bunlar Trakya'ya yerleşeceklerdir." Bu buyruğun yerine getirilmesi amacıyla Priskos'u Ermenistan'a -tam da oradan bir ayaklanma söylentileri gelmekteydi- yolladı. Priskos alelacele yola çıktı.

Bölüm XXI

İmparator Mauricius'un öldürülmesi ve Fokas'ın saltanatı – İskenderiyeli general Heraclius ile Suriyeli general Nerses'in isyanı – Bizanslıların Urfa'yı kuşatmaları – Dara kentinin Husrev tarafından kuşatılması - Husrev'in Ermenistan'dan asker toplayıp başlarına Cınan Veh'i geçirmesi – Toros ile birlikte Urfa üzerine yürümeleri – Dara kentinin harap edilmesi – Bizanslıların Urfa'yı almaları – Komutan Nerses'in öldürülmesi

Husrev'in saltanatının on dördüncü¹¹¹ ve Mauricius'un kinin yirminci yılında, Trakya'da bulunan Bizans ordusu imparatora karşı ayaklandı ve Phocas diye birini hükümdar diye başa geçirdi. Bütün birlikler tek bir

¹⁰⁸ 602 yılı. İstanbul'dan 23 Kasım günü kaçmış, 27 Kasım'da Phocas'ın emriyle Kadıköy yakınlarındaki Eutrope limanında öldürülmüştür.

¹⁰⁹ Bu ad, Hübschmann'a göre bilinmeyen bir Farsça kökenden gelen Merakbut sözcüğünün bozulmuş biçimidir.

¹¹⁰ Yazdegird, Yazpanah adları bu adla aynı köktendir.

¹¹¹ 602 yılı Kasım ayı. Fakat savaş 604 yılı yazında başlamıştır.

komuta uyarak İstanbul üzerine yürüdüler, imparator Mauricius ve oğullarını öldürüp imparatorluk tahtına Phocas'ı oturttuktan sonra düşmanla çarpışmak üzere Trakya'ya döndüler.

İmparator Mauricius'un Theodosius adında bir oğlu vardı. Theodosius babası ve kardeşleri öldürülürken kaçıp Pers hükümdarına sığınmış diye bir söylenti yayıldı ülkede¹¹².

Bu duyulunca Bizans imparatorluğu içinde, başkentte, Mısır'daki İskenderiye'de, Kudüs'te, Antakya'da büyük karışıklıklar çıktı. Her yerde insanlar birbirini öldürmek için silaha sarılıyordu.

İmparator Phocas kenti otoritesini tanımayan tüm asilerin idamı yolunda buyruk verdi. Saray çevresinde çok kan döküldü. Sonra Phocas, Bonos¹¹³ adlı soyluyu bir ordunun başında Antakya'ya, Kudüs'e ve daha başka kentlere gönderdi. Bonos gidip Antakya ve Kudüs ahalisini ağır cezalandırdı ve bölgenin birçok yerleşim yerini de yakıp yıktı. Ordusuyla İskenderiye topraklarını işgal etmiş olan General Herakleios'un Phocas'a karşı ayaklanması o sırada başladı. Herakleios¹¹⁴ Mısır ülkesini güç kullanarak ele geçirdi. Suriye yönündense, Mezopotamya'nın Suriye kesimine kumanda etmekte olan General Nerses de aynı şeyi yaptı. Ordusuyla Edessa¹¹⁵ kentini¹¹⁶ zapt etti. Fakat ona karşı gelen bir başka ordu da gelip kenti kuşattı ve birlikleriyle onun yolunu tıkadı¹¹⁷.

Husrev, bu olan bitenlerin haberini alınca, kuvvetlerinin hepsini bir araya getirip batıya yöneldi. Dara kentine varınca, çevresini kuşattı, sonra tam kuşatmaya aldı ve kente saldırıları başlattı. Ermenistan'a başlarında Cuan Veh adlı bir önemli bey bulunan bir birlik gönderdi. Husrev bundan sonra elindeki gücü iki kolorduya ayırdı. Birincisini Dara kenti çevresinde

¹¹² Nöldeke Theodosius'un gerçekten öldüğü, Husrev'in onun rolünü oynayacak başka bir prensi elinde tuttuğu kanısındadır.

¹¹³ Bu Bonos herhalde Herakleios'un 5 Nisan 622 günü Pers savaşına çıkarken başkenti emanet ettiği soylu Bonus olacak.

¹¹⁴ İleride aynı adla imparator olacak kişinin babası. Phocas'ın yeni kurduğu yönetimi tanımak istemediği için isyan etmiştir.

¹¹⁵ Tnot Bugünkü Urfa kenti.

¹¹⁶ Bu kentin piskoposu Severus isyana karşı çıktığı için taşlanarak öldürülmüştür.

¹¹⁷ Phocas Edessa'yı korumak ve Nerses'i kentten çıkartmak için Germanus'un komutasında bir ordu göndermişti.

birakıp kendisi ikincinin başına geçip Edessa'yı kuşatmış olan güce karşı yürüdü. Gün doğarken, hiç habersiz, düşmanın üzerine yürüyüverdi. Bir kısmını öldürdü, geri kalanı da kaçtılar. Kaçanların kimisi kendini Fırat'a atıp telef oldu. Sağ kalanlar da tam bir bozgun durumunda geri çekildiler. Hükümdar Husrev kentin kapısına gidip kapının açılmasını istedi. Açıp kendisini içeri aldılar. Nerses, şehzade giysileri giydirdiği ve başına bir taç oturttuğu bir delikanlıyı hükümdarın önüne getirdi ve şöyle dedi: "İşte İmparator Mauricius'un oğlu Theodosius. Babası sana nasıl iyilikle, yürek yüceliğiyle davrandıysa sen de ona öyle davran."

Husrev genç adamı seve seve kabul etti, sonra onu da yanına alarak yola çıktı. Ona büyük saygı gösterilmesini istiyordu. Dara kentine döndü. Bir buçuk yıl Dara önlerinde kaldı. Sonunda Persler surların altında bir geçit kazıp duvarları yıktılar. Kenti ele geçirdikten sonra kent halkını kılıçtan geçirdiler. Sonra yağma ganimetini alıp Tizbon'a döndüler, çünkü Husrev'in ordusu yorgundu, Uzun sürmüş Dara kuşatması ruhsal durumlarını bozmuştu. Başka bir Bizans ordusu Edessa önüne gelip saldırdı ve kenti aldı. Nerses tutsak edildi, öldürüldü, kanı yerlere saçıldı.

Bölüm XXII

Perslerle Bizanslıların Şirak ovasında savaşmaları - Bizanslıların yenilgisi - İkinci bir çatışmada Toros Horhoruni'nin teslim olup kaleyi Perslere vermesi ve ölümü

Ordusuyla birlikte Ermenistan'a gönderilen¹¹⁸ Cuan Veh Ararat topraklarına vardı, Duin kentine girdi. Kışı orada geçirmek üzere gereken düzeni aldı ve askerlerini bahara kadar dinlendirdi.

Öte yandan, Bizanslılar da bir ordu düzmüş ve bunu Elevard adlı yerleşim yerinde toplamışlardı. Perslerin ordusu onlara gelip orada saldırdı. Çarpışma Elevard ovasında oldu ve Persler kanlı bir bozguna uğradılar. Başlarındaki komutan çarpışmada öldü. Toplu bir ölümden kurtulabilenler kaçıp kovalandılar. Bizanslılar Pers tarafından aldıkları ganimetle ırmağın kıyısındaki Horomoh Çayırı yani Romalılar çayırı denilen yerlerine döndüler.

¹¹⁸ 603 ya da 604 yılı.

Ertesi yıl, Husrev Dara'yı kuşatma altında tutarken yeni bir Pers ordusu Datoyan komutasında Ermenistan'ı istila etti. Bizans birlikleri Şirak ovasındaki Şirakavan köyünde toplanıp birkaç günlüğüne oraya yerleştiler. Zaten iç savaşla bitkin durumda olan asker dış düşmanın saldırısından korkuyordu. Pers ordusuysa avına dalan kartal hızıyla geldi. Bizanslılar da bunun üzerine ırmağın karşı kıyısına, Akanih denilen bir ovaya geçtiler. Persler arkalarından gelip yetişti. Çarpışma Getik köyünde oldu. Persler savaş düzeninde yürüyerek düşmana yaklaşırken daha önce halkın sığınmış bulunduğu Erginay kalesinden çıkan bir delikanlı kalabalığa oraklarla, daha başka kesici aletlerle arkadan saldırdı ve büyük zarar verdi. Sonra o kalabalık yaralıları alanda bırakıp aldıkları ganimetle kaleye çekildi.

Bu arada Persler savaşıp Bizans ordusunu önlerinden kaçırdılar. Kaçanları kovalıyor, yetişebildiklerini öldürüyorlardı. Öyle ki ovalara, yollara cesetler ekilmiş gibiydi. Bizanslılardan kaçıp kurtulabilen az oldu. Sonunda Persler ganimeti toplayıp karargahlarına döndü. Fakat kendilerine yapılmış olanı, uğradıkları felaketi görünce hep birden saldırıp kaleyi aldılar. Garnizonun bir bölümü kılıçtan geçirildi. Geri kalanlarsa, bir bölümü korkudan çılgına dönmüş durumda kendini mazgallardan aşağı attı, bir bölümü de ırmağa açılan bir kapıdan kaçıp canını kurtardı. Geri kalanların tümü tutsak olarak alıp götürüldü. O gün otuz üç köyün halkı kaleye alınmıştı. Persler hiç ayırım gözetmeksizin tutsakların tümünü alıp götürdüler. Kendi ölümlerini de alarak Atrpatakan'a döndüler.

Sonra Senitam Husrev¹¹⁹ geldi. Bizans güçleri topluca Arakani ırmağının geçtiği Kağkotın kantonunda konuşlanmıştı. Köyün bir yanını yok etmişlerdi. Çevrelerini kazdıkları bir siperle güvene almışlardı. Komutanları Toros Horhoruniydi. Pers ordusu da gelip arkadan çevirecek onların yakınına konuşlandı. Bizanslılar korkuya kapıldılar ve barışçı konuşmalara giriştiler. Savaşmak istemediklerini, kaleden ayrılp sakin sakin yollarına gideceklerini söylüyorlardı. Sonra, hepsi birden anlaşıp sözlerinden döndüler ve konumlarına güvenip bir şeyler yapmaya kalktılar. Fakat hemen ertesi gün, daha hiçbir zırhını kuşanıp atını eyerlememişken Pers ordusunun saldırısına uğradılar. Biri

¹¹⁹ II. Husrev zamanında bir Pers generali. Bkz. H. Hübchmann.

silahlansa ya da atını eyerlese, komutanların seyisleri gelip elinden zırhını alıp yere atıyor, adama çok kötü davranıyor, atın da koşumlarını kesiveriyorlardı.

Bu arada Pers ordusu gelip Bizanslıların karşısında ve ova tarafından onlara pek yakın olarak saf tutmuştu. Okçuları atışa başlamışlardı bile. Sadaklarını düşmanlarının üzerine boşaltıyorlardı. Oklar askerlere de bincklerine de saplanıyordu. Çadırların girişindeki yemliklere bağlanmış atlar arka ayaklarının üzerinde dikilip koşumlarını zorluyor, yeri çiğniyor, çadırları, kampta ne varsa her şeyi eziyordu. Persler siperi zorladılar, ordugâhın içine girdiler, korkunç bir katliam başladı. Fakat Bizanslılar da kendilerine bir yol açıp kimi yaya kimi çıplak at sırtında o yoldan kaçtılar. Toros Horhoruni kaleye sığındı ve Persler o geceyi Bizanslıların ordugâhında geçirdiler. Sabah olunca Bizanslılar bir ulak salıp kaleyi boşaltmak, mallarını, donanımlarını alıp gitmek için izin istediler. Persler razı geldi. Üçüncü gün kapıyı açtılar; herkes verilen söz gereği yola düzölmek üzere kale dışına çıktı. Fakat Pers generali, Toros Horhoruni'yi çağırıttı ve ona şöyle dedi: "Kralın emri olmadan seni bırakmaya hakkım yok. Bu nedenle seni kralın bulunduğu yere göndereceğim, hakkında bir de tavsiye mektubu göndereceğim. Bizans ordusunu bize teslim etmekle hepimizin de bildiği gibi nasıl dürüst ve sadık bir uyruk olarak davrandığını anlatacağım. Ayrıca, kaleyi, bize hiçbir zahmet vermeden teslim ettiğini, kendi iradenle gelip adamlarınla birlikte teslim olduğunu da yazacağım". Gerçekten de bu yolda bir mektup yazdı ve Toros'u Husrev'in sarayına gönderdi. Husrev de onu iyi karşıladı ve hazineden maaş bağlatıp üst baş için bir miktar para verdirdi. Ne var ki, bir zaman sonra Toros'un kendisini aldatığı yolunda kuşkuya kapılıp onu öldürttü.

Pers generale gelince, Ang kalesine bir yönetici bırakıp birliklerini topladı ve ilerleyerek tüm yöreyi kendine bağladı. Bir kez daha savaştı. Basean yöresinde Bizanslılarla çarpıştı ve onları önüne katıp kaçırıttı ve kendi topraklarına kadar püskürttü. Ang, Gaylatuh ve Erginay kentlerini, Taron yöresinde Kihinkert'i aldı ve kralın buyruğu üzerine geri döndü.

Bölüm XXIII

Husrev'in Asuristan'a Razman Horheam komutasında birer ordu göndermesi – Birincinin yanına düzmece imparator Theodosius'u katması – İkincinin Bizanslılarla savaşım Karin'i alması – Karin halkının Ahmatan Şahastan'a tehciri – Katolikos'un ölümü – Şahin'in Kayseri'yi alması ve Vasak Arkruni'nin ölümü

Dara kentinden dönüşte Husrev birliklerini bir süre dinlendirdi. Yeni bir çağrıda bulunarak büyük miktarda asker topladı¹²⁰. Sonra Asuristan'a kalabalık ve güçlü bir ordu gönderdi. Ordunun başına Razman unvanı taşıyan General Khoream'ı getirmişti¹²¹. Bu generale şu yolda yönergeler verdi: "Sana gelip boyun eğenleri iyi kabul et. Onları barış ve gönenç içinde yaşat. Fakat direnip ve savaşmaya kalkanları kılıcınla yok et." Ermenistan topraklarına da Aştat Yeztayar komutasında yine kalabalık bir ordu gönderdi. Mauricius'un uydurma oğlu imparator Theodosius'u da o orduya katmıştı.

Khoream, kalabalık ordusunun başında Asuristan'a hareket etti, Mezopotamya'nın Suriye kesimine girdi; Edessa'yı kuşattı ve kente saldırdı. Kent halkı, düşmanın çok kalabalık olduğunu görünce, nereden imdat geleceğini de bilemediklerinden barış önerilerine giriştiler; Perslerden kenti yakıp yıkmayacakları yolunda söz istiyorlardı. Sonra kentin kapılarını açtılar ve boyun eğdiklerini bildirdiler. Amith, Thela, Raşayenay ve Mezopotamya'nın Suriye kesimindeki tüm kentler aynı şekilde kendiliklerinden bağlılıklarını bildirdiler. Barış içinde kalıp gönençleri arttı. Khoream Antakya'ya yönelince, oradakiler de kendi istekleriyle ona boyun eğdiler. Phocas'ın kılıcından korkan başka kentlerin halkı da aynı şeyi yapıyordu.

Aştat Yeztayar Husrev'in on sekizinci saltanat yılında¹²² Ermenistan'a girdi. Bizanslılar silahlı güçlerini Basean kantonunda toplayıp ona karşı yürüdüler ve güçlü biçimde saldırdılar. Du'da ve Ordu'da büyük bir çarpışma oldu. Bu çarpışmada en çok kanlı kayıp veren Bizanslılardı. Aralarından önemli bir bölümü çarpışmada öldü. Ovaya dağılmış cesetler sayılamıyordu.

¹²⁰ 604 ya da 605 yılında.

¹²¹ Taberi, Suriye'ye giden, Filistin'e giren ve Kudüs'ü alan bu ilk generalin adını Romiuzan olarak verir. Bu Romiuzan, Barbraeus'un Romizan'ıdır.

¹²² 607-608.

Aştat Bizanslıları Satağ'a¹²³ kadar kovaladı. Sonra da Karin kentini kuşatma altına aldı. Saldırıya başladı; ancak kuşatılanlar ellerinden geldigince iyi direniyorlar, kuşatanlara önemlice kayıplar verdiriyorlardı. Bunun üzerine imparator Theodosius kente yaklaştı ve kent halkına "Ben sizin hükümdarınızım" dedi. Bunun üzerine kapıları açmaya razı oldular. Kentin önde gelenleri surdan dışarı çıkıp kendilerini hükümdara tanıttı. Sonra geri döndüklerinde hemşerilerine gördükleri kişinin gerçekten Mauricius'un oğlu Theodosius olduğu yolunda güvence verdiler. Buna göre kapılar açıldı ve Theodosius'a bağlılık bildirildi. Aştat orada bir garnizon bıraktı ve oradan sonra Haşteankh'taki Cithariş kentini almaya gitti. Ondan sonra Satağ, Arastıay ve Nikopolis kentlerini aldı, sonra geri döndü.

Ondan sonra Şahan¹²⁴ Patgosapan geldi ve Karin kentini bir yana bıraktı; Şahrayeanpet başkent Duin'e marzpan olarak geldi. Şahan geldiğinde Karin kantonundaki Bizans birlikleriyle karşılaştı ve onlarla çatışmaya girdi; onları kanlı bir bozguna uğrattı, kaçırıp yöreden kovdu.

Husrev saltanatının yirmi birinci yılında¹²⁵ Karin kenti halkının təcirini emretti. Onlara oturacakları yer olarak bir hükümdar sarayının da bulunduğu Ahmatan'ı gösteriyordu. Tanrının sevgili kulu katolikos Ohannes sürülecekler arasına katılmıştı. Kilisesinin tüm kutsal kaplarıyla birlikte o da götürüldü. Ahmatan'da öldü. Naaşı Avan köyüne götürülerek kendi inşa ettiği kilisesine gömüldü.

Aynı yıl Tanrının sevgili kulu katolikos Abraham da öldü ve patriklik makamında onun yerine Taron piskoposu Kumitas geçti. Kendisi Ağhık köyündendi. Aziz Kirkor kilisesinin yapımı onun patrikliği zamanında bitirildi.

Husrev'in yirminci yılında¹²⁶ Şahan cenge çıkıp batıya doğru, Kayseri'ye kadar olan bir yörede saldırılara koyulmuştu. Kayseri'de Hristiyan dininden olanlar kenti bırakıp geri çekildiler. Fakat Yahudiler istilacılara karşıcı gidip onlara boyun eğdiler. Şahan Kayseri'de bir yıl kaldı.

¹²³ Burası dördüncü Ermenistan'ın bir alt bölümü olan Satah olabilir. Bu ad , VII. yy. ın başlarında İmparator Herakleios zamanında kullanılmaya başlanmıştır.

¹²⁴ II. Husrev'in gencrallerinden biri.

¹²⁵ 610-611.

¹²⁶ 609-610.

Persler Arkrunilerin prensi Sahak'ın oğlu Vasak Arkruni'yi yakalayıp Kayseri şehrinin kapısı önünde çarmıha gerdiler¹²⁷. Pers ordusuna çok kötülüğü dokunmuştu. Yine de yürekliliğinden ve mertliğinden ötürü, bir de güçlü kuvvetli, yakışıklı adam olmasından ötürü ölümüne üzüldüler. Aralarında yetmişmiş biriydi de. Onlarla aynı eğitimi almıştı. İşte sonu öyle oldu.

Bölüm XXIV

Perslerle savaşmak için Herakleios'un Asuristan'a gitmesi – Antakya yakınlarındaki büyük savaş – Bizanslıların yenilgisi – Filistin ülkesinin Pers boyunduruğuna girmesi – Bir Pers valinin Kudüs'e yerleşmesi – Öldürülmesi – Kudüs'ün Persler tarafından kılıç zoruyla ve yangınla harap edilmesi – Gerçek haçın ele geçirilmesi

O sırada, Husrev'in tahta çıkışının yirmi ikinci yılında, Mısır'da komutan olan Herakleios askerlerini toplayıp denizi geçirdi; Bizans'a vardılar. Phocas'ı öldürdükten sonra oğlu Herakleios'u imparatorluk tahtına oturttu. Tüm ülkede barış kuruldu.

Herakleios taç giyer giymez¹²⁸ kral Husrev'e elçiler göndererek büyük armağanlar sundu ve gönderdiği mektuplarda barış istediğini bildirdi. Fakat Husrev dinlemek bile istemiyor "Bu imparatorluk benimdir. Burada Mauricius'un oğlu Theodosius'a hüküm sürdüreceğim, diyordu. Herakleios tacı benim iznim olmadan aldı. Gönderdiği armağanlar benim kendi hazinemden. Onu egemenliğim altına almadan bana dur durak yok." Armağanları aldıktan sonra elçileri öldürttü ve imparatorun önerilerine hiçbir yanıt vermedi.

Bunun üzerine Herakleios silahlı güçlerini topladı ve onları kentin (Kayseri?) çevresinde konuşlandırdı; Perslerin sızmalarını durdurdu. Sonra orduyu bir yüksek görevlinin, bir koratorun ellerine teslim etti, dikkatli olmasını isteyip kendisi sarayına döndü.

Bizanslılar Kayseri kentini bir yıl boyunca kuşatma altında tuttular. Persler yiyecek sıkıntısı çekiyorlardı, hayvanları için samanları kalmamıştı. Fakat yaz sıcakları başlarken, kırlar yeşillerle kaplanırken kenti ateşe verip

¹²⁷ Metnin aslında "tahta üzerinde ölmeye bırakıldı" yazar.

¹²⁸ Herakleios, 6 Ekim 610 günü patrik Sergios'un elinden büyük kilisede taç giymiştir.

kendilerine bir yol açtılar ve arkalarında yenik ve dağınık bir Bizans ordusu bırakarak uzaklaştılar. Ermenistan'a çekildiler; orada kışlayacaklardı¹²⁹.

Şahan derhal saraya çağrıldı ve yeniden batıya doğru sefere çıkması yolunda kralın buyruğunu aldı. Yaz başında ordusunu alıp önce Karin kentine gitti, sonra Meliten'e yöneldi ve orayı ele geçirerek kendisine boyun eğmeye zorladı. Daha ileri giderek Pisidia yöresinde ve Duin yakınlarında bulunan Hoream'ın ordusuyla birleşti.

Başkent Duin'e marzpan olarak Şahrayenpet'in yerine Parseanpet Parşanazdat, sonra Namgarun, Şonazp geldi. Ondan da sonra gelen Sahrapgakan Perslere karşı bir savaş verdi ve başarılı oldu. Sonraki, imparator Herakleios'un peşinden Ermenistan içinde yürüyüp Asurestan'a kadar giden Çroç Vehan idi. Bu sonuncu Ninova'de büyük bir çarpışmaya girip ordusuyla birlikte yenik düştü.

Bu arada imparator Herakleios ordusunun başına Philippikos adında bir rahip getirmişti. Bu adam, imparator Mauricius'un damadıydı,¹³⁰ uzun zaman ordulara komuta etmiş, pek çok başarı kazanmıştı. Fakat bu asker, günün birinde, daha Mauricius'un zamanında, saçlarını kazıtıp papaz cüppesini sırtına geçirdi ve kilisenin askere ayrılmış bölümünde ayin yönetmeye başladı. Herakleios ona özel bir davranış göstererek general rütbesi verdi ve kalabalık orduyla birlikte doğu bölgelerine gönderdi. Philippikos Kayseri'ye yönelerek Ararat eyaletinde Ermenistan'a girdi. Vağarşapat kenti çevresindeki ovada konuşlandı. Fakat hemen sonra Pers hükümdarının alelacele gelen ulakları kendi birliklerine Bizanslıların üzerine yürümelerini, onların ordusunu son erine kadar yok etmelerini isteyen bir buyruk getirdiler. Persler yola koyularak hızlı yürüyüşle Ararat eyaletine girdiler, Aras kıyılarında konuşlandılar. Niyetleri sabah olur olmaz vuruşmaya başlamaktı. Philippos¹³¹ ise aynı anda, geceleyin kampı toplayıp Nig kantonuna yöneldi ve Aragat¹³² dağının arkasına geçerek Karin'e pek uzak olmayan Şirak ve Vanand kantonlarının içinden geçerek Bizans topraklarına giriyordu.

¹²⁹ 611 – 612.

¹³⁰ Ermenicede damat ve enişte aynı sözcükle anlatıldığından bu kişi Mauricius'un kız kardeşi Gordia'nın kocası da olabilir.

¹³¹ Metnin burasında Philippikos yerine Philippos yazımı kullanılmıştır.

¹³² Tnot: Ermenistan'da Frivan'ın 40 km batısında dört zirveli volkanik bir masif. Türkçede: Alagöz Dağı.

Persler uzun ve sert engibeli bir yol yürümüş ve yolda birçok kişi yitirmiş olmaktan ötürü bitkindi. Yolda çok asker ölmüştü. Atlarının telef olması nedeniyle pek çoğu yaya kalmıştı. Bizanslıların peşine hemen düşemediler. Birkaç gün dinlendiler. Sonra gündüzleri ve kısa süreler yürüyerek Asuristan'a geçtiler ve eski yerlerine vardılar. Oradan sağa sola yayılıp ortalığı yakıp yıktılar, sonunda tüm bölgeyi ellerine geçirdiler¹³³.

Bu arada Herakleios, oğlu Konstantinos'a taç giydirdi ve onu senatoya ve saray büyüklerinin korumasına emanet ederek imparatorluğunun tahtına oturttu. Kendisine gelince o, kardeşi Theodosius ile birlikte, ordunun başı sanını aldı. Bundan sonra kalabalık bir ordu toplayarak Antakya bölgesine geçti. Orada büyük çarpışma yaşandı. Antakya surlarının dibinde savaşanların kanı seller gibi aktı. Birbirlerine girdiklerinde iki taraftan da çok kişi öldü. Çatışmayı durduran yorgunluk, bitkinlik oldu. Fakat Persler güç alarak Bizanslıları kaçırtıp kahramanlıklarıyla üstün gelinceye kadar kovaladılar. Kilikya'ya geçit veren yolun yakınında bir çatışma daha oldu. Bizanslılar savaş düzeninde çarpışarak sekiz bin silahlıdan oluşan Pers ordusunu yendiler. Fakat sonunda kendileri de çekilmek ve kaçmak zorunda kaldılar. Persler üstün geldi. Tarsus kentini alarak tüm Kilikya yöresi halkını tutsak ettiler.

O zaman tüm Filistin Pers hükümdarının egemenliğine kendi isteğiyle boyun eğdi. Hele İbrani ulusunun yurtseverlik kıskançlığıyla Hristiyanlara başkaldırmış artıkları, Ari topluluğuna karşı büyük cinayetler işliyor, kötülükler yapıyorlardı. Pers birlikleri o sırada Filistin Kayseryası'nda konuşlanmıştı. Komutanları Razmiozan yani Khoream kendiliklerinden teslim olurlarsa rahatsız edilmeyeceklerini, gönenç içinde bırakılacaklarını Kudüslülere söyledi.

Önce hep birlikte razı oldular ve komutana, prenslere büyük armağanlar sundular. Sonra dinibütün ostikanlar¹³⁴ isteyip kenti korumaları için o kişileri görevlendirdiler. Birkaç ay sonra, ayak takımının bir arada bulunduğu bir sırada kentin delikanlıları Pers hükümdarının ostikanlarını öldürerek ayaklandı ve hükümdara hizmeti reddettiler. Bunun üzerine Kudüs kenti Yahudileriyle Hristiyanları arasında bir çatışma çıktı. Hristiyanlar üstün

¹³³ Bu savaş aşağı yukarı yedi yıl sürmüştür.

¹³⁴ Tnot: Hristiyan valiler.

geldi ve pek çok Yahudi öldürdüler. Sağ kalanlar da kale duvarlarından atlayıp Pers askerlerinin yanına gitti. O zaman Khorcam yani Razmiozan, askerlerini toplayıp Kudüs çevresinde konuşlandırdı. Kenti kuşatmaya aldı. Kuşatma on dokuz gün sürdü. Kentin temellerini kazıp güçsüzleştirdiler, surunu yıktılar; on dokuzuncu gün, yani Husrev'in saltanatının yirmi beşinci yılında, ayın yirmi yedisinde, Paskalya yortusundan on gün sonra Pers askerleri Kudüs'ü ele geçirdiler. Üç gün süreyle kentte katliam yaptılar. Kendileri de ateşe verdikleri kente yerleştiler. Sonra cesetleri saydırdılar. Elli yedi bin çıktı sayı. Diri olarak tutsak aldıklarıysa otuz beş bin kişiydi. Patrik Zaharya ile haçın muhafızını da tutsak almışlardı. Kutsal haçı aradıktan sonra onlara işkence etmeye başladılar. Birçok din adamının başını vurdular hemen. Kendilerine haçın saklı olduğu yer gösterildi. Alıp bir başka yere sakladılar. Sonra kentteki altın ve gümüşleri toplayarak hükümdarlarına götürdüler. O da tutsakların yaşamının bağışlanmasını, kentin onarılmasını, her şeyin yerli yerine konulmasını buyurdu. Sonra Yahudilerin kovulması yolunda buyruk verdi. Hükümdarın buyruğu hemen yerine getirildi. Kente bir başpapa seçtiler. Modestos¹³⁵ adında biriydi. Modestos Ermenistan'a aşağıdaki mektubu yolladı:

Bölüm XXV

Modestos'tan din büyüğü Kumitas'a¹³⁶ mektup – Katolikos Kumitas'tan Modestos'a yanıt – Azize Hırıpsime kilisesinin katolikos Kumitas tarafından yaptırılması

“Kudüs kentinin piskopos vekili ve değersiz rahibi Modestos'tan Tanrı'nın sevgili kulu, dinibütün başpiskopos ve Ermenistan metropoliti çok değerli Kumitas cenaplarına

“Efendimiz İsa Mesih'in büyüğü, tüm iyiliklerin babası, tüm dertlerimizin dermanı Tanrı'nın adını kutsayarak başlayalım. Tüm dertlerimizde bizlerden güçlü yardımını esirgemeyen Tanrı müminlerin Kudüs'te kutsal yörelere yaptıkları eski ziyaretleri hatırlatarak, sonra da hacıların gelmeleriyle yüreğimizi şenlendirdi. Anladık ki, Tanrı bizi tümünden silkip atmamış. Çünkü bizim Tanrı'mız bizim aramızdadır; ta ezelden bugüne kadar olan büyük mucizelerini bize gösteren hep o Tanrı'dır. Onun gücünü ve mucizelerini

¹³⁵ Modestos Aziz Toros (Saint Théodore) manastırının papazıydı. İlk işi kutsal yerlere çeki düzen vermek olmuştur. Bkz. Patkanyan, *Journal asiatique* (= *Asya güncesi*).

¹³⁶ Kumitas 617 – 625 yılları arasında katolikoslük makamında bulunmuştur.

kutsayarak aziz Pavlus ile birlikte şöyle diyelim: “Efendimiz! Yaptıkların büyük şey ve sen onları bilgelikle yaptın.” Aslında onun yargılarına akıl ermez, onun yolları anlaşılmaz. Kim Tanrı’nın düşüncesini öğrenmiştir? Ya da ona kim akıl öğretmiştir? Veya kim ona ilkönce vermiştir ve kim ona verilecektir? Çünkü her şey ondan gelir, onunla gelir ve onun için gelir. Sonsuza dek adı yüceltilsin! Amin! Nasıl da düşmanlarımızı dosta çevirdi. Tüm zalimlerimizin karşısında, İsa’nın katillerinin ve bizim için eziyet çekmiş olana eziyet eden Yahudilerin karşısında¹³⁷ bize acıdı, rahmet etti¹³⁸. Onlar ki savaşmaya, burayı yakmaya cüret ettiler, Tanrı’nın rahmeti onları kutsal Kudüs kentinden kovdu. Kudüs’te oturmayı düşlerken kovulma emrini aldılar. İsa Mesih’in öldürüldüğü yeri, kutsal mezarı, görkemli biçimde yenilenmiş Golgota’yı görmeye layık bulunmadılar. Gerçekten de bütün buraları eski görkemlerine kavuştu. Kiliselerin anası Sion da yeniden yapıldı. Bütün bu tapılası yerlerin eski durumlarına kavuştuğunu öğrenince kıskançlıktan çatlıyorlar. Olumlu bir imrenme değil bu, ataları kardeş katili Kabil’in içinde saklı olan haset. Birkaç kez, büyük armağanlar da sunarak kutsal kente dönme izni istedilerse de bizleri yeniden canlandırmak üzere baba merhametiyle cezalandıran Tanrı tarafından böyle bir şeyce layık bulunmadılar.

“Fakat size bu mucizevi şeyi yazarken yüreğinize ferahlık veriyoruz. Bu hayran olunası yerlerin yeniden yapılması haksızlık yoluyla, yakıp yıkma yoluyla olmadı; Tanrı’nın dünyayı kurtardığı ve bizlere kendisini tanıttığı yolla oldu bu onarma.

“Dediğimiz gibi, Tanrı’nın inayetiyle ve kutsal dualarınız sayesinde, Kudüs’ün bütün kiliseleri yeniden düzenlendi. O kiliselerde ayin yapılıyor. Bu tanrısal kentte ve dolaylarında -sizin dinibütün adamlarınızın gördükleri ve size bizzat anlatacakları gibi- barış hüküm sürüyor. Bütün bunlar aynı Yaradan’ın eseridir. Eserler yalnız o vücutta bulunmaktadır.¹³⁹ Güç insanların ellerinde değil, çünkü hiçbir vücut onun önünde övünmez. O, dediğimiz gibi, bütün bunları gerçekleştiren barışımızdır, onaran, yenileyendir. Sizin kutsal kiliselerde barışı yücelten, bize yol gösteren kutsal dualarınız aracılığıyla bizleri şenlendirecektir. Bizler için durmaksızın dua etmenizi, bizi düşünmekten geri kalmamanızı, bizim için ve Kudüs’ün

¹³⁷ Metin anlaşılmıyor.

¹³⁸ Pers askerlerine Kudüs’ün Hristiyan nüfusunun canını bağışlamalarını isteyen kral buyruğuna gönderme.

¹³⁹ Metin anlaşılmıyor.

fakirleri için gerekli her şeyi yapmanızı size hatırlatacaktır. Bir de, olabilirse, Tanrı'ya duyduğunuz kıskanç sevgiyi Mesihin çarmıha gerildiği yerde kilise¹⁴⁰ yapılması için gerekli yardıma yönlitmenizi -o armağanlarla ödüllendirilmemiz için- hatırlatacaktır.

Siz metropolit cenaplarından bu mektubu yanınızdaki kutsal piskoposların önünde okumanızı rica ederim.”

Bu mektuba karşılık olarak Kudüs Ermenilerinin Modestos'a yazdıkları:

Tanrısal kentinizden gelen ve bizlere büyük gönül rahatlığı veren bu mektupla yer gök gönenecek, Kilise topluluğu pırıldayacak, çocukları sevince dalacaklardır. Hepimiz, hep bir ağızdan göklerdeki efendimizi yücelteceğiz ve şöyle diyeceğiz: “En tepedeki Tanrı'ya yücelik, yeryüzünde onu hoşnut eden insanlara esenlik olsun¹⁴¹.”

Metropolit Kumitas'ın yanıtı

“Piskoposların başı olan ben, bütün Ortodoks rahiplerin, rahip yardımcılarının, yazıcıların adına ben, sizlere, eziyet çekmiş, horlanmış, sıkıntılara düşürülmüş, fakat göklerdeki Efendimiz tarafından korunan, teselli edilen ve sevilen tüm Ermeni halkına.

“Sana sevgili kardeşim Modestos ve Kudüs'te bulunan tüm kiliselere, İsa Mesih efendimizin lütfu, Tanrı'nın aşkı ve barış sizlerden eksik olmasın, artsın.

“Her şeyden önce, zorda olanların derdine derman olmanız için bize verdiği iyiliklerden ötürü Tanrı'ya şükrederim. Çünkü kulağımıza gelen iyiliklerinizle biz de birçok kötülüğe karşı teselli bulmuş, bize yönetilen kötülüklerden sıyrılmış olduk.

“Fakat Tanrı bizleri bırakmaz ve inananları baba sevecenliğiyle sararak ve Kudüs'ün yeniden yapılması ve barışa kavuşması şenliğiyle üzgünlüğümüzü unutturur.

“Fakat peygamberimiz bize sesleniyor ve şöyle diyor: ‘İçiniz rahat etsin; Tanrı halkımın içi rahat etsin, diyor. Rahipler! Kudüs'ün yüreğine seslenin. Onu teselli edin; çünkü o çok acı çekti.’ Tanrı sizlere oğullarımıyorsunuz gibi yaklaşıyor. Çünkü Efendimiz sevdiğini sınar. Oğluna öğüt vermeyen baba var mıdır hiç? Biz onun yaralarıyla iyileştik. Barışımıza öğüt ondan gelir.

¹⁴⁰ Tnot: Fransızca metinde ‘tapınak’ sözcüğü kullanılmış.

¹⁴¹ Luka incili, 2, 14.

Fakat sen de şunu bil ki, sevgili kardeşim, bu gidip gelmeler de halkımızda en az o kadar iyilik yaratıyordu; çünkü her şeyden önce, halk ülkemizin acılarını, üzüntüsünü unutuyordu. Sonra bu zor yolculuğu uykuya yenik düşmeksizin yapmakla günahlarını yıkıyor, günah çıkarmalarını yapıyorlar, oruçlarını tutup, sadakalarını vermiş oluyorlardı. Üçüncü olarak da hacılar vücutlarını Şeria nehrinin, tüm evrenin üzerine tanrısal bir lütufla fışkıran o nehrin kutsal suyuna batırıp vaftiz oluyorlardı. Yüreklerindeki sıkıntıyı Musa'nın zamanında Tanrı'ya yakın olan Sina Dağının çevresine yayar, bunu yaparken de birbirlerine peygamberimizin sözünü yinelerlerdi: Gelin, Tanrı'nın dağına ve Yakup'un tapınağına tırmanalım. Fakat aynı zamanda habercinin¹⁴² dediğini de kaydederek daha önemli olan şunu ekleyelim: "Meleklerin ve bizden önce göğe gitmişlerin kalabalık topluluklarıyla birlikte Sion Dağı'na ve yaşayan Tanrı'nın göksel Kudüs'teki kentine varmış; yeryüzündeki Tanrı'nın yerini görmüş, hepimizin yargıcı olan onun göksel sunakta ve tanrının çıpası¹⁴³ üzerinde oturmuş görüntüsüyle karşılaşmış oluyorsunuz." Fakat Tanrı bize güneşin yakıcılığıyla baktığı zaman ne yapacağımızı, ne diyeceğimizi şaşırdık. Yazıklar olsun bize! Fakat Tanrı'nın merhameti biz günahkârlar üzerinde etkisini göstermek istediğinde onun derinliklerine gömüldük. Bu iyi haber için durup dinlenmeden tansıklar yaratan, iyilikler dağıtan İsa Mesih efendimizi kutsayalım. Çünkü cezalandırma günü ne denli korkunç olursa olsun, sizleri seçmiş ve potada eriyen altın gibi arılaştırmış olan bilge usta, senin üzerindeki görkemi tazeleyecek ve senin yüreğini ferahlatacaktır.

"Fakat Sion tepesinden Eriha'ya inen adamın nasıl haydutlar eline düştüğünü, haydutların onu soyduklarını, yaraladıklarını, yarı ölü durumda bıraktıklarını, bir yerden bir yere giden rahiplerin onu görüp geçtiklerini, Yahudilerin, dışarıdan gelen yabancıların ve dinsizlerin de keza onu görüp geçtiklerini sevdiğimiz¹⁴⁴ bize anlatmıştı. Kendisi acıyarak yaklaşır, yaraları sarar ve onların üzerine merhametini, diriltici kanını sürer. Yağ ve şarap da sürülüp bağlanmasını buyurur. Sonra yaralıyı hana taşınmış, tedavi edilir

¹⁴² Tnot: Haberci ya da resul veya havari. İsa peygamberin en yakınındaki on iki kişiden biri. Burada İncil – Yeni Ahid içindeki *Habercilerin İşleri bölümüne göndermede bulunuyor.*

¹⁴³ Tnot: Çıpa Hristiyanlığın ilk yüzyıllarında kurtuluşun simgesi olarak çeşitli yerlerde resmedilirdi.

¹⁴⁴ Luka İncilindeki İyi Samiriyeli kıssasında İsa Mesih.

görürüz. [İsa} Hancıya üç kuruş verir. 'İşte, der, ilaçlara bol bol yeter. Bu adam için ne harcarsan, bir dahaki gelişinde o sana ödeyecektir'.

"Sion tepesi artık yakınmasın. Kudüs kenti karalar bağlamasın; çünkü kurtarmak, acıları dindirmek üzere İsa Mesih geldi artık. Senin teselli tacın onun çiçekli acılarıyla donanacak ve ölümü başının üzerinde bir acılardan arındırma tacı olacaktır. Yahudilerin kötü yürekli çocukları kendilerini yiyip bitiriyorlardı, çünkü İsa'nın öfkeyle kestikleri ağaçları filizler verip çoğalmıştı. Yüce Tanrı oraları zeytin ağacıyla, hurma ağacıyla doldurmuştu. Çarmıha gerenin çocuklarının görmeye layık bulunmadığı ağaçlarla dolmuştu oraları.

Fakat sizler, kardeşlerim, sizler habercinin dediğine uyarak Efendimizde, onun varlığında yaşayınız. Güçlü olunuz, içinizi rahat tutunuz; aranızda birleşiniz. Barışın ve sevginin Tanrısı sizlerle birlikte olsun. Amin.

Azize Hırpsime¹⁴⁵ kilisesinin yapımı

Husrev'in saltanatının yirmi sekizinci yılında¹⁴⁶, katolikos Kumitas, Vagarşapat kentindeki Azize Hırpsime şapelini yıktırmıştı; çünkü eski bina fazla alçaktı, içi de fazla loştu. O eski binayı aziz Nerses'in oğlu ve Ermenilerin katolikosu olan patrik aziz Sahak yaptırmıştı.

Bir de baktılar ki, şapelin duvarı yıkılırken az rastlanır bir parlaklık ortaya çıktı. İnci parıldaması gibi bu şey, Hırpsime ananın yıllar önce parça parça edilmiş, sonra Tanrı'nın sevgili kulu aziz Kırkor'un yüzüğüyle, sonra da katolikos Sahak'ın yüzüğüyle mühürlenip kapatılmış bakire vücudundan geliyordu. Kumitas açmayı göze alamadı ve o değerli şeyi bir kez de -o göreve layık olan- kendi yüzüğüyle mühürledi. Böylece üç müminin yüzüğü, o inciye, denizden çıkma değil, krallar soyundan gelme, kutsallığın kucağında doğmuş ve Tanrı'ya adanmış inciye mühürlemiş oluyordu. Seni, Tanrı'nın seçkin kullarının görmek istediği ve Tanrı'nın sevgili kulu Kumitas'ın şefkatle sevdiği¹⁴⁷ seni mühürlemiş oluyorlardı.

¹⁴⁵ Tnot: Hripsime ya da Ripsime III^{ncü} yy sonlarında yaşamış 301 yılında öldürülmüş bir Hristiyan kadını. Din uğrunda ölmüş Ermeni kadınlarının ilklerinden.

¹⁴⁶ 618 yılı.

¹⁴⁷ Patrik Kumitas'ın Hripsime tarikatı azizleri için bestelediği ilahilere gönderme.

Azizenin boyu dokuz karış dört parmaklı. Tüm kuzey bölgesi halkı allak bullak olmuş, ziyarete geliyordu. Hayranlıkla seyrediyorlardı. Birçok hasta da derdinden sıyrılmış, şifa bulmuştu.

Kiliseyi yaptı¹⁴⁸ ve duvarın neminden ötürü azizeyi kireç kuruyuncaya kadar açık havada bıraktı. Sonra naaş kendi yerine alındı. Kutsal katedraldeki tahta iskeleyi de kaldırttı. Sarsılmış duvarları onardı. Taş kapı da yeniden yapıldı ama bu, manastırın kilisesinin rahibi Yovhanik zamanında oldu.

Bölüm XXVI

Khoream'ın Konstantinopolis'i fethetmek üzere büyük bir orduyla Kadıköy'e gelmesi – İmparatorun coşturucu konuşması ve armağanlar – Perslerin geri dönmeye razı oluşu – Perslerin bir kez daha Bizans'a dönmeleri – Büyük deniz savaşı ve Perslerin yenilmesi – Husrev'in Herakleios'a mektubu – Herakleios'un Perslere karşı hareketi – Tigranakert¹⁴⁹ yakınlarında çarpışma – Kazanan Herakleios'un Kayseri'ye ganimetle gelmesi – Ninova ovasında çarpışma ve Perslerin yenilmesi

O sırada¹⁵⁰ Khoream kalabalık bir orduyla sefere çıkıp Kadıköy'e vardı ve askerlerini Bizans kentinin karşısında konuşlandırdı. Boğazı geçmek ve başkenti almak istiyordu.

İmparator Herakleios kendi imparatorluğunu yıkmaya gelmiş bu düzenden yoksun silahlı topluluğu görünce, hiç istemese de, onları dost gibi karşıladı, sevdiği konuklarıymış gibi onurlanırdı. Komutanlarına ve önde gelen belli başlı kişilere zengin armağanlar verdi. Askerlere bahşiş dağıttı ve yedi gün boyunca onlara bol yemek çıkarttı. Kendisi de bir gemiye binip kıyıya yaklaştı ve onlarla şu yolda bir konuşma yaptı:

“Ne yapmak istiyorsunuz? Bu ülkeye ne amaçla geldiniz? Denizi kara mı sandınız siz? Onunla mı savaşmak istiyorsunuz? Tanrı isterse önünüzdeki denizi pekâlâ kurutabilir. Fakat dikkat edin de başka türlü davranmasın. Denizin büyük çukurları sizden öç almasın. Çünkü sizi muzaffer kılan Tanrı'ya bağlılığınız, inancınız olmadı. Bizim yolsuzluğumuzdan, yoksa

¹⁴⁸ Tnot: Söylenmemiş özne Kumitas olsa gerek.

¹⁴⁹ Tnot: Silvan yakınlarında.

¹⁵⁰ Filistin'in fethinden sonra, 617 yılında.

kendi değerinizden değil, bizim günahlarımızdan ötürü başarı kazandınız. Peki, hükümdarınız benden ne istiyor? Benimle barışı geri mi çeviriyor? İmparatorluğumu yıkmak mı istiyor? O işe girişmesin; çünkü benim imparatorluğumu Tanrı kurdu. Tanrı istemezse kimse onu yıkamaz. Tanrı'nın iradesi neyse o olur. Efendiniz "Onların başına bir kral oturtacağım" derse, istediğini kral yapsın; buyur ederiz. Mauricius'un öcünü mü almak ister? Peki Tanrı zaten babam Herakleios'un eliyle Phocas'tan öç almadı mı? Sizin kralınız hep kan peşinden gider. Ne zaman doycak? Tanrı onu ellerine verdiğinde Romalılar onu öldüremezler miydi? Aynı zamanda Pers imparatorluğunu yıkamazlar mıydı? Halbuki Mauricius ona acıdı. Şimdi benim ondan istediğim barış ve dostluk. Sizden üç şey istiyorum: Beni dinleyin. Ülkemizden üç şeyi uzak tutun: Ateşi, kılıcı ve tutsaklığı. Bu üç şeyi yaparsanız siz de kazanırsınız. Çünkü açlık, kıtlık çekmezsiniz, kralınızın hazinesine giren vergilerden kaybetmezsiniz. Kralınıza armağanlarla birlikte bir mektup göndereceğim ve benimle bir barış anlaşması imzalamasını isteyeceğim."

Persler armağanları kabul ettiler ve imparatorun dediğine razı oldular: Kendi hükümdarlarından gelecek yanıtı ve orduya vereceği komutları bekleyeceklerdi. Birlikleri Kadıköy'den uzaklaştı ve Suriye'de kışlamaya gittiler.

Pers hükümdarı imparatorun gönderdiği armağanları aldı, fakat elçileri salıvermedi. Aynı zamanda askerlerine boğazı sandallarla geçmeleri ve Bizans'a saldırımları yolunda komut verdi. Asker, tekneler donattırıp Bizans'a denizden saldırma hazırlıklarına başladı. Bizans'tan da bir donanma onlara karşı geldi ve bir deniz savaşı yaşandı. Pers askerleri utanç içinde sırtlarını gösterdiler. Dört bin asker ve tekneleri yok oldu. Girişimi yenilemeyi göze alamadılar.

Husrev, saltanatının otuz dördüncü yılında¹⁵¹ Herakleios'a şunu yazıyordu:

"Tanrıların sevdiği, tüm yeryüzünün efendisi ve büyük Aramazd'ın oğlu Husrev'den uşağımız, budala ve değersiz Herakleios'a.

"Benim uşağım olmayı kabul etmek istemiyor, kendini efendi ve kral diye adlandırıyorsun. Elinin altındaki hazinemi kullanıyorsun ve kendine haydutlardan birlikler topluyor, beni rahat bırakmıyorsun. Bizanslıları yok

¹⁵¹ 623-624.

etmedim mi? Tanrı'na güvendiğini söylüyorsun; peki o neden Kayserya'yı, Kudüs'ü, İskenderiye'yi benim elimden kurtarmadı? Şimdi bile, bilmiyor musun ki, denizleri de karaları da dize getirmiş durumdayım? Bir tek Konstantinopolis'in tarafımdan alt edilmeden kalacağını mı sanıyorsun?

"Fakat bütün yanlışlarını bağışlıyorum. Haydi, karını ve oğullarını al, buraya gel. Sana çiftlikler, bağlar, zeytinlikler veririm. Onlarla yaşarsın. Sana dost muamelesi yaparız. Boş umuda kapılma. Yahudilerin elinden kendi canını kurtaramamış, Yahudiler tarafından tahtaya çakılmış o İsa seni nasıl benim elimden kurtarabilir? Denizlerin dibine kaçsan elimi uzatır, seni yakalarım. O zaman beni o görmek istemediğin görünümümle bulursun karşında.

İmparator Herakleios mektubu alınca onun patriğin ve tüm büyüklerin huzurunda okunması yolunda buyruk verdi. Tanrı'nın evine girdiler ve gelen haberi sunağın önünde açtılar; efendimizin önünde secdeye kapandılar ve düşmanları ona nasıl hakaret ediyorlar görsün diye acı acı ağladılar.

Herakleios ve bütün senatörler tahta Herakleios'un henüz küçük bir çocuk olan oğlu Konstantinos'u¹⁵² çıkarmayı uygun buldular. Herakleios hazırlığını yaptı, karısını aldı ve doğuya hareket etti. Bundan sonra Konstantinos'un imparatorluk tahtındaki durumu daha pekişti.

Herakleios karısı¹⁵³ ve hadım ağalarla, saray büyükleriyle birlikte hazırlıklarını yaptıktan, paskalya yortusunu Konstantinopolis'te kutladıktan sonra Kadıköy'e geçmek üzere gemiye bindi¹⁵⁴. Askerlerine Kayserya'da toplanmaları yolunda komut verdi. Kendi de Kadıköy'den hareketle Kayserya'ya gitti. Çadırını ordunun orta yerine kurdurdu. Tüm birliklerin toplanmasını ve demecinin herkesin önünde okunmasını buyurdu. Sonra onlara neden onların yani askerin arasına geldiğini açıkladı. Askerler onun sözlerini duyulanarak dinlediler; bir yandan da geldiğine seviniyorlardı. Ona zafer dilediler ve şöyle dediler: "Nereye gidersen git, seninle birlikteyiz; ölümde ve kalımda seninleyiz. Tüm düşmanların ayaklarının altında toz olsun. Tanrımız onları bu yeryüzünden kaldırsın. İnsanlar arasında çıkardıkları

¹⁵² Theodor Nöldeke bu olaydan çocuğun adını vermeksizin söz eder ve "bir oğlu" der.

¹⁵³ Maria ve Eutrope'nin kızı Martina (Muralt, *Chronologie byzantines*).

¹⁵⁴ Paskalyanın ertesi günü, 5 Nisan 622'de hareket eder. Bazı kaynaklara göre kenti Sergios'a, ve soylu Bonus'a, bazılarına göreysen oğluna ve onun vasisi olarak Hakhan'a emanet eder. Sadece Meryem Ana'ya emanet ettiğini yazan kaynaklar da vardır.

kötülükleri yok etsin. Herakleios yanına yüz yirmi bin asker alıp sefere çıktı ve Pers kralının kapısına dayandı. Kuzey bölgelerinin yolunu seçmişti.¹⁵⁵ Karin kentine doğru yöneldi ve Ararat eyaletindeki Duin'e varınca, orayı da, Nahravan'ı da yakıp yıktı.

Gandzak'a, o kahraman köye de girip Vısnasp adındaki büyük ateş yerinin sunaklarını yerle bir etti. Husrev de o sırada Bizans toprakları içinde bulunan askerlerini acele yardımına çağırıyordu. Çünkü her ne kadar atlı güçlerini düzenleyip Şahan Patgosapan'a emanet etmişse de, kendi elindeki asker sayıca azdı; direnemediler. O da hazinesini Tizbon'da toplayıp kendisi kaçmaya hazırlandı. Pers birliklerine gelince, onlar acele Mırkuin kentine vardılar. İmparator Herakleios'a Khoream'ın Mırkuin'e vardığını haber verdiler. İmparator askerlerini ve elindeki tutsakları aldı, Medlerin surlarla çevrilmiş, berkitilmiş güvenli ülkesine döndü. Husrev'e Herakleios'un Faytakaran'a vardığı ve Albanya¹⁵⁶ toprağından geçerek Gürcistan'a gitmek istediğini haber verdiler. Husrev de generallerinden Şahr Varaz'a imparatorun erken davranması yolunda bir komut verdi. Kendisiyse hemen Ararat'a vardı ve Gardman'a geçti, onun karşısında, ikinci Tigranakert'te¹⁵⁷ konuşlandı. Şahan otuz bin askerle geldi ve Herakleios'un uç birliklerinin üzerinde, Tigranakert kasabasında konuşlandı. Öyle ki, Herakleios'un ordusu uç birlikleriyle onların arasında kaldı.

Herakleios arada kaldığını fark edince arkasına döndü, orduyla çarpıştı ve onu yok etti. Kğukh yönüne gitti, dağlık araziye yayıldı ve kış boyu Nahcivan ovasında kaldı.

Şahr Varaz ordusuyla, Şahan de elinde kalanlarla onu izlediler. Aras ırmağını geçit veren noktasında aştı, Vırincunig¹⁵⁸ adlı mezraya girdi ve oranın tarlalarında konuşlandı. Oraya gelen Pers ordusu o gün ırmağı aşamadı. Herakleios Bagrevand'a geldi, Apahuninkh'e geçti ve Hrıçmunkh adındaki köyde geceledi. Şahr Varaz'a gelince o, askerlerini Ağiovit'e yaydı;

¹⁵⁵ Şahrbaraz'ın geldiği yoldan başka bir yolu tercih etti (Nöldeke); Karadeniz'in güney kıyılarından ve Ermenistan'dan geçti. (Patkanyan).

¹⁵⁶ Akbanya ve sınırları için bkz. J. Marquart, *Eransahr*.

¹⁵⁷ Bu adda iki kent vardı. Biri kuzey Ermenistan içinde İberya'ya komşu, ötekiyse Ermenistan'ın güney ucunda, Dicle üzerinde Amid ile eşleştirilebilir kenti.

¹⁵⁸ J. Marquart Eranşahr yazar.

kendisine tepeden tırnağa silahlı altı bin gözüpek asker seçti ve Arçeç kantonusuna yerleşti ve gece Herakleios'un ordusuna saldırmak üzere pusuya yattı.

Herakleios göndermiş olduğu casuslarından öğrendi ki Khoream gelmiş ve ona saldırmak üzere pusuya yatmış. Bunun üzerine seçkin piyade ve atlılardan alarak toplam otuz bin kişiyle Khoream'un üzerine saldırdı. Ağı'ye gelince beş yüz erden oluşan bir öncü birliği buldu onların hepsini yok etti. Ölümünden kurtulan bir atlı Arçeç'e erişerek Khoream'a kötü haberi verdi; düşmanının üzerlerine yürüdüğünü, öncü birliğini Ağı'de yok ettiğini anlattı. Khoream adama öfkelenip elini kolunu bağlattı ve şöyle dedi: "Şimdiye kadar Herakleios bizden kaçardı. Şimdi elimde bunca silahlı güç varken mi kaçmayacak?" Daha bu laf ağzından çıktı çıkmadı, düşmanlar saldıriverdiler. Üç yanından kuşattıkları kenti ateşe verdiler. Askerleri bile yaktilar. Kaçmaya kalkanı da yakalayıp öldürüyorlardı. Hiçbiri ölümünden kurtulamadı. Yangın çok büyük yayıldı ve hepsini yuttu, yok etti. Yine da Şahr Varaz kaçabildi. Bir atın sırtına atladı ve böylece kurtuldu. Ağiovit kantonunda toplamış olduğu askerlerinin yanına gitti.

Herakleios'a gelince, onların ordusunun ganimetini aldı ve büyük zafer alayıyla Kayserya'ya geldi. Şahr Varaz ise hemen onun peşine düştü. Fakat ordu yorgundu. Şahr Varaz da askerin dinlenip toparlanabilmesi için düşmanla araya epeyce mesafe koydu. Birlikler doğu bölgelerine gittiler, oralarda yayıldılar ve konuşlandılar.

Bunun üzerine Herakleios askerlerini toplayıp Ermenistan'a döndü. Şirak'ı astı. Aras ırmağının geçişe uygun bir noktasına geldi; Vardanakert köyü yakınlarında karşı kıyıya geçti. Sonra Gogovit kantonuna yayıldılar. Roçik Vahan ve Pers ordusu onu kaçmış sanıyordu. Halbuki o, Her ve Zarevand kantonlarından geçmiş, Husrev'i vurmak için Tizbon'a yönelmişti. Atrpatakan kantonu sınırlarından içeri girdiğinde Roç Vehan'a haber verdiler. O da askerlerini alıp onu Nahravan kentinin içine kadar kovaladı. Gece gündüz demeden hızlı ilerledi; sonra Zarasp dağının öte yanına geçerek Süryan toprağına girdi. Süryaniler Vehan'ın batıya yönelmiş olan adamlarının peşine takılarak hep birlikte Ninova'ya gittiler. Roç Vehan'ın yardımına kralın çevresinden yeni birlikler de geldi. Bunlar tüm krallığın en iyi askerleriydi. Öteki birliklerle bağlantı kurup Herakleios'u izlediler. Herakleios onların Ninova ovasına kadar gelmelerini bekledi ve tam orada

geri dönerek onlara büyük şiddetle saldırdı. Ova sis altında olduğu için Pers birlikleri Herakleios'un döndüğünü ancak kapışma başladığında fark ettiler.

Tanrı o gün Herakleios'un yüzüne öyle güldü ki, ordusu düşmanları topluca yok etti. Düşmanın generalini¹⁵⁹ de çarpışmada öldürdüler. Herakleios'un askerleri geri kalanları da çembere almış, hepsini öldürmek istiyorlardı. Fakat onlar "Dini bütün ve iyiliksever efendimiz, bize acı" diye bağrışıyorlardı. Bunun üzerine Herakleios onların çıkıp gitmelerine izin verdi ve toprakların istila edilmesini buyurdu.

Bölüm XXVII

Husrev'in kaçıışı – Tizbon'un Herakleios tarafından alınması ve yakılması – Herakleios'un Atrpatakan'a dönüşü – Husrev'in ve kırk oğlunun öldürülmesi – Kavat'ın tahta çıkışı ve Bizans'la barış yapması – Sınırların serbest kalması

Pers kralı Husrev'e gelince, Dicle'yi aşarak gemilerin sürme iskelelerinin halatlarını kesti ve Veh Kavat'a sığındı. Herakleios gelip Tizbon kentinin kapılarında konuşlandı ve kentin çevresinde krallığa ait ne kadar yapı varsa ateşe verdi¹⁶⁰. Sonra olanca yükü ve ordusuyla Atrpatakan'a gitti çünkü Herakleios Khorem'den ürküyordu. Oysaki Khorem, Husrev'in imdadına gelmedi. Olduğu yerde, Batı bölgesinde kaldı. Kral Husrev kendi yerine döndü ve gemilerin sürme iskelelerinin onarılmasını buyurdu. Kralın karıları ve çocuklarıyla hazinesi, bir de at ahır, Veh Kavat'taydılar.

Husrev kurtulabilen nakhararları toplamaya koyuldu ve onları sert biçimde yargılayarak şöyle dedi: "Benim yanıma geleceğinize neden sizler de savaş alanında ölmediniz? Demek ki, Husrev öldü sanmıştınız?" Onlar da bunun üzerine aralarında danışıp görüşüp şöyle dediler: "Düşmanlarımızdan kurtulduksa da, bunun elinden yakayı sıyıramayacağız. Fakat gelin, bakalım, bir şey düşünelim." Bir gece, yeminle söz birliği edip köprüden geçerek Veh Kavat'a gittiler. Köprüyü tuttular, başına bekçiler bıraktılar. Husrev'in oğlu Kavat'ı kralları yaptılar. Husrev'in Tizbon'a gelirken kullandığı atları da gizlice alıp götürdüler.

¹⁵⁹ O general, Roç Vehan = Razates, 12 Aralık 627 günü öldürüldü.

¹⁶⁰ 628 yılı Ocak ayı.

Bu kötü haber kendisine bildirilince Husrev korkuya kapıldı ve hemen bir at aradı. Ahıra girdiler, at bulamadılar. Kral Kavav tüm askerleriyle geldi. Kral Husrev de kılık değiştirerek saray bahçesine girdi ve korunun sık ağaçları altına girerek orada saklandı. Kral Kavav aranmasını buyurdu. Bahçeye gidip orada buldular. Yakaladılar; bir cellat getirildi. Kral Kavav'ın buyruğu uyarınca öldürdüler¹⁶¹. Husrev'in oğullarına gelince, nakhararlar "Onlar hayatta kalmamalı, dediler. Çünkü ayaklanma çıkarırlar." Kral Kavav'ın buyruğuyla kırkı birden öldürüldü¹⁶². Kavav kralın kadınlarını, hazinesini ve ahırını kendine alıkoydu.

Sonra, kral Kavav¹⁶³ krallığının nakhararlarıyla birlikte toplanarak kararını bildirdi: "İmparatorla barış yapmak ve gerek onun ülkesinin gerek her tarafın sınırlarını olduğu gibi kabul etmek gerekiyor." Öyle hareket edileceği yolunda anlaşmaya varıldı. Bunun üzerine, kral Kavav Herakleios'a bir selam yazısı gönderilerek tüm sınırlarının kabul edildiğinin bildirilmesini istedi. Mektupla birlikte mühürlenmiş olarak tuz da gönderiliyordu. Bu anlaşmayı destekleyen armağanları da Raş adlı bir prensle yolluyordu.

İşte bu Raş varıp da iyi haberi, mektubu verip armağanları sunduęunda¹⁶⁴ imparator Herakleios ve tüm askerleri Tanrı'ya şükür ettiler. Sonra imparator Herakleios tutsakların -sayıları pek yüksekti- salıverilmesini, elindeki ganimetin de tümüyle geri gönderilmesini buyurdu. Bir kutsama yazısı kaleme aldı ve barışı ant içerek onayladı. Sonra, önde gelen nakhararlarından Yustat adında birini büyük armağanlarla gönderdi. Raş'ı da onurlandırdıktan, değerli armağanlar verdikten sonra savdı. Kendisi, başı dinç, yerine döndü. Armağanlarla Kavav'ın huzuruna çıkan Yustat¹⁶⁵ onları sunarken barış fermanını da verdi. Kavav bunları sevinçle aldı ve barış sözünü, sınırların korunmasını -eski kralların yaptıkları gibi- haberi getirten Yustat ile birlikte tuzu mühürleyerek doğruladı. Onun önünde komut verdi ki, şahr Varaz'a yazılarak askerlerini toplayıp yeniden Pers topraklarından geçerek Bizans topraklarından çıkması yolunda komut verilecekti.

¹⁶¹ 25 şubat 628.

¹⁶² Husrev'in oğullarının sayısı hakkında 40, 25, 19 gibi değişik rakamlar verilir.

¹⁶³ Bu kral Kavav 6 ya da 8 ay yani 628 yılının sonuna kadar saltanat sürmüştür.

¹⁶⁴ Herakleios Kavav'ın mektubunu 15 Mart 628 günü alır.

¹⁶⁵ Bu ad, Yunanca Evaristos adının çevriyazısıdır.

Bölüm XXVIII

Simpat'ın oğlu Varaztiros'un marzpan olması – Kristofer'in katolikos seçilmesi ve sonra tahtından indirilmesi – Yerine Ezr'in geçmesi – Kavat'ın ölümü ve oğlu Ardeşir'in tahta geçmesi – Herakleios'un Khoream 'dan gerçek haçı kendisine vermesini istemesi – Ardeşir'in ölümü ve Khoream'ın tahta geçmesi - Khoream'ın öldürülmesi ve Husrev'in kızı Bbor'un tahta çıkması – ondan sonra Husrev diye birinin, ondan sonra Husrev'in kızı Azarmiduht'un tahta çıkması – Ondan sonra Hürmüz'ün, daha sonra Yazdigirt'in tahta çıkması

Kral Kavat, Varaztiros'u yani Bagratuni ailesinden Simpat'ın oğlu Husrev Şnum'u çağırdı ve ona beylik yetkisi vererek marzpan yaptı ve onu babasının tüm mallarıyla Ermenistan'a gönderdi. O ülkeyi gönenç içinde tutmasını istiyordu. Ermenistan'a vardığında tüm Ermeniler onu sevinçle karşıladı; fakat katolikos Kunitas ölmüştü¹⁶⁶ ve yeri henüz boştu. Husrev Şnum o yere layık birini bulmak için çeşitli kişilerle toplantılar yaptı. Sonunda, beylerden Toros Rıştuni'nin önerisi üzerine, Abraham'ın¹⁶⁷ ailesinden Kristafor adında elini eteğini dünyadan çekmiş birini buldular, katolikos yaptılar. Fakat adam kibirli, çevresini hor görür biri çıktı. Yaralayıcı bir dille konuşuyordu. Bu durum epeyce karışıklığa yol açtı ve Aspet ile erkek kardeşinin birbirlerine kötü şeyler söylemesine neden oldu, aralarına anlaşmazlık soktu. O adam patriklik makamında iki yıl kaldı¹⁶⁸; üçüncü yıl kendisi hakkında açık suçlamalarda bulunuldu. Tüm piskoposlar ve prensler toplanarak bir soruşturma açtılar. Ailesinden iki erkek gelip herkesin önünde tanıklık etti. Sonra kendisine birkaç piskopos gönderildi ve patriklik başlığı çıkarıldı. Rütbesi geri alındı; sonra açıkça kovuldu. Bundan sonra Ezr'i¹⁶⁹ katolikos yaptılar; Nig kantonundandı ve müteveffa Kunitas'ın gününde Aziz Kırkor kilisesinin muhafızlığını yapmıştı. Kimseyi kızdırmak istemezdi. Ağzından kötü söz çıktığı duyulmamıştı.

¹⁶⁶ Ölüm yılı: 625.

¹⁶⁷ Rıştuni'lerin yöresinden papaz I. Abraham.

¹⁶⁸ III. Kristafor 625 yılından 628 yılına kadar patriklik makamında kalmıştır.

¹⁶⁹ Ezr ya da Esdras. Farhaynakert doğumlu. 628 – 640.

Kral Kavut ülkesinin gönencini düşünüyor, her yandan barışın kurulmasını istiyordu. Fakat altı ay sonra ölüverdi¹⁷⁰. Çocuk yaşta¹⁷¹ olan oğlu Artasir'i kral yaptılar. Bunun üzerine Herakleios Khoream'a şu mektubu yazdı: "Kralınız Kavut sizlere ömür; tahta oturma senin hakkın. Bana gelince, o hakkı sana ve senden sonra oğluna veriyorum. Asker gerekiyorsa, sana yardıma gönderirim. Ne kadar gerekiyorsa o kadar gönderirim. Seninle bir anlaşma yaparız. Yeminli, yazılı, mühürlenmiş bir anlaşma." Khoream hiç sorun çıkarmaksızın kabul etti İskenderiye'den ayrıldı. Askerlerinin tümünü tek bir yerde topladı. Sonra yanına az sayıda silahlı alarak Herakleios'un gösterdiği buluşma yerine gitti. Birbirlerini görünce pek sevindiler. Herakleios ona tahtı vereceğine, tahtın ondan sonra oğullarına kalacağına söz verdi. Ayrıca ne kadar gerekiyorsa o kadar asker sağlayacağına söz verdi. Khoream'dan öncelikle istediği şey, onun Kudüs'ten aldığı Gerçek Haçtı. Khoream yemin etti ve şöyle dedi: "Saraya vardığımda hemen haçı aratacağım ve sana göndereceğim. Sınırlar hakkındaki anlaşmaya gelince, aradaki ayırım çizgisi senin istediğin yerden çekilecek. Bunu yazıyla, mühürle ve tuzla doğrula." Birkaç gün daha beklediler ve ayrılıp yollarına gittiler. Khoream bütün askerleriyle birlikte Tizbon'a gitti. Buyruğu üzerine birkaç asker çocuk kral Artasir'i öldürdü¹⁷² ve Khoream tahta oturdu. Güvenemediği saray büyükleriyle ordu komutanlarına gelince onların hepsini kılıçtan geçirtti. Daha başkalarını da zincire vurup Herakleios'a gönderdi.

Herakleios İsa'nın haçı konusunda Khoream'a birkaç emin adamını gönderdi. Khoream da haçı aratıp buldurdu ve gelen adamlara derhal teslim etti ve onları iyi ağırlayarak kendilerine epeyce şey de verdi. Adamlar haçı alır almaz yola çıktılar.

Bir gün Khoream krallık giysilerini kuşanmış ve at binmiş olarak askerlerinin arasında kendini gösterme amacıyla dolaşıyordu ki, onu arkasından vurup öldürdüler¹⁷³. Tahta Bbor'u çıkardılar. Bu kadın, onun karısı, Husrev'in de kızıydı. Saraya komutan olarak Atrpatakan bölgesinin prensi Khorokh Hürmüz'ü atadılar. İşte bu Hürmüz kadına "benim kadınım ol" diye haber yollar; kadın da "gece yarısı yanına tek kişi alarak gel; istediğini

¹⁷⁰ 629 yılı başı.

¹⁷¹ Theodor Nöldeke'ye göre yedi yaşındaydı.

¹⁷² Artasir III, 629 yılı içinde yedi ay krallık etmiştir.

¹⁷³ 629 yılı içinde birkaç ay saltanat sürmüştü.

yapacağım” diyerek kabul eder. Adam gece yarısı kalkar, yanına sadece bir delikanlı alarak saraya gider ve içeri girer girmez kapı bekçileri tarafından öldürülür. Bambişın¹⁷⁴ tahtta iki yıl kaldıktan sonra öldü. Ondan sonra Sasani ailesinden bir Husrev, Husrev’den sonra¹⁷⁵ onun kızı Azarmiduh, ondan da sonra Khoream’ın askerlerinin boğduğu Husrev’in torunu Hürmüz geldiler. Sonra Kavar’ın oğlu, Husrev’in torunu Yazdigirt’in saltanatı gelir. Bu kişi korkular içinde krallık etmiştir. Çünkü Pers orduları üçe bölünmüştü: Biri Persler ve doğu tarafında, biri Khoream’ın, üçüncüsü de Atrpatakan tarafındaydı. Fakat krallığının merkezi Tizbon’daydı ve hepsi uyum içinde ona saygı gösteriyorlardı.

Bölüm XXIX

Kutsal haçın Kudüs’e geri götürülmesi – İki hükümdar arasında sınırların saptanması – Mzezh Gnumi’nin baskısı altında Ezr’in Kadıköy konsili esaslarını kabul etmesi – Mzezh ile Rhatovm’un aspet Varaztirots’a karşı komplo kurmaları ve onun kaçması – Hükümdarın yemini üzerine saraya dönüşü ve onurlandırılması – Atalarikos’un prenslerle bir olup babasına komplo kurması – Komplonun açığa çıkıp hazırlayanların idam edilmeleri – Varaztirots’un sürgüne gönderilmesi – Davit’in mertliği ve saray nazırı atanması – Rıştuni beyi Toros’un yaptıkları

Tanrının sevgili kulu, dini bütün imparator Herakleios İsa Efendimizin kutsal haçını aldıktan¹⁷⁶ sonra yürek rahatlığıyla ordusunu toplayarak saray görevlilerinin tümüyle birlikte yola koyuldu ve eline geçmiş o kutsal şeyi Bizans kentinde düşmanların elinden kurtulmuş olan din adamlarıyla birlikte kutsal kente götürdü. Kudüs’e girdikleri o gün pek hareketli geçti. Ağlayanlar, sızlayanlar, yüreği yananlar, kralın, prenslerin, tüm askerlerin, kent halkının heyecanı üst üste binmişti. Kralın ve pek çok kişinin çok duygulanmış olmaları nedeniyle kimse ilahi okuyamıyordu. Haçı ve kilise

¹⁷⁴ Tnot: Kraliçe.

¹⁷⁵ Bu dönemin zaman dizini çok karanlıktır; daha fazla ayrıntı için bkz. Th. Nöldeke; Murat ve Journal asiatique 1866, I, s.220 vd.

¹⁷⁶ 629 yılı.

eşyasını yerli yerine koydu¹⁷⁷. Kentin tüm kiliselerini ve halkını kutsadı, tütsü parası dağıttı.

Sonra Mezopotamya'nın Suriye yöresine yönelerek sınırdaki kentleri ele geçirdi. Sınırlar Husrev ile Mauricius zamanında nasıl saptanmışsa yeniden o duruma getirildi. İsa'nın haçı, Kudüs ikinci kez Araplar tarafından alınıncaya kadar orada, o kutsal kentte kaldı. O sırada ise başkente¹⁷⁸ bütün kilise eşyasıyla birlikte götürüldü.

Ermenistan'dan Gnuni adında bir Bizanslı general gelerek yukarıda sözü edilen sınırlar arasında kalan tüm toprakları denetim altına aldı. Katolikos Ezr'e sınır bölgelere gidip imparatora sadık bir din görevlisi olarak işini oralarda yapmasını söyledi. "Yoksa, dedi, yerine başka bir katolikos getiririz, sen de işini Pers bölgelerinde yaparsın." Katolikos görev yerini bırakmadığı için imparatorun güven bildirgesi istedi. Kendisine derhal hükümdarın el yazısıyla bir belge geldi. İmparator bunda Nestorius'u¹⁷⁹ ve tüm zındıkları lanetliyordu. Fakat Kadıköy Konsilini lanetinin dışında tutmuştu¹⁸⁰. Katolikos Asuristan'a gitti, imparatoru gördü, onunla görüştü ve tapınmasının gereklerini onun yoluna uygun olarak yerine getirdi. Bir armağan olarak da ondan Koğb tuzlasını ricaetti. Tuzla kendisine verildi. Sonra tantanalı bir biçimde yerine döndü. Bundan sonra Bizans ordusunun yanında kalarak komutanla uyum içinde çalıştı. Askerin rütbe işlerine bakıyor, ayrıca tüm ülkede erzak dağıtımıyla uğraşıyordu.

Büyük Husrev Şnum'un oğlu kral Cavitean Husrev tarafından atanmış aspet Varaztiroch, Ermenilerin ülkesini çok güzelleştirmiş, fakat ne Atrpatakan'daki Khorokh Hürmüz¹⁸¹ adlı prence ne de ondan sonra aynı göreve gelen oğlu Rüstem'e hiç boyun eğmemiştir. İkisinin arasında büyük geçimsizlik vardı. Büyük bir de kavgaya oldu aralarında. Sonra, Bizanslı komutan Mje,

¹⁷⁷ Herakleios 629 yılı başında Kutsal Haçı Zaharya'nın ellerine teslim ettikten sonra Kudüs kentini tüm Yahudilere yasaklamıştır.

¹⁷⁸ Tnot: Konstantinopolis (İstanbul).

¹⁷⁹ Tnot: 381 – 451 Konstantinopolis (İstanbul) patriğiğyen 431 yılında toplanan Efes konsilindeki aykırı tutumundan ötürü görevinden alınmış, ikinci Efes konsilinde aforoz edilmiştir. Yine de Nesturi kilisesinin kurucusudur.

¹⁸⁰ Kadıköy (Kalkedon-Kalkhedon) konsili 451 yılında toplanmış, 449 yılındaki Efes konsilinde alınan kararları bozarak kişinin doğasıyla birliği ikilemesini getirmiştir. Buna göre İsa'da iki nitelik birbirine ne katılmış, ne karıştırılmış ne de ayrılmıştır.

¹⁸¹ Bbor ilc cvlenmeye talip olan adam.

aspeti Atrpatakan topraklarında bulunan şehzade Rüstem'e gammazlamaya başladı. "Ermenistan'da kalmasın, diyordu. Yoksa iki hükümdar arasında büyük tatsızlık çıkar." Sonra kardeşi Karabet'i kışı geçirmek üzere Duin'e gönderdi. Ondan sonra aspeti tutuklayıp def edeceklerdi. Ne var ki, Pers birliklerinde herkes aspeti sevdiği için, önde gelen soylulardan biri kendisine "Dikkatli ol! Yarın seni tutuklayacaklar" diye haber verdi. Aspet de karısını, çocuklarını alıp gece vakti Taron'a gitti. Oraya vardığında askerlerini topladı. İmparator Herakleios'tan ülkesinden atılmayacağı yolunda güvence istedi. İmparatorun sözünü senet kabul edip Asurestan'a onunla görüşmeye gitti. İmparator yeminle şunları söyledi: "Kısa bir süre yanımda kal; sonra ben seni ülkene onurlandırılmış olarak yollarım." Herakleios onu ülkesindeki tüm soylulardan daha üstün tutuyordu. Sarayına gittiği zaman kendisine kralların oturacağı bir konak, gümüş kakma koltuklar ve pek çok değerli şey verdi. Oğlu Sımpat'ı da Herakleios'un başmabeyincisi pek seviyordu.

İmparator Herakleios'un Athalarikhos adlı oğlunun işlediği cürmün öyküsü: Oğul bununla babasını derinden yaralamış, kendisinin sıradışı kişiliğini ve yüzünün güzelliğini berbat etmiş, kendisinin ve daha birçok kişinin yitip gitmesine neden olmuştur. Kardeşiyle -Herakleios'un bir başka oğlu olan- Magistros lakaplı Theodoros ile uyuşarak ve yanına kentin eşrafından birçoğunu ve Vahan Horhoruni'yi de alarak biz gizli cunta kurdu. Amaç Herakleios'un öldürülmesi, yerine de Athalarikhos'un geçirilmesiydi. Görüşmelerde Husrev Şnum'un yani Sımpat'ın oğlu Varaztiroch vardı. Fakat o imparatorun ve oğullarının vurulmasına razı değildi. Şöyle konuştu: "Onların Tanrı'nın vekilleri olduklarını söylüyorsunuz; o halde öyle bir şey yapmamalısınız. Ben kendi hesabıma, sizin bu niyetinize katılmıyorum." Cuntanın tüm görüşmeleri harfi harfine imparatorun kulağına gitti. Saray görevlilerinden biri yetiştirmişti. İmparator olayın doğru olduğunu kesinlikle öğrenince oğlunun, yeğeninin, onlarla kim birlik olduysa onların burunları ve sağ elleri kesilsin diye buyruk verdi. Aspet'e de şöyle bir haber saldı: "Benim hakkımda böyle davrandığın, kanımı ve oğullarımın kanını akıtmaya razı olmadığın için ben de senin ve oğullarının kanını akıtmayacağım. Ben nereye emredersem oraya gideceksin ve seni esirgeyeceğim. Danışmanlar birçok kez "Gebersin!" diye bağırdılarsa da, imparator bunlara kulak vermedi. Onu bir ada üzerinde bulunan Akhsor adlı bir yere karısı ve oğullarıyla birlikte sürdü.

David Saharuni de komploya katılanlardandı. Gnuni onu tutukladı ve saraya gönderdi. Yolda zincirlerini kırıp muhafızları öldüren David geri geldi ve Ermeni askerlerini toplayıp kendi yanına çekti ve birden Bizanslı komutan Gnuni'ye saldırıp onu öldürdü. Sonunda David tüm birliklerin destek ve sevgisini kazanarak askeri komutayı eline aldı.

İmparator, prenslerin ricası üzerine, onu tüm toprakların prensi yaptı ve kuropalatis¹⁸² unvanı ile onurlandırdı. İmparator, ayrıca, kendi hizmetinde devamına izin vermişti. Gerçekten de üç yıl daha büyük debdebe ve gösteriş içinde yetkesini sürdürdü. Ne var ki, o üç yılın sonunda, askerler onu saymaz oldular. Artık yetkesini tanımıyorlardı. Kovdular. Soylular, aralarında birlik kalmadığı için Ermeni topraklarını yitirdiler. Sadece Rıştuni kantonunun dindar prensi Toros kendi bölgesindeki askerleri düzen içinde tutuyor, derin bilgeliğiyle gece gündüz tetikte kalabiliyor, düşmanlara büyük sıkıntı veriyordu. Akdamar adasını düzenleyerek birçok kantonu kurtardı.

Bölüm XXX

Beş yüz kırk iki yıl hüküm süren Sasanilerin çöküşü – Muhammed'in ortaya çıkışı – Arapların Ermeni topraklarını ele geçirmesi – Herakleios'un ölümü ve Konstantinos'un tahta çıkışı

İbrahim'in altsoyundan söz edeceğim. Özgür olan oğlundan değil de, esir kadından doğma ve hakkında Tanrı'nın şu sözünün gerçekleştiği oğlundan: "Onun eli herkese karşı ve herkesin eli ona karşı olacaktır."¹⁸³

O dönemde on iki kabileden Yahudiler gelip Edessa kentinde toplandılar. Pers ordusunun çekilip de kenti barış içinde bırakmış olduğunu görünce kapıları kapadılar ve Bizans güçlerini içeri sokmayarak kendilerini kentte güvene aldılar. Bizans imparatoru Herakleios kentin kuşatmaya alınması yolunda buyruk verdi. Yahudiler bir çarpışmada direnemeyeceklerini iyi bildikleri için, barış önerileri götürmek üzere kentin kapılarını açtılar imparatorun huzuruna çıktılar. İmparator çekilmelerini ve herkesin kendi yerine gitmesini emretti. Yola koyulup çöle yöneldiler ve Arabistan'a, İsmail oğullarının yerine vardılar. Onları yardıma çağırdılar. Kutsal kitaplarına göre Araplarla akraba olduklarını söylediler. Onlar bu akrabalığa inandı-

¹⁸² Tnot: Saray bakanı. Bizans sarayında yüksek bir rütbe.

¹⁸³ İncil, Çıkış bölümü, xvi, 12.

larsa da Yahudiler halk topluluklarını inandıramadılar, çünkü tapınçları birbirine benzemiyordu.

O sıralarda İsmail oğullarından Muhammed adında bir tacir vardı. Kendini onlara Allah'ın buyruğu üzerine ve gerçeklik yolunda onun sözünü duyurmak üzere gelmiş kişi olarak tanıtmıştı. Onlara İbrahim'in Tanrısını tanıtmıştı, çünkü çok bilgiliydi ve Musa'nın başından geçenleri çok iyi biliyordu. Buyruk yukarıdan geldiği için hepsi tek kişinin yetkesi altında yasanın birliğine bağlandılar ve boş tapınçları bırakarak babaları İbrahim'e görünmüş olan gerçek Allah'a döndüler. Muhammet doğal yoldan ölmüş hayvanın etini yemelerini, şarap içmelerini, yalan söylemelerini, harama uçkur çözmelerini onlara yasakladı. Şunu da ekliyordu: "Allah bu toprakları İbrahim'e ve sonsuza kadar onun soyundan gelecek olanlara vadetti. İsrail'i sevmekle vadine uygun davrandı. Ancak şimdi İbrahim'in oğulları sizlersiniz ve Allah İbrahim'e ve oğullarına verdiği sözü sizin üzerinizde tutacaktır. Ben sadece İbrahim'in Allah'ına borçluyum ve onun babanız İbrahim'e verdiği bu ülkeyi alıyorum. Allah sizinle beraber olduğu için hiç kimse savaşa size karşı başarılı olamayacaktır."

Bundan sonra hepsi: Havila'dan Mısır'ın karşısına düşen Sur'a kadar olan yerde toplandılar. Başlarındaki pirin soyuna göre on iki kabileye ayrılmışlardı. Faran çölünden çıktılar. İsraili on iki bin kişiyi kabileleri arasında bölüştürdüler. Bunlar göç sırasında İsrail topraklarında yol göstereceklerdi. Kabile başına bin yol gösterici düşüyordu. Pirlerinin sırasını bozmadan bölük bölük yola çıktılar: Nabeut, Kedar, Abdiul, Mosamb, (Mast,) Masmay, Idovmay, Mase, Khotdat, Theman, Yetur, Naphes ve Kedmay. Bunlar İsmail oğlu kabileleri. Ruben topraklarında Moab'daki Rabat'a gittiler. Çünkü Bizanslıların ordusu Arabistan'da konuşlanmıştı. Birden onlara saldırdılar, bir bölümünü kılıçtan geçirdiler, imparator Herakleios'un kardeşi Theodoros'u kaçırttılar, sonra dönüp Arabistan'da konakladılar.

İsrail oğullarından kalanların hepsi gelip onlarla birleşti ve büyük bir ordu oluşturdular. Sonra Bizanslıların imparatoruna bir heyet gönderdiler. Şöyle diyorlardı: "Tanrı bu ülkeyi bizim babamız Abraham'a ve ondan sonra onun altsoyuna miras bıraktı. Abraham'ın altsoyu biziz. Sen bizim toprağımıza yeterince uzun bir zaman sahip oldun. Onu bize barışçıl yoldan bırak, biz de senin topraklarına el koymayalım. Yoksa, el koyduğun şeyi biz elinden hem de faiziyle alırız." İmparator olumlu yanıt vermiyor,

reddediyordu: “Bu ülke benimdir, diyordu. Senin mirasın, çöl. Git doğru dürüst ülkene.” Asker toplamaya başladı. Aşağı yukarı 70.000 kişi çıkarmıştı. Bunları en sadık saray ağalarından birinin komutasına verip Arabistan’a sevk etti. Araplarla savaşmamalarını, kendisi takviye birliği yollayınca ya kadar savunmada kalmalarını tenbihledi.

Bizanslılar, Şeria nehrine varınca, onu aşıp donanımlarını, nehir kıyısında bırakarak Arabistan’a girdiler. Düşmana karşı yaya gidiyorlardı. Araplar askerlerinin bir bölümünü oraya buraya gizli olarak yerleştirerek tuzak kurdular. Çadırlarının tümünü de konuştukları alanın çevresine dizdiler. Sonra develerini alanın ve çadırların çevresine yerleştirerek ayaklarını ipe bağladılar. Kampın genel görünümü buydu. Bizanslılara gelince yürüye yürüye yorulmuşlardı ve kampın sınırını zor aşabildiler. Tam Araplara saldırmak üzereydiler ki, saklandıkları yerden çıkan askerlerin hücumuna uğradılar. Tanrı Bizans ordusunun yüreğine bir korku saldı, adamlar karşılarındakilerden kaçmak için sırtlarını döndüler. Fakat dizlerine kadar kuma gömülüyor, kaçamıyorlardı. Düşmansa elde kılıç onları kovalıyordu. Güneşin kızgın yakıcılığı altında pek rahatsız bir durumdaydılar. Tüm subayları düşüp pes ettiler. Ölü sayısı dokuz bini aşmıştı¹⁸⁴. Kaçıp sığınacak yer bulanlar pek azdı.

Araplar Şeria nehrini aştıktan sonra Eriha’da konuştukları. Öylesine korku uyandırıyorlardı ki, yöre halkı tümüyle onlara bağlılığı kabul etti. O gece Kudüslüler İsa’nın haçını ve kilise kap kapağını saklayıp gemilere yükleyip Konstantinopolis’teki saraya götürdüler¹⁸⁵. Sonra Araplardan yeminli bire güvence isteyip onlara boyun eğdiklerini bildirdiler. O zamandan sonra Bizans imparatoru hiçbir zaman açık arazide onlara karşı çıkamadı. Araplar güçlerini üçe ayırdılar. Bunlardan biri Mısır’a yönelip İskenderiye’ye kadar olan yerleri aldı, ikincisi kuzeye Bizans imparatorluğuyla savaşa yöneldi ve göz açıp kapayıncaya kadar deniz kıyısından Fırat’a kadar olan yerleri, ırmağın ötesinde Edessa’yı ve Mezopotamya kentlerinin tümünü aldı. Üçüncü bölük silahlı güç ise doğuya, Pers imparatorluğu üzerine yürüdü.

¹⁸⁴ Savaşın sayısındaki abartı için bkz. H. Hübschmann.

¹⁸⁵ Haç, 635 yılında halife Ömer’in komutasındaki Arapların istilası nedeniyle Konstantinopolis’e götürülmüş, patrik Sergius tarafından teslim alınarak Meryem Ana kilisesine konulmuştur.

Bu durumda silahlı gücünü üçe ayırmak zorunda kaldığı için Pers imparatorluğu zayıflamıştı. Arapların doğuda toplanan ordusu, Tizbon kentini kuşatmaya aldı, çünkü Pers hükümdarı orada oturmaktaydı. Marat topraklarından¹⁸⁶ gelen ve sayıları seksen bini bulan silahlı birlikler, başlarında komutanları Rüstem olarak, Araplara karşı yürüdüler. Bunun üzerine Araplar kentten çıkıp Dicle'nin karşı kıyısına geçti. Persler de Dicle'yi aşıp hızla onların peşine düştü. Onların topraklarına, Hertikan denen köyün sınırlarına gelinceye kadar durmadılar. Araplar da kovalamayı sürdürdüler, sonunda gidip ovada konuşlandılar. David Mamikonyan'ın oğlu Muşeg üç bin silahıyla Ermeni güçlerinin komutanı olarak bulunuyordu. Yanında bin askerlik gücüyle Sivnik beyi prens Kirkor vardı. Pers ve Arap güçleri birbirlerine saldırdılar. Kaçan, Persler oldu. Fakat Araplar kovalıyorlar, kılıçla vuruyorlardı. Önde gelen nakhararlar ve bu arada kumandan Rüstem öldüler¹⁸⁷. Muşeg Mamikon, onun kız kardeşinin iki oğlu, Siyunig beyi Kirkor, onun oğullarından biri de öldürüldü. Pers birliklerinden kaçıp kendi ülkesine sığınanlar da oldu. Geri kalan Pers güçleri Atrpatakan'da tek bir yerde toplanıp başlarına komutan olarak Horhohazat'ı getirdiler. Hemen arkasından Tizbon'a akın ederek krallığın hazinesine el koydular gibi, kent ahalisini de alıp krallarıyla birlikte Atrpatakan'a döndüler. Fakat onlar yola koyulup da bir miktar uzaklaşınca beklenmedik biçimde karşılarına çıkan Arap ordusu saldırısıyla karşılaştılar. Büyük korkuya kapılan Persler hazineyi de, kent halkını da bırakıp kaçtı; kralları da güney birliğiyle birlikte kayıplara karıştı. Araplar hazinenin tümünü alarak Tizbon'a gittiler. Yolda kentlerin halkını da yanlarına katıyorlar, bu arada tüm ülkeyi yağmıyorlardı.

İmparator Herakleios bu dönemde öldü. Otuz yıl saltanat sürmüştü ve yaşı ilerlemişti¹⁸⁸. Kendi zamanında sürgün cezası almış olanlara acımasız davranmayacağı, onları yerlerine geri göndereceği yolunda oğlu Konstantinos'a söz verdimişti. Aspet, karısı ve oğlu da eski konumlarına

¹⁸⁶ Tnot: Fransızca çeviride Med birlikleri, İngilizce çeviride Med ülkesi topraklarından birlikler (Maratlar) denilmektedir. Bugün İran'da Marat adını taşıyan bir kent vardır.

¹⁸⁷ Rüstem 636 yılında Kadisiye savaşında ölmüştür.

¹⁸⁸ Herakleios 30 yıl, 10 ay ve 5 gün süren saltanatından sonra 66 yaşında 11 Mart 641 günü ölmüştür.

kavuşacaklardı. Bu konuda “Memleketine gitmek isterse -kendisine yemin vermiştim- bırak, gitsin,” dedi.

Herakleios öldü ve oğlu Konstantinos imparator oldu. Fakat Ermenistan’a general olarak seçilen kimse yoktu, çünkü prensler aralarında birleşmemişlerdi, birbirlerinden uzak duruyorlardı.

Arapların yakıp yıkan ordusu Asuristan’dan çıkıp vadi yoluyla Taron beldesine geldi. Taron’u, Bznunik’i ve Aghiovit’i aldılar; sonra Ordpoyn ve Gogovit’ten geçip Berkri vadisine giderek Ararat’ta yayıldılar. Ermeni askeri birliklerinden hiç kimse bu kötü haberi Duin kentine vermeyi göze alamıyordu. Yine de üç prens geldi ve dağılmış askerleri topladı. Bunlar Toros Vahevuni, Haçan Arhavegyan ve Şapuh Amatuni adlı prenslerdi. Duin yönüne kaçıp Metsamor köprüsüne vardılar, karşıya geçtikten sonra köprüyü yıktılar ve kente acı haberi götürdüler. Yörenin bağ bozumuna gelmiş olan tüm halkı kalede toplanmıştı. Toros’a gelince, o, Nahcivan kentine gitti.

Düşmanlar Metsamavr köprüsüne ulaşınca onu geçemeyip kaldılar. Ancak Mok prensi olan Aknik yani küçük gözlü dedikleri Vardik’in yol göstericiliğinde karşıya ulaşabildiler. Dolayları yağmaladılar, pek çok tutsak aldılar; sonra Hosrakert ormanında konuşlandılar.

Arapların gelişinin beşinci gününde Tre ayının¹⁸⁹ 30’unda Duin kentini zorladılar. Kent bir ihanetle düşman eline geçti:¹⁹⁰ Orada burada yangınlar çıkarmışlardı. Böylelikle muhafızlar duman ve ok atışlarıyla sur üzerine çekilmiş oldu ve okla öldürüldüler. Bundan sonra kuşatmacılar merdiven dayayarak surları tırmandılar; içeri girenler kapıları açtı. Düşman ordusu kente doldu ve halkın çoğunluğunu kılıçtan geçirdi. Yağmadan sonra daha önce konuşlandıkları yere döndüler. Birkaç gün kamplarında kaldıktan sonra toplanıp geldikleri yoldan döndüler. Yanlarında otuz beş bin kadar da esir götürüyorlardı. Bundan sonra, Ermenistan’ın başındaki prens, Gogovit bölgesinde gizlenmiş olan Rıştuni beyi, bir miktar askerle Arapların karşısına çıktı. Fakat uzun boylu direnemedi, kaçmak zorunda kaldı. Araplar Rıştuni’nin askerlerinden birçoğunu öldürdüler. Sonra Asuristan’a gittiler. Bu çarpışma, katolikos Ezr’in döneminde oldu. İmparator bu olay sonunda,

¹⁸⁹ İng.not: Tre, Ermeni takviminde yılın dördüncü ayıdır; Kasım ayına denk gelir.

¹⁹⁰ Duin 642 yılı 2 Ekim günü alındı. Yılı 641 olarak veren kaynak da vardır.

Rıftuni beyi Toros'u başkomutan olarak atadı. Bu da, o yıl Erz'in yerine katolikosluk makamına gelen Nerses'in öğüdü üzerine oldu.

Araplar kalkıp da Sina çölünden çıkıp Doğuya yöneldiklerinde emirleri Ömer¹⁹¹ onlarla birlikte gitmemişti, ama askeri bakımdan başarılı olup da her iki devleti de ezdikten sonra Mısır'dan yüksek Toros dağlarına, batıdaki denizden Med topraklarına ve Huzistan'a kadar olan toprakları ele geçirdi. Daha sonra gerçekten Arapların toprakları olan yere girdi.

Bundan sonra teknelerin bir araya getirilmesi ve çok sayıda denizcinin güneye açılması buyruğunu verdi. Doğuya, Pars, Sagastan, Sind, Sırman, Turan ülkesi ve Makuran'a, Hindistan sınırına kadar gideceklerdi. Birlikler hızla hazırlandı, alınan buyruk yerine getirildi; bütün yöre ateşe verildi. Ganimetler alındı. Sonra geri döndüler; deniz yolculuğu yaptılar ve kendi yerlerine ulaştılar.

Bu olayları Arabistan'dan gelen¹⁹² ve bunlara kendi gözleriyle tanık olmuş olan esirlerden öğrendik.

Bölüm XXXI

Yahudiler ve kötü niyetli tasarıları hakkında

Şimdi Hagarahlardan¹⁹³ kısa bir süre destek bulan Yahudi asilerin Süleyman peygamberin tapınağını yeniden yapabilmek için başvurdukları düzenbazlıktan söz edeceğim. Kutsalların Kutsalı denilen o yeri bularak temeli atıp üzerine yapıyı çıktılar, böylece kendilerinin bir dua yeri olmuş oldu. Fakat Araplar Yahudileri kıskanıp onları oradan kovdular ve aynı yapıyı kendi dua yerleri olarak adlandırdılar. Yahudiler tapınağın yakınında ama başka bir yerde kendilerine bir başka tapınak yaptılar ve o zaman akıllarına şeytanca bir şey geldi: Kudüs'ü baştanbaşa kana bulayacaklar ve Kudüs'ün Hıristiyanlarının tümünü yok edeceklerdi. Ancak, şöyle bir şey oldu: Arapların hatırı sayılır kişilerinden biri gelip kendilerine ayrılmış yerde dua etmeye geldiğinde karşısına Yahudilerin önde gelenlerinden üç kişi çıktı. Bunlar az önce iki domuz kesmişler, hayvanları dua yerine getirip

¹⁹¹ Tnot: Halife Ömer.

¹⁹² Tnot: İngilizce çeviride Huzistan ve Tachkastan. Sebeos bu ikinci adı Nahcivan yerine kullanmıştır.

¹⁹³ Hagarah, İbrahim peygamberin odalığı Agar'ın soyundan gelen Araplar.

koymuşlar, kanlarını yapının duvarlarına, tabanına dökmüşlerdi¹⁹⁴. Adam Yahudileri görünce durup onlarla bir şeyler konuştu. Onlar da yanıtlayıp geçtiler. Sonra adam dua etmek üzere içeri girip de yapılan kötülüğü görünce hemen geri dönüp berikileri yakalamak istedi. Yetişemeyince sesini çıkarmayıp geri döndü. Sonra pek çok Müslüman gelip olanları gördü ve yakınmaları tüm kenti sardı. Yahudiler kentin yöneticisine dua yerlerinin Hristiyanlarca murdar edildiğini bildirdiler. O da Hristiyanların hepsinin bir araya toplanmasını emretti. Tam hepsi kılıçtan geçirilecekti ki, adam geldi, kendini tanıttı ve şöyle dedi: “Niçin boşuna bunca kan akıtılsın? Yahudilerin bir araya getirilmelerini emredin. Hangileri ölümü hak ediyor, ben size göstereyim.” Yahudilerin hepsi bir araya getirildiğinde adam aralarında dolaştı ve daha önce karşılaştığı üç kişiyi tanıdı. Araplar bunları yakalayıp tuzağı itiraf ettirinceye kadar çok ciddi biçimde sıkıştırdılar ve yaptıkları böylece ortaya çıkmış oldu. Başları da olayı hazırlayanlar arasındaydı, altı kişi idam edildi. Kentin Arap yöneticisi öteki Yahudilerin yerli yerine dönmesine izin verdi.

Bölüm XXXII

Konstantinos’un kendi annesinin bir komplosu sonucunda ölmesi – Herakleios’un ikinci karısından olan oğlu Herakleios’un tahta geçmesi – Komutan Valentin’in Konstantinopolis’e giderek Konstantinos’un oğlu Konstans’ı tahta oturtması – Perslerin Araplarla savaşı ve yenilmeleri – Aspet Varaztirots’un saraydan ayrılması ve ölümü – Arapların Atrpatakan’a gelerek üç cenaha ayrılmaları – Artsapu kalesini almaları

Herakleios’un ölümünden sonra oğlu Konstantinos tahta geçti ve ordunun başına Valentinus’u getirdi. Bu kişi askerlerini doğruya sevk etti.

Konstantinos’un saltanatı pek kısa¹⁹⁵ sürdü: Herakleios’un karısı Martina’nın bir komplosu sonucu öldü. Ondan sonra, Herakleios ile Martina Augusta’nın oğlu Heraklonas tahta geçti, çünkü Konstantinos

¹⁹⁴ Bu, Michaud’nun Haçlıların Öyküsü kitabında anlatılan fıkranın aynıdır.

¹⁹⁵ Konstantin III, 641 yılının 13 Mart’ından 23 Haziran gününe kadar tahtta kalmıştır. Martina tarafından zehirlendiği düşünülmektedir.

ilk kadından¹⁹⁶ olmaydı. Valentinus ordusuyla Konstantinopolis üzerine yani Heraklonas'a karşı yürüdü. Martina'yı yakalayıp dilini kesti, sonra da iki oğluyla birlikte idam etti¹⁹⁷. Tahta da imparator olarak Konstantinos'un oğlunu çıkardı ve adını basının adı Konstantin'den ötürü Kostans olarak değiştirdi. Sonra askerlerini toplayarak doğuya doğru yürüdü.

Bizans imparatoru Konstans'ın ilk ve Pers kralı Yazdigirt'in onuncu yılında, altmış bin kişilik Pers ordusu, iyi hazırlıklı ve iyi donanımlı olarak Araplarla savaşa gitti. Kırk bin kişilik Arap ordusunu elde kılıç, savaş düzeninde karşısında buldu. Marsas kantonu içinde vuruştular. Çatışma üç gün sürdü ve sonunda iki tarafın da piyade gücü telef oldu. Birden Persler Arapların takviye almakta olduğunu öğrenince gece vakti kamptan kaçtılar; öyle ki Arap ordusundan kalanlar o tarafa yönelince kampta kimseyi bulamadı. Tüm yöreyi ele geçirip erkekleri ve hayvanları öldürdüler. Toplam yirmi iki hisar ele geçirdiler ve bunların için canlı varlık bırakmadılar.

Fakat Arap istilasının yeri göğü tutuşturan dehşetini kim anlatabilir ki... Doğacak dört krallığı dört tane vahşi hayvanla simgeleştirip hikaye eden Danyal peygamber, yeryüzünde böyle kötülükler olacağını tahmin etmişti. Düşündüklerinden insan biçimli olan Batı krallığını yani Bizanslılarınkini işaret ediyordu. Zaten bu açık; çünkü "kanatları düştü, kendisi yeryüzünden silindi" demişti. Bir şeytani yol olan puta tapmanın da yıkılışına işaret etmişti: "İnsan ayakları üzerinde gibi dikildi ve ona bir insan yüreği verildi." İkinci hayvanı da ayıya benzer ve Doğu yanında durur. O Sasani krallığını gösterir. "Üç yanda ağzı var" derken Pers, Med ve Part krallıklarını kasteder. Burası açık, çünkü "Hadi, parala şunların vücutlarını" derlerdi. Nasılyediği de herkesin malumuydu. "Leopara benzer üçüncü hayvanın sırtında dört tane kuşkanadı, dört tane de yırtıcı hayvan başı var." Bununla Kuzey ülkesini, Yecüc Mecüc'ü ve onların iki arkadaşını işaret ediyordu. Zamanında onlara kuzeye doğru güçlülce uçma yetisi verilmişti. "Dördüncüye, o korkunç, acayip, dişleri demirden, pençeleri bakırdan olan hayvana gelince, o da yer, öğütür, kalanı ayağının altına alır, ezerdi." Bu dördüncüsünün Güneyden geldiğini söyledi. Melaikenin dediğine göre İsmail'in ülkesinden gelirmiş. "Tüm krallıkların en güçlüsü olacak olan dördüncü krallığın hayvanı kalkacak ve tüm dünyayı yiyecek.

¹⁹⁶ Evdoksia.

¹⁹⁷ Edouard de Muralt'a göre Martina'nın dilini, oğlunun burnunu kesmiştir.

Onun on tane boynuzu ortaya çıkacak olan on tane kralı gösterir.” Sonra onlardan biri kötülükte öncekilerin hepsini geçecektir.

Herakleios’un torununun saltanatının ikinci yılında Valentinus senatoyu aldatıp kendisi imparator olmak istedi. Derdi, tüm orduyu eline geçirmekti. Kent halkı üzerindeki baskıyı artırdı. Gittiği yere hep kendisiyle beraber götürdüğü üç bin kişilik düzenli orduyu ve daha başkalarını da kendine bağladı. Onları kendine destek yaptı. Bunun üzerine kentin erkekleri kilisede bir araya geldiler ve Valentinus’tan üzerlerindeki bu baskıyı kaldırmasını istediler. Dinlemek bile istemedi. O zaman, önde gelenlerden Antoninos adlı biri Valentinus’a “Bunların birliği ne anlama geliyor?” diye sordu, Nasıl utanmadan sana böyle bir niyet bildirirler? Onların anlaşmasını bozacağım. Niyetlerini yok edeceğim. Bana emir verirsen gidip onların kurduğu birliği yok ederim, tasarılarını suya düşürürüm. Hepsini savarım, gitsinler evlerine.” “Git, dediğin gibi yap” dedi beriki de. Adam bin askerle gitti ve kiliseye vardığında önde gelenleri dayakla cezalandırdı. Patrik ayağa kalktı ve şöyle konuştu: “Bu yerde böyle işler yapılması tümünden günahtır.” Antoninos da patriğin üzerine yürüdü ve yüzüne bir tokat attı ve “Sen sus” dedi. Kalabalık öfkelenmişti. Antoninos’u yakalayıp ayaklarından tutarak kentin ortasına kadar sürüklediler ve orada yaktılar. Bu haberi alan Valentinus dehşete kapıldı. Halk hemen ona yöneldi, onu saraydan çekip aldılar, başını kestiler ve Antoninos’u yaktıkları yere getirip onun cesedini de orada yaktılar. Bundan sonra imparator tahtına Konstantinos’u oturtular, ordunun başına da Teodoros’u getirdiler. Bizans sınırları içindeki Ermeni topraklarından biriydi, dürüst Ermeni prenslerindendi.

Bu kişi ordunun komutasını aldıktan sonra imparatorun bir ricada bulundu. Israrla rica ettiği şey Afrika’ya sürgüne gönderilmiş olanların affedilmesiydi. En çok da Husrev Şnum’un oğlu olan Simpat adlı aspet için merhamet rica ediyordu. Tanrı, imparatorun yüreğini yumuşattı ve söz konusu kişilerin imparatorluk başkentine getirilmelerini buyurdu. Onları devletin birer dostuymuşlar gibi kabul etti. Simpat’ın spatharios¹⁹⁸ adayları arasında bulunan oğlunu birinci spatharios olarak atadı. Saltanatının beşinci yılında onu eski saygın durumuna getirdi. Aynı işlemi Vahan Horhoruni ve ötekiler için de yaptı.

¹⁹⁸ Tnot: Yunanca *spathe* = uzun kılıç sözcüğünden. Bizans ordusunda imparatorluk muhafızı.

Ermenistan'a Tuma adında bir yönetici gönderdi. Bu kişi imparatorla Med ülkesinin başındaki kişi arasında var olan anlaşmayı bozmak istemediğinden kendi tarafının bütün önde gelen kişileriyle görüşmeler yaptı, ondan sonra Med'lerin başına gidip barış konusunda görüşmeye oturdu. Bu görüşmeler sonunda pek çok armağan aldı ve Toros'un zincire vurulmuş durumda saraya getireceğine yemin etti. Bunu Ermenistan'ın temsilcisi sıfatıyla yapıyordu. Sonra Ermenistan ordusuna geri döndü. Theodoros, Kotaki topraklarına gelir gelmez kısıtılıp tutsak alındı. Bağlanarak imparatorun huzuruna çıkarıldığında Konstantinos'un canı sıkıldı çünkü zincire vurulması yolunda bir buyruk vermemişti. Çözülmesini ve neyle suçlandığının kendisine okunmasını emretti. Hileyi öğrenince de Toros'u yanına getirtti, onu dostça ve mevkiine yaraşır biçimde kabul etti. Ona krallık hazinesinden yıllık bir gelir bağlattı. Sonra Tuma'yı çağırttı, ama onu saraya sokturmadı. Araştırmanın saray dışında yürütülmesini istiyordu. Rıştuni beyi Toros haklı bulundu ve adalet yerine getirildi. Tuma'nın unvan ve rütbeleri geri alındı. Aspet ile Rıştuni beyi Toros karşı karşıya geldiler; birbirlerine sarılıp ağlaştılar. Pers kralı Husrev'in sarayında birlikte büyümüşlerdi. Fakat aspet Bizans egemenliği altına giremezdi. Bir hile düşündü. İmparator Konstantinos'tan dört adamını Ermenistan'a göndermek için izin rica etti. Birtakım eşyasını getirtecekti. İmparator izin verdi. Aspet kılık değiştirdi ve yanına üç adam aldı. Deniz kıyısına geldiklerinde imparatorluk iznini göstererek bir gemiye bindi, denizi aşip kuş hızıyla Kotayk beldesine vardı. Oraya sığınyordu. Kotayklılar onu sevinçle kabul ettiler.

Bu sırada Ermenistan'da büyük bir karışıklık çıktı. İmparator hemen Ermenistan'daki askeri güçlerin başına ülkenin tüm geçitlerini tutması ve kalelerinde araştırma yapması yolunda buyruk gönderdi. Fakat aspetin Kotayk'ta Ermenilere sığındığı öğrenilince, Bizanslıların generali Theodoros, ordunun başlarıyla ve Ermenilerin önde gelenleriyle anlaşarak katolikos Nerses'i aspetle görüşmeye yollattı. Nerses aspete şunu önerecekti: Aspet bağlılık yemini etmeyi kabul ederse, bölgenin yöneticiliğini ve karısıyla çocuklarını bulunduğu yere getirme iznini alacaktı. Katolikos gitti, başka yere gitmeyeceği yolunda aspetin ağzından yemin aldı ve geri döndü. İmparator Konstantinos'a bir mektup göndererek aspetin ettiği yemin gereği vaadini tutacağı yazıldı. Gerçekten de aspet kendisi imparatora şöyle yazdı: "Senin hizmetkarım ve hizmetinden ayrılmayacağım. Fakat bazı kimseler bana

'geldiğin yere'¹⁹⁹ döneceksin' dedikleri için korkuya kapıldım ve kaçtım. Beni layık buluyorsanız, tanrısal makamınızın hizmetinde çalışırım, yaşarım ve ölüyorum." Bunun üzerine imparator Konstantinos onu curopalates yani saray nazırı olarak atadı. Ayrıca bir onur tacı verdi, ülkesinin işhanlığı ile onurlandırdı ve gümüş kakma koltuklar, değerli armağanlar yolladı. Fakat tam kendisine yazılı atama emri ve armağanlar gönderilirken o, birden hastalandı ve öldü. Daruinkh'te yatan babasının yanına gömüldü.

Simpat adlı büyük oğlu imparator tarafından babasının rütbesine yükseltildi. Aspetlik de alarak babadan oğula geçen bir generallik payesi sahibi oluyordu. İmparator bu genç adamı ayrıca askeri birliklerinin drungariusu²⁰⁰ yapıyordu. Onu Arşakilerden kendi yakını bir kadınla evlendirip ordusuna gönderdi. Sonra Rıstuni beyi Toros'u onurlandırarak ve başkomutan sanı vererek Ermenistan'a yolladı. Ermeni eşraf istesin istemesin, Toros gitti ve komutayı ele aldı.

Ertesi yıl²⁰¹ Arap ordusu²⁰² Atrpatakan'a geçti ve üç kolorduya ayrıldı. Bunlardan biri Ararat'a, ikincisi Sefhakan – Gund²⁰³ topraklarına, üçüncüsü de Alanlar topraklarına gitti. Vardıkları yerlerde yayıldılar, kılıç gücüyle zarar verdiler, ganimet ve tutsak aldılar. Sonra Erivan üzerine yürüdüler ve kaleye saldırdılar, fakat alamadılar. Oradan ayrılarak Ordspu'ya vardılar, ama orada da bir şey yapamadılar. Oradan Artsap yakınına, kalenin karşısına, su kenarına gidip konuşlandılar. Kaleye saldırmaya başladılar ama çok kayıp verdiler. Arkada Kahanaktuh dedikleri bir çıkış yeri vardı, oradan Suriye bölgesine geçilebiliyordu. Kaleden birkaç kişi indi ve bu yoldan Daraun kalesine takviye almaya gittiler. Varaz Sahak'ın oğlu Simpat Bagratuni kırk adam verdi. Gece yola çıktılar. Fakat yeterince sakınlı davranamadılar. Araplar yolu fark edip gece kaleye çıktı, on tane muhafızı uykuda yakalayıp öldürdüler.

¹⁹⁹ 'Geldiği yer' ile Afrika'ya sürgüne gönderilmiş olması anımsatılıyor.

²⁰⁰ Tnot: Bizans ordusunda bir askeri birlik (alayın alt bölümü) olan *drunga sözcüğünden*.

²⁰¹ 643 yılı.

²⁰² Fransızca metinde İsmailoğulları ordusu, İngilizce metinde Arap ordusu kullanılmıştır.

²⁰³ H. Hübschmann'ın verdiği açıklama: " Sefhakan = özel, seçkin; gund = birlik, askeri birlik. Daha yakın bir anlam bulamıyorum."

Bölüm XXXIII

Tutsakların Tanrı'nın lütfuyla serbest kalması ve Arapları yok etmesi – Ararat bölgesinde dağılmış birliklerin Tayk, İbery ve Albanya halkına hücumları – Araplar ve Bizanslılar arasında deniz savaşı – Procopius'un Arapların komutanı Muaviye'ye gitmesi – Araplarla Bizans arasında barış – Katolikos Nerses'in yaptıkları – Ermenilerle inanç konusunda tartışma – Ermenilerin imparator Konstans'a yanıtı

Konstans'ın saltanatının ikinci yılında, hori ayının 23ncü gününe rastlayan Pazar sabahı, Araplar kalenin çevresinde kaleyi savunanları büyük bağırış çığırışla kılıçtan geçirdiler. Pek çok kişi kendini surlardan aşağı atıp öldü. Kadın ve çocukları da aşağı indirip öldürdüler. Pek çok da tutsak aldılar. Götürdükleri hayvan ganimeti de büyüktü. Fakat ertesi sabah Ermeni ordusu komutanı düşmanlara karşı çıkıp onları bozguna uğrattı. Arap birliklerinin en seçme bölümü olan iyi silahlı üç bin kişiden birkaç piyade eri dışında kurtulan olmadı. Onlar da bataklığa kaçıp orada gizlendiler. O gün Tanrı'nın lütfuyla Arapların elindeki pek çok tutsak kurtarıldı. Arab'a büyük bozgun yaşatılmıştı. Başlarındakilerden ikisi, Osman ve Ogomay²⁰⁴ öldüler. Bu büyük başarıyı kazanan Ermeni generali (Toros) aldığı ganimetten yüz tane yarış atı ayırıp imparator Konstantinos'a armağan olarak gönderdi. İmparator saray çevresi ile birlikte pek sevindi ve bunu Toros'a bildirdi.

Ararat'ta bulunan kolordu, elde kılıç Tayenlerin, Gürcülerin ve Alanların bulunduğu bölgeye girdi ve oradan hem ganimet hem tutsak aldı. Sonra Nahçıvan'a, orayı kuşatmış olan orduya karşı yöneldi, fakat orayı alamadı. Yine de Hıram kalesini ele geçirdiler ve garnizondakileri öldürüp kadın ve çocukları tutsak aldılar.

Filistin bölgesinde olan Arap generaliye²⁰⁵ büyük bir donanma hazırlattı. Gemiye binip Konstantinopolis ile savaşa başladı. Fakat deniz savaşında başarılı olamadı. Çünkü epeyce bir Bizans gücü ondan önce davranıp onun gemilerini batırmıştı. Batıramadıklarını da Bizans ateşiyle²⁰⁶ kaçırdılar. Yine de korkuya kapılan imparator haraç ödemek ve bir anlaşma yapmak

²⁰⁴ Bu kişi Levond ve İnciciyan'a göre Hübschmann'ın kitabında, a adı geçen Arap Okba'dır.

²⁰⁵ Muaviye. Sebeos bu adı Mawias olarak yazar.

²⁰⁶ Tnot: Grcjua ateş ya da Yunan ateşi. Deniz üzerinde sönmeyen ateş.

üzere elçi gönderme yolunu seçti. Fakat Bizans imparatoru Konstans henüz çocuk olduğundan bu kararı ordunun onayını almadan veremezdi. Prokop'u orduyla birlikte Şam'a, Arapların başı Muaviye'ye gönderip barışı ordunun oluruyla gerçekleştirdi. Prokop imparator buyruğunu alıp ordunun eğilimini öğrenince askerlikle birlikte Arapların ordusunun komutanı Muaviye'ye, Şam'a gitti, verilecek haracın miktarını, sınırın nereden geçeceğini bildirdi, anlaşmayı alıp döndü²⁰⁷.

Bu sırada, Ermeni katolikosu Nerses kendine Vagarşapat kentinin kiliseleri yakınında bir konut yaptırmak istedi. Kral Dirdad'ın -söylencelere göre- aziz Kirkor'a karşı gittiği yolun üzerinde olacaktı. Orada, ayrıca, aziz Kirkor'un rüyasında gördüğü gökyüzü bekçisi melekler adına da bir kilise²⁰⁸ yaptırdı. Kilisenin çok yüksek duvarları ve adandığı tanrısal onura uygun her türlü süsü vardı. Oraya ırmaktan²⁰⁹ su getirtti. O taşlı yöreni ekilebilir bir duruma getirdi. Asmalar, meyve ağaçları diktirdi ve kilise evini yüksek ve güzel bir duvarla çevirtti. Bütün bunlarla Tanrı'ya saygı sunmuş oluyordu.

Fakat asi canavar durmadı. Kurnazlığıyla Tanrı'yı yenmek istedi. Ermenistan'ın kiliselerine zulmedilmesini kışkırtmaya çalışıyordu. Herakleios'un torunu imparator Konstantinos'un saltanatı zamanında tasarladığı kötülüğü uygulamaya koydu. Ermenistan topraklarının Bizans egemenliği altındaki askerleri kendi çevresine çekmeye çalışıyordu. Çünkü Ermeniler hiçbir zaman kilisede Bizanslılarla birlikte kudas ayinine katılmak istemiyorlardı. Çünkü Kadıköy konsilini ve Leon'un²¹⁰ kitabını İsa peygambere bir saygısızlık olarak görüyor, bunları kabul etmiyorlardı.

Bunun üzerine imparator, patriğin gittiği yoldan giderek Ermenilere bir buyruk yolladı. Bununla Bizanslılarla inanç birliği etmelerini, söz konusu konsili ve Leon'un kitabını reddetmemelerini istiyordu. Orada Bagravan köyünden bir adam vardı. İmparator felsefe sanatı öğrenmiş olan Davit adlı bu kişinin uyuşmazlığı çözmesi için Ermenistan'a gönderilmesini buyurdu. Ermenilerin tüm piskoposları ve nakhararları Duin'de İsa sever katolikos

²⁰⁷ 652 yılı

²⁰⁸ Herhalde kalıntıları bugüne kadar gelen Zuarthnoch kilisesi olsa gerek.

²⁰⁹ Aras'ın kolu Kasah.

²¹⁰ Tnot: 451 yılında Kadıköy'de toplanan konsilde Bizans kentinin Yeni Roma olmasını ve önceki patrikliklere üstün tutulmasını reddeden Roma piskoposu.

Nerses'in ve dini bütün Ermeni generali Rıştuni beyi Toros'un çevresinde toplandılar. Üçlü çatıyı Leon'un kitabına göre anlatan filozofun sözlerini dinlediler. Onu dinledikten sonra da aziz Kirkor'un yolunu Leon'un kitabına göre değiştirmeye razı olmadılar. İmparatorun mektubuna yanıt verilmesi hepsine uygun geldi.

Bizans imparatoru Konstantinos'tan Ermenistan'a gönderilen mektuba Ermenistan piskoposlarıyla katolikos Nerses'in nakhararlarla ve Rıştuni beyi general Toros ile anlaşmış olarak kaleme aldıkları yanıtın metni.

Gerçek ve doğru yolda bir İznik mektubu

Dinibütün bir Hıristiyan olan senden rica ederim, bunu oku! Kendisine vahiy indirilmiş peygamberlerden ve İsa'nın habercilerinden senin dindar ülken, tüm prenslerin ve askerlerin için dua etmek üzere emir almış bulunuyoruz. Ayrıca içinde Tanrı sevgisi bulunan ve Tanrı'nın koruması altında olan ve Tanrı'nın lütfunun sana yöneldiği sarayın için de dua ederiz.

Çünkü o krallık bütün öteki krallıklardan daha büyük ve daha güçlüdür. İnsan eliyle değil, Tanrı'nın sağ eliyle taçlandırılmıştır. İsa'nın krallığı dışında hiçbir şey onun yerini tutamaz. Kutsal patriklik için de, Tanrı'nın inayetiyle, aynı şey söylenebilir.

Biz İsa-sever nakhararlar ve askerler de senin dinibütün krallığının görkemiyle övünmekteyiz. Kötü ve zındık Pers kralları bizim krallığımızı yıktığında onların arasında sarsılmadan kalabildik. Ermenistan'ın bütün silahlı gücünü yok ettiler. Erkek kadın herkesi götürdüler. Kim dirense üzerinde onların kılıcı parıldadı. Götürdüklerini hak yolundan saptırmak istediler ama sarsamadılar bile. "İçlerinin boşluğundan, böbürlenmelerinden utandılar da"²¹¹. Ta ki kral Kavat ve oğlu Husrev şu komutu verinceye kadar bu böyle sürdü gitti: "Her kişi kendi inancını korusun. Kimse Ermenileri rahatsız etmeye kalkmasın. Çünkü hepsi bizim hizmetkarımızdır. Ruhlara gelince, bu, ruhlar hakkında yargı vereni ilgilendirir". Sonra, Hürmüz'ün oğlu Husrev, Kudüs'ü aldıktan sonra tüm Doğu ve Asuristan piskoposlarının ülkenin yönetim yerinde²¹² toplanmalarını emretti ve şöyle dedi: "Görüyoruz ki Hıristiyanlar arasında bir ayrılık var. Bir bölüm Hıristiyan öteki

²¹¹ Kutsal Kitap içinde 24mcü mezmura gönderme.

²¹² Ctéziphon'da.

bölümü dinsizlikle suçluyor. Doğru dedikleri nedir? İşte yönetim yerimizde toplansınlar da neye doğru neye eğri dedikleri ortaya çıksın.” O bölgenin tüm piskoposları, papazlar ve bölgede inanç sahibi herkes toplandılar ve başlarına ostikan²¹³ olarak Husrev Şnum diye anılan Sımpat Bagratuni’yi ve saray baştabibini²¹⁴ getirdiler. Esirler arasında Kudüs’ten patrik Zaharya ve İskenderiye’de tutsak alınmış daha başka bilgili adamlar vardı. Kral Husrev bu kişilere sorunu hakkaniyete uygun incelemelerini ve gerçeği kendisine bildirmelerini istedi. Hepsi krallık toplantı yerinde bir araya geldiler. Sesler yükseldi, çünkü bir bölümü geleneklerine göre Ortodoks, bir bölümü de Nesturîydi. Her çeşit inanıştan olan vardı. Bizzat patrik ortaya çıktı ve şunu söyledi: “Bu adama tanrı denmeyecektir.” Bu sözler krala aktarıldı.

Kralın yanıtı şu oldu: “Kimin buyruğu üzerine buraya gelmişti? Kendisine dayak atılsın ve çıkıp gitsin!” Aynı biçimde, başka yolların yolcuları da mahkemeden kovuldular. Kral sadece İznik, Bizans, Efes ve Kadıköy konsillerinin öğretilerinin incelemeye alınmasını buyurdu. Ermenistan’dan iki piskopos vardı. Dürüst adamlardı. Ülkenin üzerine çökmüş zorbalığı krala anlatmakla görevlendirilmişlerdi. Bunlardan Kumitas Mamikonyan, Mathios da Amatuni soyundandı. Aydınlatıcı Aziz Kirkor’un kitabı yanlarındaydı. Kral şöyle sorulmasını emretti: “Bu konsiller hangi hükümdarların zamanında toplandı?” Şöyle yanıt verdiler: İznik konsili Konstantinos’in, Bizans’taki Büyük Theodosius’un, Efes konsili Küçük Theodosius’un, Kadıköy konsili Marcianus’un zamanında toplanmıştır. Kralın yanıtı da şu oldu: “Üç kralın yolu tek kralın yolundan daha doğruya benziyor.” Nestorius’un kim olduğunu, nereli olduğunu, hangi konsile katıldığını, neler söylediğini öğrenen Kral mahkemeden Nesturileri de çıkarttı. Keza, Kadıköy konsili için de “Önde gelenler kimlerdi?” diye sordu. İznik’te ve Bizans’ta bizzat hükümdarların konsile başkanlık ettiği, Efes’te İskenderiye piskoposu Kiril’in, Kadıköy’dekindeyse Nestorius’un düşüncelerini paylaşır bir kişi olan piskopos Theodoretos’un yönettiği yanıtını aldı.

Katolikos Eran vardı, Asuristan’dan, Hujastan’dan ve daha başka yerlerden piskoposlar vardı. Kral Husrev bunların hepsinin kiliselerinin yıkılmasını emretti. Tuttukları yanlış yoldan dönüp kralın peşinden git-

²¹³ Tnot: Bir çeşit vali anlamına gelen bu sözcük burada temsilci olarak alınabilir.

²¹⁴ Husrev, Baştabibinin öğüdüne uyarak Yakubi olmayı kabul etmeyen Urfalıları öldürmüştür. Hurev daha sonra da Pers ülkesi Hristiyanlarını Nesturi olmaya zorlamıştır.

mezlerse öldürüleceklerdi. Bizans topraklarındaki pek çok piskopos ve Pers kralı hizmetine girmiş eşraf gibi Gürcistan ve Albanya katolikosları da Kadıköy konsili kararlarını uygun buluyorlardı²¹⁵. Kral bunlara bir görüşme önerdi ve iki tarafa da tartışma olanağı verdi. Konuyu iyice ölçüp biçmek için her iki taraftan da Konstantinos zamanındaki İznik konsili, Büyük Theodosius zamanındaki Bizans konsili, Küçük Theodosius zamanındaki Efes konsili ve Markianus zamanındaki Kadıköy konsili hakkında rapor istedi. Her şeyi iyice öğrendiğinde, tam bir bilgi sahibi olduğunda, onları sorguya çekti ve şöyle dedi: “Bu üçü niçin ‘bunun gibi ‘iki ayrılmış doğa’ demediler? Elbette kendimizi ikiye ayırmamız ve bir değil, iki kral vardır dememiz gerekir. Çünkü ben kendim de iki doğadanım, babadan ve anneden, ruhtan ve vücuttan. Fakat tanrısal varlık her yerde değilse, istediği şey olamıyor, istediği şeyi yapamıyorsa, nedir tanrısal varlık?” Sonra Kudüs patriği Zaharya ile İskenderiyeli filozofun sorguya çekilmesi için buyruk verdi. Gerçeği söyleyeceklerine yemin ettikten sonra şunları söylediler: Biz Tanrı’nın yolundan sapmasaydık, o da hiddetle bizleri bırakmazdı. Fakat şimdi Tanrı’dan korkarak huzurunuzda gerçeği söylüyoruz: Asıl yasa Müteveffa Konstantinos zamanında İznik’te, onunla uyumlu olarak Bizans’ta ve Efes’te ilan edilendir. Ermenilerin gerçek inancı da bununla uyumludur. Kadıköy’de söylenenlere gelince, siz sayın hükümdarın bildiği gibi, o bununla uyum içinde değildir.” Kral hazineye aranmasını emretti ve İznik’te alınan kararın sureti bulundu; bunu Ermenilerin kral Kavat’ın ve oğlu Husrev’in imzalarını taşıyan kopyasıyla karşılaştırdı. Uygunluklarını inceledi sonra şu emri verdi: “Yetkem altındaki tüm Hristiyanlar Ermenilerin inancından olacaktır. Ermenilerle aynı inancı paylaşanlar Asuristan’da oturanlar metropolit Kamışov²¹⁶ ve on tane daha piskopos, dini bütün kraliçe Şirin²¹⁷, mert bir kişi olan Sımpat ve baştabiptir.” Kral Husrev kararın bir örneğinin kendi mührüyle mühürlenmesini ve krallık hazinesi içinde saklanmasını buyurdu.

Şimdi madem ki Tanrı bizi karanlıkların pençesinden kurtarıp sizin göklerdeki egemenliğinize girmemize izin verdi, biz de İsa efendimizden sizin dindar ve haksever krallığınızı korumasını içimizdeki olanca ateşle

²¹⁵ Metnin burası bozulmuştur ve genel anlama göre bir çeviri yapılmıştır.

²¹⁶ Suriye metropoliti.

²¹⁷ II. Husrev’in karısı. Sonradan Basra olacak olan yer dolaylarından bir Arami.

dileyeceğiz. Krallığınız yeryüzünde cenneti tatsın, sayısız başarılar kazansın. Vücudunuzla insan ırkından olsanız da Tanrı katında yer almaktasınız, dindar krallığınızın şanlı ışığı dünya üzerindeki her şeyi aydınlatmakta. Siz ki tanrısal bir güç tarafından taçlandırılmışsınız, kutsal haçın gücüyle tüm Hristiyanların onurusunuz, siz ki babanız müteveffa Herakleios'a, Tanrı'yı seven, ona tapan, onun tarafından kutsanmış, mert, muzaffer, kurtarıcı Herakleios'a benziyorsunuz. Şimdi İsa Mesih sizi böyle dindar yapmakla size de aynı lütufta bulunmuş oluyor.

İnancın birliği konusuna gelince, bu sorunu incelememiz emredildi ve günah çıkarma sorunuyla ilgili yanıt biz bu hakir kullara gönderildi. Yanıtı gördüğümüzde yerlere kapandık ve içten gelen bir şen coşkuyla İsa'yı yücelttik ve iyiliği kutsadık. İncil yazarı Yuhanna şöyle der: "Her şeyin başlangıcından önce tanrısal söz vardı. Tanrısal söz Tanrı ile birlikteydi ve Tanrı ne ise tanrısal söz oydu."²¹⁸ Aynı kişi mektubunda şöyle der: "Daha başlangıçta var olan, işittiğimiz, gözlerimizle gördüğümüz, seyrettiğimiz, ellerimizle dokunduğumuz yaşam sözüyle ilgilidir."²¹⁹ "Tanrısal söz beden oldu, yaşam göze göründü; gördük, tanıgız. Size sonsuz yaşamı müjdeliyoruz. Bu yaşam Tanrı ile birlikteydi ve bize göründü." Aynı Yuhanna İncil'de de şöyle demiştir: "Hiç kimse Tanrı'yı görmemiştir." Pavlus da şöyle der: "İnsanlardan hiçbirinin görmediği ve göremediği"; o zaman neden "gözümüzle gördük" diyor? "Gördüğümüz ve elimizle dokunduğumuz yaşam sözü oldu" diyor? "Tanrı'nın katında olan ve bize görünen, işte o -tanrısallığa uygun düştüğü üzere- korkutuyor. Öteki ise -insan doğasına uygun olarak- çok alçakgönüllü ve çok iyilikseverdir. Fakat şurası açık ki, Tanrı'nın ete kemiğe bürünmesini anlatıyor ve diyor ki "Beni gören Tanrı'yı görmüş olur." Şunu da dedi: "Bir olarak ben, iki olarak biz değil." Bu noktada sadece tanrısal varlıktan söz ediyor, şöyle diyordu: "Ölmezliğe sadece kendisi sahip olan ve o korkunç ve erişilmez aydınlığın içinde oturan" diyordu. Sonra da insanlıktan ve tanrısallıktan söz eder. Çünkü görünmeyen ortaya çıkmıyordu, ama görünebilen ortadaydı. Görünende tanrısal baba, tanrısal ana belirliydi. Çünkü baba özelliği, değişmez bir birlik olarak insan özelliği ile birleşmişti. Böylece tek bir doğadan hem Tanrı hem -ışık gibi- insan

²¹⁸ Yuhanna İncili, I, 1.

²¹⁹ Yuhanna'nın 1. Mektubu

doğmuştu. Tarsuslu haberci²²⁰ şöyle anlatıyor: “Tanrı, der, birdir ve kendisi ile insanlar arasında aracıdır.” Oysa tek bir şeyin aracısı olmaz. Çünkü birlik ancak ikisinin arasında kurulur. Nasıl İbrahim ile Sâre’den İshak doğmuşsa, İsa da Kutsal Ruh ile Meryem’den tek olarak ve katışıksız bir birlik içinde doğmuştur.

Evet, İsa Mesih efendimiz, tanrı ve insan olarak, birdir. Herkesin gözünün önünde çarmıha gerilmiş olarak yaşamıştır Bizleri iyileştiren onun yaraları olmuştur. İncil yazarı Yuhanna bir olmayı mektubunda şöyle anlatır: “O, su ve ruhla ve kanla gelendir, İsa Mesih’tir; sadece suyla değil, kan ve suyla gelmiştir. Ruh buna tanıklık eder; çünkü Ruh gerçekliktir. Tanıklık edenler üçtür: Ruh, su ve kan. Bu üçü bir bütündür. İnsanların tanıklığını alırız ama Tanrı’nınki -oğlu hakkındaki- daha önemlidir. Şöyle der: “İşte bu benim sevgili oğlum. Onu dinleyin.” İki öze bölmedi, iki kişiye, iki ruha bölmedi; şöyle dedi: “Bu, odur. Bir oluşu ortaya koymuştur.” Aynı İncil yazarı da bunu söyler: “Ruh, su ve kan, üçü bir şeyi oluştururlar.” Başka bir yerde de şöyle der: “Onun oğlu İsa’nın kanı bizi tüm günahlarımızdan arındırır. İşte Tanrı’nın oğlu ve insanın oğlu İsa Mesih. İkisi birlikte tek bir varlıktır.” Başka bir yerde de şunu söylüyor: “Herkesin malumudur ki, tanrısallığın bir cismi yoktur ve o ölümsüzdür. Fakat daha olağanüstü, daha hayran olunacak olan, kayrayı daha çok simgeleyen şey şu ki, vücutsuz olan bedene dönüştü, görünmeyen görünür oldu, elle tutulmayan tutulabildi, ezelden gelenin bir başlangıcı oldu, Tanrı’nın oğlu insan oldu ve insanlığını tanrısallığına kattı. Onun ölüme kadar, çarmıhta ölümüne kadar alçalması hakkında Tanrı’nın habercisi şunu söyler: “Bizler düşmanken oğlunun ölümü üzerine Tanrı ile barıştık. O Tanrı ki oğlunu esirgemedi, bizler uğruna feda etti.” Bir de şunu der: “Tanrı’nın bu bilgeliği bilinseydi o şanlı varlığı çarmıha germezlerdi.” Şunu da söyler: “Tanrı oğlunu günahkar görünümünde gönderdi ve dünyanın günahlarını o vücutta mahkum etti. Mahkum etti ne demek? Şu demek ki, ölüm gücünü elinde tutanı yani şeytanı yendi. Bağ uşaklarına dediği gibi Tanrı burada da şunu söyleyecektir: “Meyve mevsimi yaklaştığından uşaklarını üzüm topasınlar diye bağcılara yolladı. Fakat bağcılar, onun uşaklarını yakalayıp kimini dövdüler, kimine hakaret edip bir bölümünü de öldürdüler. Sonunda “Oğluma saygı gösterirler” diyerek oğlunu yolladı. Fakat adamlar oğlunu görünce “Bu, vâris. Öldürelim

²²⁰ Tnot: İsa peygamberin çevresindekilere Paulus.

onu; miras bize kalsın” dediler ve bağdan dışarı atıp öldürdüler. Halbuki söz Tanrı’nın oğlu olduktan başka, ayrıca beden söz ile birdir; çünkü her ne kadar beden insansa da, aynı zamanda Tanrıdır da. Daha başlangıçta gözleriyle görüp tanık olan ve sözün hizmetinde bulunanlar elbette kendi yollarını öğretmişlerdir ve onlar aynı şeyi öğrencilerine de öğretmişiler ve aynı geleneği Kutsal Kitap aracılığıyla yerleştirmişlerdir. Habercilerden pek çoğu bilenlerden el almıştır: Roma’da Yustianos, Enauklitos ve Klementos; İskenderiye’de Ananias, Kudüs’te Simeon Kleovpeanş, Atina’da Dionesios Arispagaşi ve Korinthos’ta öteki Dionesios, Efes’te Timotheos, Girit’te Titos, İzmir’de Polikarpos, Antakya’da -Petrus olan- Evodia, Celile’de -Polikarpos’un Lazkiyeliler kilisesindeki yetiştirmesi olan- Erenios ve daha birçok saygıdeğer din adamı kiliselere inancın yasasını habercilerin yolunca yazmışlardır. İznik konsilinde kabul edildiğine göre, bütün bu kişiler habercilerden el almışlar ve aynı şeyi İznik’te saptamışlardır. Çünkü oğul hakkında şöyle demişlerdir: “Baba ile aynı doğadadır. Gökte ve yerde her şeyin yaratıldığı doğada ve o, bizim kurtuluşumuz uğruna insan olmuştur.” Nitekim Aziz Kirkor da kendinden öncekilerden öğrendiklerini bize şöyle vaaz etmiştir: “Bedene inanmış olanlara tanrısallığını tanıttı; bedene inanmayanlar doğasını inkâr ettiler. Çünkü o tek bir doğada bedenleşmiştir ve insanlığı ile tanrısallığını, ölümsüz ile ölümlüyü karmış ve birleştirmiştir. Çünkü tüm insanları kendisinin ölümsüz tanrısallığından ayıramaz kılacaktır. Tek bir inancımız var; yakın bir geçmişte tanımlanmış değil; aziz din ulumuz Kirkor’un Konstantinos’tan otuz yıl kadar önce aziz habercilerden naklen kral Dirdad’a ve Ermenistan’ın önde gelenlerine verdiği vaazlarla tanımlanmıştır. Aziz Kirkor’un yetiştirdiği, ilmini öğrendiği Kayserya²²¹ şehrinin başpiskoposu Levond da aynı gelenekten yürümüştür. İkinci bir kez, azizler ve gerçek kilise babaları, dindar hükümdar Konstantinos’un buyruğu üzerine ve yine İznik’te toplandılar. Bu toplantıda günahkâr mezhebin kızgınlığını reddederek bütün dünyaya gerçek inancın tohumlarını ektiler. Aziz Kirkor’un oğlu olan ve kendisi de bizim azizimiz olan Rıstakes bu konsile katıldı ve gerek konsilden gerek müteveffa imparator Konstantinos’tan inançla ilgili buyrukları aldı. Öğrendiklerini getirerek İsa’yı seven, aziz din büyüğü Kirkor’u seven kral Dirdad’a sundu. Bizler de o esaslara, “atalarının koyduğu inanç sınırlarını değiştirme” sözüne dayanmaktayız

²²¹ Tnot: Niksar (?)

Başka bir tarihte, kral Dirdad hazırlığını yapıp da yanına din büyüğü piskopos Kirkor ile oğlu piskopos Rıstakes'i alarak ve sarayından askeri eşlikçilerle Konstantinos'u görmeye Roma'ya gitti. Yanında, ayrıca, tüm topraklarının eşrafından seçilmiş yetmiş bin kişi de bulunmaktaydı. Kafilce uzaktan görünür görünmez Konstantinos aziz Kirkor'a karşıcı çıktı ve kendisini kutsaması için azizin ayaklarına kapandı. O zaman iki hükümdara aracılık eden şey, İsa Mesih efendilerine besledikleri inançları oldu ve ikisi, ant içerek sonsuza dek sürecek barışı pekiştirdiler. Kutsal ruhun bizler için kurmuş olduğu inanç gerçekliğini sıkıca oturtular.

Çeşitli yerlerde toplanmış olan öteki konsilleri bilmiyoruz. Sözünü ettiğim senin, müteveffa Konstantinos, senin dinsel sarayının İznik konsilinin temellerini içerdiğini düşünüyoruz. Her kim ki bunlardan fazlasına sahip olur, melek bile olsa cezayı hak eder. Felsefede parlamış, tanrısal alandan anlatılanlara alışıma tüm kilise bilginleri, habercilerden inancın gerçek temelini öğrenerek sizin evinizden yola çıkmış ve tüm evrene hak sözünü götürmüşlerdir. Aziz bir kişi ve gerçek bir katolikos olan, Kayseri'de büyüüp eğitim alan Kirkor, neye dayandığımızı bizlere öğretmiştir. O dayandığımız yerde bugüne kadar sarsılmadık. Kirkor'dan başka, hepsi İznik konsilinde söz almış önemli din bilginlerimiz de vardır: Roma piskoposları olan Yustianos, Dionesios ve Bektovr, İskenderiyeli Dionesios, tanık Bedros, Teofilos ve Atanaz ve İskenderiyeli piskopos Kiril, Kayserili piskopos Vasil, Nenezili Kirkor, Niksarlı elleri iyilik dağıtan Kirkor ve Vasil'in kardeşi Nevşehirli Kirkor. Bunlarla birlikte, onlarla aynı yolda konuşan ve yaşamlarını bildiğimiz pek çok kişi daha.

Din düşmanları nasıl ülkemize zarar verdilerse, Kilisenin yazılarına da, vardabetlere yani geleneği sözlü olarak kuşaktan kuşağa geçirenlere de zarar verdiler. Bugün yazınımızı da kültürümüzü de tanımıyoruz. Fakat çeşitli yerlerde inancımızın geçmişinden ne kaldıysa, o bize İznik'te yani aziz Kirkor'un oğlu Rıstakes'in kavuşmakta acele ettiği o ışık yerinde saptanmış inanç gerçekleri konusunda bilgi veriyor.

İşte İznik konsilinde kaleme alınan inanç belgesi²²²

²²² Krş. Dr Arşak Ter-Mikelian. Die armenische Kirche in ihren Beziehungen zur Byzantinischen (vom IV. bis zum XIII. Jahrhundert), Leipzig, 1892.

“Baba olan, her şeye gücü yeten, göğü ve yeri yaratmış bulunan tek bir Tanrı’ya ve babadan doğma, tek olan yani tanrının tanrısı, ışığın ışığı babanın özü İsa Mesih efendiye inanınız. Yaratılmamış, doğurulmuştur; göğü ve yeri, görünenleri olduğu kadar görünmeyenleri de yaratmış olan baba ile aynı doğadandır. Bizim için, bizim doğru yolda gidişimiz için kutsal ruh aracılığıyla kutsal bakire Meryem’den doğarak ete kemiğe bürünüp ve ruh, vücut, zihin diye insanda ne varsa onların hepsini alarak bu dünyaya gelmiştir. Eziyet çekmiş yani çarmıha gerilmiş, gömülmüştür. Üçüncü gün dirilerek aynı vücutla göğe çıkmış ve Tanrı’nın sağ yanında yer almıştır. Aynı vücutla gelecek ve canlıları ve ölmüşleri Tanrı’nın şerefiyle yargılayacaktır. Saltanatının sonu gelmeyecektir. Yaratılmış olmayan, kusursuz olan Kutsal Ruha da inanınız. Yasa içinde, peygamberlerin sözlerinde, İnciller içinde adı geçer. Şeria nehrine inmiş, haberciler aracılığıyla dini yaymış ve azizler arasında oturmuştur. Aynı zamanda tek bir evrensel kiliseye de, vaftize de, günah çıkarmaya da, günahların affına da, ölümlerin dünyaya geri geleceklerine de, ruhların ve bedenlerin sonsuzluk mahkemesi huzuruna çıkarılacaklarına da, göklerin krallığına, sonsuz yaşama da inanınız. İsa’nın var olmadığı bir zamanın bulunduğunu söyleyenlere ya da kutsal ruhun var olmadığı bir zamandan söz edenlere veya onların hiçten yaratılmış olduklarını yahut başka bir özden olduklarını ya da bozulabilir olduklarını söyleyenlere gelince, onları lanetleriz. Çünkü tek ve evrensel olan Kilise onları lanetler.

“Ve kutsal üçlüye, baba, oğlu ve kutsal ruhun eşzamanlı kutsallığına taparak, şimdi ve her zaman, sonsuzlukların sonsuzluğu içinde, ezelden önce var olanı kutsuyoruz. Amin.”

Daha sonra, Roma’ya davet edildiler ve kral Konstantinos’un huzuruna çıktılar; ona gerçek inancı öğretip böylece kendi tanıklıklarıyla inancın temelini atmış oldular.

Diocletianus, bizlere hayat vermiş olan kurtarıcımız İsa Mesih’in 284ncü yılında, Roma krallığından üç çalışma arkadaşıyla birlikte hüküm sürmekteydi. Hristiyanlara zulmediyorlar, ülkeleri içindeki kiliseleri yakıp yıktırıyorlardı. Konstantinos 70 yaşına gelince öldü ve oğlu Konstantinos Galya ve İspanya’da hüküm sürdü. Maximianus ve onun oğlu Maximinus ile, Likianos ve Marcianus ile savaşlar yaptı. Onları yendi ve öldürdü, çünkü her şeyin efendisi tek bir Tanrı’ya ve oğlu İsa Mesih’e inanıyordu.

Kendine zaferi verenin Tanrı olduğunu anlamıştı. Hristiyanlara kiliseler yapmaları, dinlerinden ötürü kendilerine eziyet edilenlerin özgür bırakılmaları yolunda buyruk verdi. Hristiyanları onurlandırdı. Bütün büyük din adamlarının İznik'te toplanmalarını emretti. Piskoposlar ve başka din büyükleri toplandılar. Orada on beş gün kaldılar. Sonra onları saraya aldı. Gelenler yaldızlı bir salonda toplandı; kendisi de içeri girip onların ortasında yer aldı ve şu sözlerle inancını anlattı: "Ben Hristiyan'ım ve gücü her şeye yeten Tanrı'nın ve onun sevgili oğlu İsa Mesih'in hizmetindeyim." Bütün büyük din adamları, piskoposlar tarafından kral Konstantinos'un önünde bir araştırma yapıldı. Kitaplar incelendi ve o kişiler imparator Neron'dan cennetlik Konstantinos'a, ondan da hükümdar Marcianus'a kadar sürmüş olan, gerçek inancın bize İznik'te anlatılan ana çizgilerini çizdiler. Bu, İskenderiye, Roma, Konstantinopolis'in ve Mısır ve Kilikya'daki o güzel kentlerin mimarı cesur Theophilos'tan²²³ Marcianus'un gününe, Leon'un kitabına, onun orta yoldan sapar biçimde doğrulamış olduğu Kadıköy konsilini yöneten Theodoritos'a kadar çeşitli yön ve noktalardan inanç konusu incelendi. Bizler şanıımızı ancak efendimiz İsa Mesih'in haçında bulabiliriz²²⁴. Davud peygamber bile oğlunun asasıyla onurlanır. Bu, tanrısallığa bir saygısızlık olarak görülmemiştir. Fakat Efendimiz ona bazen Tanrı'nın arabası, bazen Sina Dağı, bazen de arşı âlâ adlarını vermiştir. Şöyle der: "Tanrı'nın sayısız arabası, binlerce arabacı ve kutsal Sina üzerinde onlara binmiş Efendimiz. Yükselere çıkıp esirleri aldı²²⁵. Ayrıca şunu da der: "Tanrı'nın sayısız arabasıyla binlerce arabacı ve onlarda Efendimiz." Bunları söyler çünkü İsa'nın haçının, göğün ve yerin yaratıcısını taşımış olan o haçın şanı öyle büyük sayılarla anlatılabilir. O haçı binlerce Yahudi dikmiştir. "Ve Sina dağındakiler". Onlar için bir umut var mıdır? Esirleri kurtarmakta kullandığı haçın sonsuz gücüyle ve şanıyla açıklığa kavuşuyor. Bunun için Tanrı'nın oğluna şunu söylemekten utanmıyoruz: "Kutsal ve ölümsüz olan sen, sen ki bizim yüzümüzden çarmıha gerildin, acı bizlere."

Tanrı'nın kutsamasına gelince, büyük sakınımla dağıttığımız o kutsama için de aynı şey söylenebilir. Arınmış olmayanlara arınmışlık verme

²²³ Luka İncilinde sözü edilen Theophilos'a gönderme.

²²⁴ Galatyalılara mektup.

²²⁵ *Mezmurlardan*.

gücümüz yoktur²²⁶. Çünkü belli yollar ve evrensel kurallar içeren birtakım yasalarımız vardır. Bunlar erkekleri de kadınları da kapsar. Bakir olarak birleşenler hiç utanç duymadan Efendinin vücudundan haz alabilir yani kudas ayinine katılabilir, çünkü şöyle denmiştir: “Kirlenmemiş yatak ve evlilik her bakımdan saygıdeğer şeydir²²⁷.” İkinci evliliğe gelince, taraflardan sadece biri daha önce evlenmiş, öteki bakir olsa bile her ikisinin de üç yıl boyunca günah çıkarması buyrulmuştur. Üçüncü ve dördüncü evlilikler ise, bunlar kilise tarafından kabul görmez. Bu durumda kudas sözü ağza alınmaz bile. Çünkü şöyle buyrulmuştur: “Her kim ki layık olmadan yer, içer, o kişi -Efendinin vücudunu fark etmediğinden- kendi mahkumiyetini yiyip içmiş demektir²²⁸”. Tanrısal ses, “kutsal şeylerin köpeklerle verilmesine²²⁹” karşıdır.

Kutsal öğütlerinden birini taş levhalara da parmağıyla yazmıştır: “Zina işlemeyeceksin²³⁰” der. Görüyoruz ki, evli olmayan iki kişi arasındaki birleşme Eskiçağ insanları arasında da ilk filozoflar arasında da kirliliği bir şey, tiksindirici bir şey olarak görülmüştür. Örneğin, Atinalı Solon Atinalılara onları evlilik dışı cinsel ilişkiden uzak tutan ve fahişeden doğmuş çocuğu miras dışı bırakan bir yasa getirmiştir. Spartalı Lycurgus da koyduğu yasalarda evlilik dışı cinsel ilişkiyi dışlar ve hattâ fahişeden doğma çocukların gömülmesini bile yasaklar.

Pisagor’un Thëanov²³¹ adlı kız öğrencisine bir kadına yaklaştıktan kaç gün sonra hükümdar sarayına girilebileceği sorulunca öğrenci şu yanıtı vermiştir: “Kadın kendi karısıysa ne zaman olsa saraya girebilir; başka bir kadın söz konusuysa hiçbir zaman.”

Paganlar bile cinsel perhiz sorununa böyle bakarsa, İncil’de buyrulanlara bizim ne denli titizlikle uymamız gerektiği açıktır. “Yasak ilişkiden kaçının” deniliyor, çünkü her ne kadar dürüst kişi yoksa, tek bir tane bile

²²⁶ Ermeni kilisesinin evliliği engelleme konusundaki sertliği büyük ölçüde Yunan ve Ermeni kiliseleri arasındaki bu zıtlıktan gelir.

²²⁷ İbranilerce mektuptan.

²²⁸ *Korintoslulara I. mektup*.

²²⁹ Matta incili.

²³⁰ Çıkış.

²³¹ Patkanyan bu adı Atheanov yazar.

yoksa da²³², tanrısal bedene haddi aşarak saygısızlık etmemelidir. Temizlikten uzak ağız nasıl yaklaşacaktır? Ya da kudas ayinine katılan kişi, harlı ateşe saygısızca yaklaşmışsa titremeye kapılmayacak mıdır?

Peki, şimdi, temizlikten uzak, kirlenmiş bir kişinin hükümdar sarayının kapısına gitmesi yakışık alır mı? Kim onun içeri girmesine izin verir ki? Kovulup da kaçmayacak mıdır? Hele hükümdarın sofrasında bir şey tatmak isterse “Siz tüm eğri yol yolcuları, benden uzak durun²³³” sözü uyarınca kovulmayacak mıdır?

İşte aziz Kirkor’dan ve dini bütün krallar Konstantinos ile Dirdad’dan biz bu yolu yordamı gördük. Daha sonra İznik’ten aldığımız ışık yine aynı cennetlik Konstantinos’un aracılığıyla bizleri aydınlattı. Aynı yoldan yürüyoruz. Sağa da sola da sapmaksızın.

Öteki konsillere gelince, daha önce de dediğimiz gibi, onları iyice bilmiyoruz. Fakat eski zamanın bilginleri Konstantinopolis’te toplanıp Nestorius’u mahkum eden konsili saygıdeğer olarak nitelemiş ve gerçek konsil kabul ederken Kadıköy konsiline aynı şeyi söylememişlerdir; çünkü Efes konsili yöneticileri Nestorius kafasındaydılar, fakat bunu göstermekten çekiniyorlardı. Her ne kadar konsili toplayanlar bunu Eutukes’in günahkarlığına karşı yapmışlarsa da, onlar da kendi çarpık görüşlerini yerleştirmişlerdir. Yolunu şaşırmış bir kişi olan Eutukes²³⁴ “İsa bedenini göklerden getirmiştir”²³⁵derdi.

Söz ile beden birleşmesinden sonra bir olan İsa’yı iki doğaya ayırdılar ve kutsal Üçlünün bir dörtlü olduğu yolunda bir kanı uyandırdılar. Çünkü Leon’un kitabını kendi zındık inanışlarının bir anıtı gibi görüyorlardı ve kendi alçaklıklarını ona yükleyerek şöyle dediler: “İsa Mesih efendimizin iki doğası vardır; bunların ayrımını yok etmeksizin ve onları birleştirmek üzere, güçlerini, o iki doğanın güçlerini arındırdılar. Bunu yaparken her iki doğayı kendi biçimi altında bırakıyorlardı çünkü tanrısal doğaya in-

²³² *Romalılara mektuptan.*

²³³ *Mezmurlar.*

²³⁴ Eutukes kendisinin böyle bir zındıklıkla suçlanmasından yakınıdır. Bkz. Gieseler, *Kirchengeschichte*, I.3.

²³⁵ Eutukes bu günahkar lafın kendisine yakıştırılmasından yakınıdır.

san doğasının alçaklığını, insan doğasına da tanrısal doğanın zenginliğini vermekten kaçınıyorlardı²³⁶.

Bir kadından doğmuş bir insan olduğunu, çarmıha gerilmek ve ölmekten ötürü insana özgü acılar çektiğini düşünmenin Tanrı'ya ağır geleceğini, Tanrı'nın böyle bir şeyi olanaksız bulacağını göz önünde bulundurmak gerekir.

Durum böyleyse, bütün bunlar olamayacak şeylerse, şu halde Meryem'in de ortada bir erkek olmaksızın çocuk doğurması ve lekesiz kalması düşünülemez. Bir insanın da beş somun ekmekle beş bin kişiyi doyurması, suyu şaraba çevirmesi, körün gözünü tükürükle açması, suyun yüzünde yürümesi, şeytanları kovması, ölüleri diriltmesi, daha başka birçok işi ko-tarması olacak şey değildir. Bizlere yani gerçek inancı yaşayanlara gelince, öylesanıyoruz ki, bedende olan insan değil, tanrısallıktır. Birleşmeden sonra bölerek yırtanlara gelince, onları reddediyoruz ve İskenderiyeli müteveffa Kiril'e uyarak onlara zındık diyoruz, onları kabul etmiyoruz. Kiril şöyle der: "Her kim ki Emmanuel'in gerçekte Tanrı olduğunu, bundan ötürü de Meryem'in sadece bedeni değil, aynı zamanda tanrısal sözü de dünyaya getirdiğini açıkça söylemezse o kişi zındık kabul edilmelidir." "Her kim ki Tanrı'nın sözünün bedenine doğasıyla birleştiğini, Mesih'in bir olduğunu, bedenle Tanrı ve aynı zamanda insan olduğunu söylemez, o kişi zındık kabul edilmelidir." "Her kim ki birlikten sonra Mesih'i iki görünüme ayırır ve gücü birlikle değil de, şan ve zenginlikle bulmuş gibi sadece yaklaşıma ve bağlanma olduğunu söyler, o kişi zındık kabul edilmelidir." Tanrı'nın sözü ise bize karşı çıkar ve şöyle der: "Işığınız insanlar önünde parlasın" yani inancın gerçekliği "onlar sizin yaptığınız iyilikleri görsünler ve göklerdeki babanızı yüceltsinler diye"²³⁷.

Bizlere gelince, ey değerli ve dindar kral Konstantinos, senin göklerdeki hükümdarlığından emir aldığımız için ilk Kilise bilginlerinden edindiğimiz doğru yoldaki inancımızı Tanrı'nın dostu olan o krallığa duyurmak ve bunu işbu mektup aracılığıyla yapmak istedik. Tanrı biz hakir kullarına iyiyi tanıma yolunu göstereceğin ve senin dini bütün, hayırsever gücünü kut-

²³⁶ Bu bölüm çok karanlık. Bay Meillet Patkanyan'ın metne getirilen değişikliklerden ötürü bozulduğunu düşündüğü bu bölümü çevirmekten vaz geçtiğini yazar.

²³⁷ Matta incili.

sasın. Kutsasın ki, sonsuza kadar dünya üzerinde, denizde ve karada hep muzaffer olarak hüküm süresin.

Bölüm XXXIV

Hâcer'in soyundan gelenlerin saldırısı – Bizans ülkesinde birtakım olaylar

Sözlerimi yaşadığımız zaman içinde meydana gelmiş kötülükleri anlatarak sürdüreceğim. Bu kötülükler, kavurucu hamsin rüzgarının üzerimize esmesi, o koskoca güzelim ağaçları devirip yakması ve böylece eski inancın maskesinin düşürülmesiyle ilgilidir. Biz bunu hak etmiştik. Çünkü Tanrı'ya karşı günah işlemiş ve İsrail toprağının azizini hiddetlendirmiştik. “Beni dinlemekten haz alırsanız, demişti, dünya nimetlerini tadarsınız. Fakat siz beni dinlemek istemezseniz, hakkınızdan kılıç gelir. Çünkü Tanrı böyle buyurmuş.”

Söz konusu fırtına Babil üzerinden geçti ama tüm ülkeyi de kasıp kavurdu, çünkü Babil tüm ülkelerin anasıdır ve krallığı hem kuzey hem güney bölgelerinin yani Hintlilerin ve büyük çölde yaşayanların da krallığıdır. Fırtına büyük çölden, Musa'nın ve İsrail oğullarının oturmuş oldukları uçsuz bucaksız çölden geliyordu ve peygamberin şu sözüne uygundu: “Bir Kasırğa gibi güneyden gelecek ve çölden yani büyük ve korkunç bir yerden, bütün o ulusların çıkıp tüm dünyaya yayıldıkları yerden gelerek tüm dünyayı etkisi altına aldı ve yendi. Söylenen şey yerine gelmiş oldu: “Ötekilerin hepsinin en korkuncu, tüm dünyayı çöle çeviren, yeryüzündeki dördüncü krallık olan dördüncü canavar olacaktır²³⁸.”

Şimdi Bizanslıların ülkesindeki karışıklıktan ve iç savaşta bitip tükenmek bilmeyen yıkım felaketlerinden söz edeceğim. Kan dökülmesinden, önde gelen kişilerin, hükümdarın danışmanlarının topluca öldürülmelerinden söz edeceğim. O danışmanların hükümdarı öldürmek istedikleri ileri sürülmüştü; bu nedenle tüm önde gelen büyükler öldürüldü. Koca ülkede tek bir danışman kalmadı. Çünkü hepsi öldürüldü. Magistros²³⁹ Kevork öldürüldü. Husrev Şnum dedikleri -bazılarınca öldürüldüğü yere nur indiği söylenen- büyük Sımpat'ın oğlu olan ve bir efendi diye bilinen Sımpat'ın kayınpederi

²³⁸ Kutsal Kitaptaki Danyal peygamber kitabından esinlenilmiş bu parça Ortaçağda uydurulmuş ve uzun süre Yahudiler, Hristiyanlar ve hattâ Müslümanlar arasında da revaç bulmuş birçok yakıştırmayı andırmaktadır.

²³⁹ Tnot: Lat. magister sözcüğünden: Hoca, öğretmen, kürsü sahibi.

Manuel de öldürüldüler. Simpat sürgüne gönderildi, çünkü kendi askerleri olaylardan sonra onu suçlayarak ayaklanmışlardı “Magistrosun kanını yerde bırakmamalı” dediğini hükümdara yetiştirmişlerdi. Bu yandaki ordunun başı tüm askerlerce sevilirdi. Simpat ise Trakya’daki komutanların başıydı. Manuel de Konstantinopolis’te magistros görevini yürütürdü. Hükümdar askerlerin başkaldırmasından korkarak Magistrosu açıkça buyruk vererek çağırmadı. Aspet Simpat’ı davet etti. Üzerindeki haça el basıp kimseye bir şey söylemeyeceğine yemin ettirdi. Sonra askerlerin arasına, Magistros ile barışçıl yolla konuşmaya ve aldatarak alıp getirmeye gönderdi. Simpat gitti ama Magistrosu kandıramadı. Zaten sorun gizli kalmamıştı. Sonra Simpat ordu ileri gelenleriyle konuştu ve Magistrosa hükümdar buyruğunu açıkça söyledi. Ordu hükümdara karşı gelemeyeceğinden Magistrosu Simpat’ın eline teslim ettiler. Simpat adamı tutuklayarak hükümdarın huzuruna çıkardı. İşte bundan ötürüdür ki, Trakya ordusu komutanları Simpat’a karşı bir komplo hazırladılar ve hazırlanan isyanda onun ön ayak olduğunu söylediler. Fakat hükümdar onu ordudan uzaklaştırarak kurtardı.

Bölüm XXXV²⁴⁰

Arapların Perslerle savaşarak onların üstünlüğünü ezmesi – Yezdigirt’in ölümü – Medler ve Ermenilerin Hâcer soyunun hizmetine girmeleri – Konstans’ın Ermenistan’a gelmesi – Arapların Bizanslılarla savaşa hazırlanmaları – Ermenistan katolikosu Nerses

Pers hükümdarı Yezdigirt’in saltanatının yirminci ve -adını babası Konstantinos’tan alan- imparator Konstans’ın saltanatının on birinci, Arapların egemenliğinin on dokuzuncu yılında²⁴¹, Pers ülkesi içindeki Huzistan’da bulunan Arap ordusu doğuya doğru, Part topraklarından Palhav adı verilen bir yere, Pers kralı Yezdigirt’e karşı sefere çıktı. Yezdigirt gelen gücün önünden kaçtıysa da kurtulamadı. Araplar Husan’ların sınırında Yezdigirt’e yetiştirler ve komutasındaki tüm askerleri yok ettiler. Yezdigirt kendini kurtarıp kendi yerlerinden onun imdadına gelmiş olan Tetar’lere sığındı. Medlerin başında bulunan ve yukarıda söylediğim gibi doğu bölgeleri ele geçirip kralın yanına giden kişi, hıyanet etti ve bir yerde

²⁴⁰ Bu bölümün bir parçası H. Hübschmann tarafından çevrilmiştir: *Zur Geschichte Armeniens*.

²⁴¹ 651-652 yılı.

Araplarla yeminli bir anlaşma yaptı; sonra da onların komutası altında çöle çekildi. Fakat Tetallerin ordusu Yezdigirt'i esir alarak öldürdü. Yirmi yıl saltanat etmişti.²⁴² Bu olayla beş yüz kırk iki yıl hüküm sürmüş olan Sasaniler hanedanı son buluyordu²⁴³.

Arapların başındaki komutan savaşı kendisinin kazandığını, Perslerin imparatorluğunun yıkıldığını gördü ve barış anlaşmasında öngörülen üç yıllık saldırmazlık süresinin dolduğunu da hesaba katarak artık Bizans imparatoruyla barış içinde yaşamasına gerek kalmadığını düşündü. Bu imparatorluğu da haritadan silme amacıyla ordularına karada ve denizde savaşın başlatılması komutunu verdi. Konstantinos'un saltanatının on ikinci yılındaydılar²⁴⁴.

Aynı yıl, Ermeniler Bizans egemenliğine başkaldırarak İsmail oğullarının yani Araplarınkine girdiler. Ölümle bir anlaşma yapıp cehenneme²⁴⁵ bağlanıyorlardı²⁴⁶ yani Rıştuni beyi Toros ve bütün Ermeniler Tanrı ile anlaşmayı bozuyorlardı²⁴⁷. Arapların başındaki komutan onlarla pazarlıkta şöyle dedi: "Kaç yıl için isterseniz o kadar süre için anlaşalım. İlk yedi yıl sizden hiç haraç almam. Fakat kendi istediğiniz kadar bir şey vereceğinize yemin edeceksiniz ve kendi topraklarınızda on beş bin atlı tutacaksınız. Bunların bakımını kendi ülkenizden sağlarsınız ve onları vergiye sayarım. Atlılarınızı Suriye'ye göndermenizi istemeyeceğim. Fakat başka nereye emredersem oraya göndermeye hazır olacaksınız. Kalelerinize emir rütbesinde bir kişi, tek bir Arap subayı ya da atlı göndermeyeceğim. Ermenistan'a herhangi bir düşman girmeyecektir, ama Bizanslılar üzerinize yürürlerse istediğiniz kadar asker gönderirim yardıma. Allah'ın adını anarak yemin ederim ki yalan söylemiyorum." Böylece, İsa-karşıtı'nın büyük ortağı, Ermenileri Bizanslılardan ayırılmış oluyordu. İmparator ne kadar ricada bulunup,

²⁴² 632 – 652.

²⁴³ 226 – 652. Sasani egemenliğinin süresi konusunda bkz. Nöldeke.

²⁴⁴ 653 yılı. Aynı yılın Temmuz ayında Muaviye Rodos'u alarak bin üç yüz altmış bir yıl önce dikilmiş olan heykeli yıktı. Bkz. Muralı. *Chronologie byzantine*.

²⁴⁵ Tnot: Bu tümccenin 1904 tarihli Fransızca ve 1985 tarihli İngilizce çevirilerinde büyük bir fark var. İngilizce çeviride "ölümle anlaşma"dan değil, "mezara kadar sürecek" yani bitiş tarihi belirtilmemiş bir saldırmazlık anlaşmasından söz ediliyor.

²⁴⁶ Muralı'a göre 651 yılı.

²⁴⁷ Tnot: İngilizce metinde "Toros ve bütün Ermeni prensleri Ermenistan ile Bizans arasındaki kutsal uyumu bozuyorlardı." deniliyor.

yalvarıp kendi yanına çağırırsa da, onu dinlemek istemediler. “Ben Karin²⁴⁸ kentine geliyorum, dedi imparator. Yanıma gelin. Ya da ben sizin yanınıza geleyim. Size bir ücret ödeyerek yardımda bulunurum. Ne yapabileceğimizi görüşürüz birlikte.” Fakat berikiler dinlemek istemediler.

Rıştuni’ler karşısında uğradıkları yenilgiden ötürü Bütün Bizans askerleri imparatorun karşısında yakınıp homurdanıyorlar²⁴⁹, şöyle diyorlardı: “Araplara gittiler. Bize karşı hareket ettiler. Atrpatakan’ı istila ile ordumuzu dağıttılar. Sonra hiç belli etmeden Arapları üzerimize saldırttılar. Her şeyimiz kayboldu. Biz de Ermenistan’a gidelim, bütün bunların öcünü alalım.”

Bundan sonra imparator Konstantinos ordunun isteğini yapmaya ikna edildi ve yüz bin askerle Ermenistan’a gitti. Derdžan’a²⁵⁰ vardığında Araplar ona karşı çıkıp başkanlarının bir mektubunu verdiler. Mektupta şunlar yazılıydı: “Ermenistan benimdir. Oraya gitme. Oraya girersen sana karşı harekete geçerim, kaçacak halin kalmaz.” İmparator Konstantinos de şöyle dedi: “O ülke bana aittir. Oraya gideceğim. Bana karşı gelersen, Tanrı kendi adaletiyle senin hakkında yargısını verir.” Bunun üzerine Karin’e gitti Saltanatının on ikinci, Arapların egemenliğinin de yirminci yılıydı.

İmparator Konstantinos Karin’de birkaç gün kaldı. Dördüncü Ermenistan denilen bölgenin komutan ve askerleri, Rıştuni topraklarından çıkmış olanlar, Sper’in, Bagratuni’lerin, Horhorunilerin bölgelerindekilerle birlikte Konstantinos’un yanına geldiler. Daha başkaları da silahlı güçleriyle onlara katıldı. Tayk’tan gelen katolikos Nerses de aralarındaydı. Bütün bu eşraf, imparatora Rıştuni beyinin hıyaneti ve Arap elçilerinin alelacele gelip gitmelerinin nedeni hakkında bilgi vermeye geliyorlardı. Bunun üzerine gerek imparator gerek askerleri Rıştuni beyini lanetlediler, ona verilmiş olan onur belgelerini geri aldılar ve onun yerine bir başkasını gönderdiler ve o kişinin yanına kırk da görevli verdiler. Fakat bu kişiler yanına varınca Rıştuni beyi kendi yerine geçecek kişiyi ve yanındakileri tutuklatarak bir kısmını Bağes kalesine, bir kısmını da Bznuni’lerin adasına hapsedtirdi. Kendisi Akdamar adasına gitti ve o bölgede bulunan birliklere kendi ait oldukları yerlerin kalelerine kapanmaları, dışarıya karşı önlem almaları

²⁴⁸ Erzurum.

²⁴⁹ Bu bölümü sağlıklı değildir. Bay Meillet Patkanyan’ın Rusça çevirisinde anlamadığı bir sözcük bulunduğunu söyler.

²⁵⁰ Yukarı Ermenistan’da Karin’in güney-batısında bir bölge. Bkz. H. Hübschmann, a.g.y.

yolunda buyruk verdi. Kendisinin safında yer alan Gürcüler, Ahlanlar, Siuni'ler imparatorun buyruğuna uyarak yerlerine döndüler ve kapılarını, bacalarını sıkıca kapadılar. Fakat Vahevuni beyi Toros, Arphay kalesini aldı. Onun oğlu ve Rıştuni beyinin damadı olan Kirkor ile Varaz'lardan Nersêh Daştıkari de herkesin malı olan o kaleye kapandılar ve hazineye el koydular. Yörenin, kilisenin ve tacirlerin tüm varlığı oradaydı.

İmparator Konstans bunu öğrendiğinde ülkeyi kendi askerlerine yağma ettirmek ve ülkeyi tam ezmek için kışı Ermenistan'da geçirmek istedi. Bunun üzerine, katolikos ve Muşeg tüm Ermeni önde gelenleriyle imparatora koşup yerlere kapandılar, dua ve gözyaşlarıyla merhamet dilediler, o adamlar yüzünden hepsine kızmamasını, ülkeyi yakıp yıkmamasını rica ettiler. İmparator bu dualara kulaklarını tıkamadı. Askerlerinden önemli bir bölümünü terhis etti; kendisi de yirmi bin erle Ararat bölgesine gitti. Duin'e varınca katolikosun evine yerleşti. Mamikonyanların beyi Muşeg'i Ermeni süvari sınıfının başına getirerek üç bin atlıyla soyluların ordusunun bulunduğu yere gönderdi. Aynı zamanda Gürcistan'a, Albanya'ya ve Siun topraklarına da asker yolladı. Fakat Albanya'da ve Siun topraklarında oturanlar boyun eğmemekte uzunca bir süre direndiler. Ancak sonunda Bizans imparatorunun egemenliğini onlar da kabul ettiler. Bu nedenle dir ki kendi ülkelerini yağmalayıp bulduklarını hükümdarlarına götürdüler.

Ermenistan katolikosu Nerses hakkında

Şimdi sizlere biraz Ermenistan katolikosu Nerses'ten²⁵¹ söz edeceğim. Tayk eyaletinde, İşhan adlı bir köyde doğmuş ve Bizans topraklarında büyümüştür. Onların dilini ve yazısını öğrenmiştir. O topraklarda yolculuklar yapmış, asker mesleğine yakın olmuştur. Kadıköy konsilinin öğretilerini ve Roma piskoposu Leon'un kitabını inanarak benimsemiştir. Piskoposluk, sonra da katolikosluk katına yükselmeden önce günahkar niyetlerini belli etmeyip erdemli biri gibi davranarak orucunu tutmuş, duasını etmişti. Fakat yüreğinde zehir saklamaktaydı. Ermenileri Kadıköy konsili ilkelerine bağlamak istiyordu. Bunu imparator Konstantinos gelip de katolikos evine misafir oluncaya kadar içinde saklamıştı. O Pazar günü aziz Kirkor kilisesinde Kadıköy konsili ilkeleri vaaz verildi. Ayin Bizanslı bir

²⁵¹ *Yapısı lakabıyla anılan III^{ncü} Nerses*. İşhana-avan'da doğmuş, 640-649 yılları arasında katolikosluk mevkiinde bulunmuştur. Arap istilası üzerine kaçmak zorunda kalmıştır. Bkz. Saint-Martin, *Anılar*.

papaz tarafından Bizans usulü yürütüldü. İmparator, katolikos ve bütün piskoposlar kimi can ü gönülden, kimi zoraki kudas ayinine katıldılar. Böylece katolikos, o zamana kadar tüm katolikosların uyduğu ve Kilise ile bütünleşmiş olan aziz Kirkor yolunu bozmuş oldu²⁵². Böylece temiz suları bulandırmış oluyordu. Zaten uzun zamandır içinde bu amacı saklamaktaydı fakat o zamana kadar açığa vurmayı göze alamamıştı. Ancak zemin ve zamanı uygun bulunca harekete geçmişti. Daha sonra o uygunluktan yararlanıp istediğini yaptırdı: Birer birer piskoposlara hıyanet ediyor, onları korkutuyordu, öyle ki ölüm korkusundan hepsi onun verdiği emirleri yerine getiriyorlardı. Hele en kararlılar bu dünyadan göç ettikleri için bu işi daha kolay yapıyordu. Fakat bir piskopos çıktı ve imparatorun önünde onun ağzını kapadı. Çünkü katolikos öteki piskoposlarla birlikte Kadıköy konsiline ve Leon'un kitabına yöneltilen zındıklık suçlamasına katılmış ve Bizanslının kudas ayinini reddetmişti. Suçlama belgesini katolikosun halkası ve tüm piskoposlar ve tüm büyük beylerin yüzükleriyle mühürlemişler, kilisede saklaması için ona vermişlerdi. Ayin yapıp da bütün piskoposlar aşai rabbani aldıklarında yukarıda sözünü ettiğim piskopos buna katılmadı, uzaklaşıp kalabalığın arasına saklandı.

Ayin bitip de hükümdar dairesine çekilince katolikos bütün Bizanslı piskoposlarla birlikte huzuruna çıkıp o piskoposu suçladılar. Şöyle diyorlardı: "Oturması gereken yere oturmadı. Bizimle birlikte aşai rabbani²⁵³ almadı. Bizleri ve sizi aşağı görüyor. Ayin yerinden uzaklaşıp cemaatin arasında saklandı." İmparator şaşırdı ve adamlarına onun yakalamaları, dairesine, karşısına getirmelerini emretti. Adam getirilince "Sen din adamı mısın?" diye sordu. "Tanrı ve zatı devletleri isterse, evet." "Peki, kim oluyorsun ki, kralını da, kendi katolikosunu da, Tanrıyı da seninle birlikte aşai rabbani almaya layık görmüyorsun?" Piskopos şöyle yanıt verdi: "Bir günahkarım. Değersiz bir kişi. Sizlerle kudas ayinine katılmaya layık olmayan biri. Fakat Tanrı sizlerle birlikte olmamı uygun bulsaydı, sanırım, İsa'nın masasında, onun elinden yemiş gibi olurdu." "Peki, anladım, dedi imparator. Şu adam Ermenilerin katolikosu mu, yoksa değil mi? Onu söyle bana." Piskopos şu

²⁵² Pavlusçuluk denilen mezhep o sırada kurulmuştur. Bkz. Muralt, *Chronographie byzantine*.

²⁵³ Tnot: Kudas ya da komünyon ayini denilen dinsel törende papazın müminin ağzına verdiği ve İsa peygamberin kanını simgeleyen simgesel lokma.

yanıtı verdi: “Evet, aziz Kirkor gibi.” İmparator sordu: “Katolikosa saygı duyar mısın?” “Evet” dedi adam. “Onunla kudasa ayinine katılır mısın?” “Tıpkı aziz Kirkor’la katılacağım gibi.” Yine sordu imparator: “O halde niçin bugün katılmadın?” Piskopos şöyle yanıtladı: “Ey, iyi niyetli hükümdar! Senin çehreni duvarda resmedilmiş gördüğümüzde bile titriyoruz da böyle karşı karşıya gelip konuşunca nasıl korkmayız? Bizler bilgisiz ve aptal insanlarız. Ne dil ne güzel söz biliriz. Dört yıl önce bu adam bir meclis topladı. Bütün piskoposları getirtti. İnanç kuralları saptayan bir yazı yazdırdı. Önce kendi yüzüğüyle mühürledi. Sonra bizlere ve beylere mühürletti²⁵⁴. Bu belge şimdi ondadır. Emredin, bulsunlar ve incelensin.” Sözüünü bitirip sustu. İmparator adamın hıyanetini anlamıştı; kendi dilinde epeyce azarladı. Sonra gidip katolikosla birlikte kudasa katılmasını emretti. Piskopos imparatorun buyruğunu yerine getirir getirmez “Tanrım sizin iyiliksever ve din yolundan ayrılmaz yönetiminizi sonsuza dek kutsasın, denizlerde ve karalarda başarılı kılsın” dedi. İmparator da piskoposa “Tanrı seni kutsasın, diye yanıt verdi. Sen aklına uygun geleni yaptın. Teşekkür ederim.”

İmparator alelacele Konstantinopolis’e hareket etti, vakit yitirmeden oraya varmak istiyordu. Morianos adında birini Ermenistan’ın yöneticisi olarak atadı ve komutasına yörede bulunan Ermeni silahlı güçlerini verdi.

İmparator Duin’e gittiğinde²⁵⁵ katolikos da onunla gitti fakat Tayk’ta kaldı ve yerine dönmedi, çünkü Rıştuni beyi ve eşraf ona, katolikosa inanılmaz bir öfke ve kızgınlık içindeydiler. Sonra, Rıştuni beyi Toros, damadı Mamikonyan beyi Hamazasp ile Akdamar adasında gizlenmişti. İsmail oğullarından yardım istedi. Yedi bin kişi gönderdiler. Gelen birliği Ağjovir’te ve Bznuni’lerin yanında konuşlandırdı, kendisi de onlarla birlikte kaldı.

Kış geçip paskalya yortusu yaklaşınca Bizanslılar kaçıp Tayk’a gittiler, fakat oradan kovuldular. Hiçbir yere yerleşemeyince Karadeniz kıyılarına gidip tüm yöreyi yakıp yıktılar. Trabzon kentini ele geçirip bol ganimet ve tutsak götürdüler.

Bundan sonra Rıştuni beyi Toros, Şam’a, Arapların başındaki Muaviye’yi görmeye gitti. Büyük armağanlar götürüyordu. Muaviye’nin armağanı da sırmalı giysiler ve yine sırmalı bir bayraktı. Toros’a Ermenistan, Gürcis-

²⁵⁴ Altıncı Duin konsili 648-49 yılında toplanmıştır. Bkz. H. Hübschmann, a.g.y.

²⁵⁵ Tnot: İngilizce metinde: İmparator Konstans Duin’den ayrıldığında,...

tan, Albanya ve Siyunig toprakları üzerinde egemenlik veriyordu. Toros'un hüküm süreceği topraklar Kapkoh'a ve Kor kapısına kadar uzanıyordu²⁵⁶. Muaviye Toros'u onurlandırarak yolcu etti. O toprakların kendi hizmetine bağlanmasını şart koşmuştu. . Konstans'ın saltanatının on birinci yılına gelindiğinde Muaviye ile Konstans arasındaki bu barış bozuldu²⁵⁷.

Arapların başı tüm silahlıların batıda toplanmasını emretti: Bizans imparatorluğuna savaş açılacaktı. Konstantinopolis'i almayı, bir devleti daha yok etmeyi amaçlıyorlardı.

Bölüm XXXVI

Arapların başından Bizans imparatoruna mektup – Muaviye'nin Kadıköy'e gelişi – Tanrı tarafından yenilmesi

"Yaşamını barış içinde sürmek istiyorsan, diye yazıyordu, çocukluğundan öğrendiğin o saçma inancını bırak. O İsa'yı reddet ve yüzünü benim taptığım büyük Allah'a, babamız İbrahim'in Allah'ına döndür.

"O kalabalık orduna yol ver. Askerler yerlerine dönsünler. Seni bu yörenin büyük bir sultanı yaparım. Ostikanlar²⁵⁸ göndereceğim oraya. Hazinelerinizi inceleteceğim. Dörde böldüreceğim hepsini. Üç parça bana gelecek. Biri de senin. Sana gerektiği kadar asker de vereceğim. Verebileceğin kadar haraç alırım. Vermezsen, kendini Yahudilerden kurtaramamış olan İsa mı kurtaracak seni?"

Doğuda, İran, Kuzistan, Hind toprakları, Aruastan ve Mısır'dan gelen silahlı güçler ordunun başı olan ve Şam'da bulunan Muaviye'nin yanı başında konuşlandılar. İskenderiye'de ve tüm kıyı kentlerinde gemiler donatıp hazırlamışlar, yalnız asker değil, aynı zamanda savaş makineleri de yüklemişlerdi. Her birinde bin seçkin atlı bulunan üç yüz parça çok büyük gemiye sahiptiler. Muaviye beş bin de hafif tekne yaptırdı. Bunlar hafif şeyler olduğu için tekne başına ancak yüz kadar asker düşüyordu. Çok büyük teknelerin çevresinde hafifçe süzulebiliyorlardı. Muaviye hepsini yola çıkardıktan sonra kendisi Kadıköy'e hareket etti. Gideceği yere

²⁵⁶ Kafkas geçitleri üzerinde Alanlar kapısı, Bal kapısı, Cor ya da Hunlar kapısı. Bkz. Victor Langlois.

²⁵⁷ Konstans'ın on birinci yılı 651'dir (Blai). Muralt ise barışın o on birinci yılda yapıldığını yazar.

²⁵⁸ Tnot: İlk halife devletlerinin Ermenistan'a atadıkları emirler. Genel vali gibi biri.

doğru yol aldıkça geçtiği yerlerin, kıyıların ya da tepelerin, ovaların ahalisi onun egemenliğine giriyorlardı. Ancak, Bizans ordusunun önemli bölümü de Konstantinopolis'i savunmak üzere kente girmişti. Tarih, Konstans'ın saltanatının on üçüncü yılıydı. Bu arada Muaviye Kadıköy'e girmiş, hafif tekneleri kıyıda öyle bir düzene sokmuştu ki, ağırlar gelir gelmez onlara çarçabuk yardım edebileceklerdi. Araplar başlarındaki kişi tarafından Konstans'a yazılmış bir mektubu kente götürdüler.

İmparator mektubu aldı, Tanrı'nın evine girdi ve secdeye kapanarak "Tanrım, dedi, bak bu adamlar sana nasıl hakaret ediyorlar! Bütün umudunuzu sana bağladık; bize acı, Tanrı'm. Onları utandır. Kendi adının öcünü al. Tanrı'm, onları sonsuza dek zorda bırak. Utanç içinde erisinler. Senin adının Tanrı olduğunu ve sadece senin her ülke üzerinde egemen olduğunu bil-sinler." Sonra imparator tacını ve mor renkteki mantosunu çıkarıp üzerine çuvaldan bir giysi geçirdi. Sonra Konstantinopolis kentinde Ninova orucu²⁵⁹ tutulacağını ilan ettirdi.

İskenderiye'den denize açılan büyük gemiler Kadıköy'e vardı; bütün ufak tekneler de birlikte geliyordu. Hepsi savaş düzenleriyle, gülle atarlar, ateş püskürtenler ile donatılmıştı. Gemilerde karaya yaklaştıklarında hemen surlardaki kulelere tırmanarak kente girilebilmeleri için okçular ve sapancılar da hazırlanmıştı. Muaviye gemileri savaş düzeninde olarak kente yöneltti. Kıyıya iki stad²⁶⁰ kadar yaklaştıklarında, Tanrı'nın korkutucu gücü görüldü: Onun bir hareketi üzerine büyük bir fırtına çıkmıştı. Fırtınanın şiddetiyle deniz kabarıp yükseldi. Dalgalar dağlara çıkıyor, kasırga çok büyük bir gürültü yaratıyordu. Kuleler yıkıldı, makineler çöktü, tekneler kıyıya vurup parçalandı. İçlerindeki askerlerden birçoğu sulara gömüldü. Sağ kalanlar tahta parçalarına tutunmuş olarak dalgalara kapılıp sağa sola dağıldı. Boğuldular. Deniz ağzını açmış, adamları yutuyordu. Sağ kalan olmadı. O gün Tanrı kolunu kaldırıp kenti esirgemişti. Dini bütün imparatorun duaları sayesinde oldu bu. Rüzgarın şiddeti, dalgaların hiddeti tam altı gün sürdü²⁶¹.

²⁵⁹ Tnot: Eski Ahit içindeki Yunus Peygamber kitabında anlatılanı bir kıssaya göre Ninova kenti halkı günahlarını üç gün oruç tutarak bağışlatır.

²⁶⁰ Tnot: Stad, eski bir Yunan uzunluk birimi: 190 metre kadar.

²⁶¹ İstanbul'un uzun (7 yıl) kuşatılması, Bizans atışı ve Arap donanmasını mahveden fırtına konularında bkz. Noel Desvergers, *Arabie*.

Araplar Tanrı'nın ürkütücü gücünü görünce yürekleri sıkıştı ve gece vakti Kadıköy'den ayrılıp kendi yerlerine döndüler. Kapadokya'da konuşlanmış olan öteki ordu Bizanslı güçlerle çarpışmaktaydı. Bizanslılar bastırınca Dördüncü Ermenistan denilen bölgeyi yağmalayarak Aruastan'a kaçtılar. Güz geçip de kış yaklaşıncı Duin'e gelip orada konuşlandılar. Niyetleri İberya ve Gürcistan üzerine yürüyüp halkı kılıçtan geçirmekti. Komutanları elçiler yollayarak o toprakları egemenlikleri altına almak istediklerini açıkça bildirdiler. "Ya hizmetimize girersiniz ya da ülkenizden çıkıp gidersiniz" diyorlardı. Fakat bu tehdidi alanlar çıkıp gitme niyetinde değildi. Çarpışmaya hazırlandılar. İsmail oğulları savaşıp hepsini yok etmek kararıyla harekete geçtilerse de kış soğuğu ve kar hızlarını kesip iradelerini kırdı. Alelacele Aruastan'a yöneldiler ve Ermenistan'da şiddet uygulamaları olmadı.

Bizans Ermenileriyle Arap tarafının Ermenilerinin başlarındaki iki kişi, Hamazasp ile Muşeg ve daha başka ileri gelenler toplanıp görüşerek birbirleriyle çarpışmayacakları, aralarında kan dökmeyecekleri konusunda anlaşmaya vardılar. Kış çekişmesiz geçirecekler şınakanları yani köylüleri zora sokmayacaklardı. Çünkü Rıştunilerin beyi hastalanmış, Akdamar adasına gitmişti. Oradan ayrılıp da herhangi bir işe girişecek durumda değildi. Beyler ülkeyi kendilerindeki atlı sayısına göre birkaç kesime ayırdılar ve hazinelerine altın ve gümüş girişi için mültezimler atadılar.

Ağrının, acının pençesine düşmüş, konuşamayan hastalarda görüldüğü gibi bir şey oldu. Çünkü insanların kaçıp sığınacağı bir yer kalmamıştı. Hiçbir biçimde korunamıyorlardı. Denize düşmüş de çıkamayan biri gibiydiler.

Rıştunilerin beyi bunu görünce, Ermenileri sıkıştırıp kıstırmak, İberyalıları, Gürcüleri tümünden ezmek için Araplardan askeri güç istedi.

Bölüm XXXVII²⁶²

Medlerin Araplara başkaldırması

O yıl Medler Araplara başkaldırarak onların görevlendirdiği vergi mültezimini öldürdüler. Sonra da Med topraklarında, Gaz ırmağının geçtiği sık ormanları, derin boğazları, uçurumları, kayalıkları olan Del ve Delum adlı gözüpek, kahraman kabilelerin yaşadığı yerlerde bulunan kalelere sığındılar.

²⁶² H. Hübschmann tarafından çevrilmiştir, Zur Geschichte....

Çünkü sert ve acımasız kölelik yaşamını da, kendilerine salınmış yılda üç yüz altmış beş torba drahmilik vergiyi de çekemeyeceklerdi. Ödeyemedikleri her drahm için aralarından bir adam alınıyordu. Böylece ülkenin atlı gücü de, soyluları da erimişti. Bu nedenlerledir ki, durumlarını tartıp biçtiler ve sonunda tartışanların yarısı ya ölüm ya da bu kölelikten kurtulma diye karar verdi. Canavardan kurtulup kurtulamayacaklarını anlamak için asker toplamaya, bir ordu düzenlemeye başladılar.

Arap ordusunun çoğunluğu kendi etkinliğinin Medlerin sarp dağlarında bir sonuç alamayacağını, aralarından birçoğunun kalelerin önündeki hendeklerde öldüğünü ya da oklarla yaralandığını gördüğü zaman anladı. O bölgelerden uzaklaştılar. Kuzeye, Hazar Denizi kıyısında oturan topluluklara doğru ilerlemeye başladılar. Kora geçidine vardılar. Onu aşıp dağın eşliğindeki ülkenin tümünü harap ettiler; orayı bekleyen ve Hunlar Kapısında kendilerine karşı gelen birkaç askeri birlikle çatışıp yendiler.

Bunun üzerine, Tetaller toprağından başka bir ordu geldi. İki ordu var güçleriyle çarpıştılar. İsmail oğulları Tetaller tarafından yenildiler, çok kayıp verdiler. Sağ kalanları da geçitten kaçamadı. Çünkü arkalarından başka bir Tetel ordusu gelip saldırmıştı. Bu nedenle Araplar Kafkas Dağlarının geçit vermeyen yerlerine vurup zorlukla dağın yamacına erişebildiler. Aralarından pek azı büyük zorlukla ve üstlerinde başlarında bir şey kalmamış olarak Tizbon topraklarını geçip kendi oturdukları yere varabildiler.

Bölüm XXXVIII

Muşeğ'in Bizanslılara başkaldırması – Arapların hizmetine girmesi – Araplarla Bizanslıların Nahçıvan'da savaşmaları – Ermenistan'ın yağmalanması – Ermenilerin bir kez daha Araplardan ayrılıp Bizans hizmetine girmeleri – Mamikonyan beyi Hamazasp'ın Bizans'ta saray nazırı olması – Arapların rehineri öldürmeleri – Arap ordusunda anlaşmazlık ve bölünme – Muaviye'nin hepsini toplayıp başa geçmesi ve tarafları barıştırması

Bu arada Manikonyan beyi Musşeg Bizanslılardan kopup Arapların hizmetine girdi. Aynı yıl, Ermeni topraklarında bulunan İsmail oğulları silahlı gücü ülkeyi baştanbaşa eline geçirdi. Rıştunilerin başı Toros ve

ülkenin tüm beyleri kendi istekleriyle boyun eğdiler. Çünkü tepelerinde ölüm korkusu geziniyordu.

Yine o sıralarda saygıdeğer ve dinine bağlı biri olan Ardavazd Dimaksean, kardeşinin kıskançlığı yüzünden Aruç Aşnak'ta oturan ve pek acımasız biri olan Habip adında bir yüksek rütbeli askerin düştü. Adam Ardavazd'ı pek feci şekilde öldürdü.

Şiddetli soğuk başlamıştı ve Bizanslılar Arapları sıkıştırıyorlardı. Onlar ise soğuktan ötürü silaha sarılamıyorlardı. Savaşmak yerine gerilemeye, çekilmeye başladılar. Aras ırmağını geçtiler. Zarchavan'a gelip kendilerini orada güvene aldılar. Bizanslılar da bunu görünce artık onlardan tedirgin olmayı bıraktılar. Bıraktılar ama Duin kalesini yakıp yıktılar, oradan Nahcivan'a gidip onu da yağmalamak üzere kuşattılar. Bizanslıların başında Mavrianos adında biri vardı. Dürüst biri olarak bilinirdi.

Bahar gelince ordu Araplara karşı savaşa hazırlandı. Fakat Mavrianos ağırdan alıyor, daha önce başladığı bir işi bitirmek istiyordu. Bunun üzerine Araplar Nahcivan kalesini kuşatmış olan Bizanslılara saldırdı. Birçoğunu öldürüp sağ kalanları kaçırttılar. Mavrianos da İberya'ya²⁶³ kaçtı. Arap savaşçılar onları bırakıp Karin'i kuşatarak o kentle savaşmaya başladılar. Kent halkı direnemediğinden sur kapılarını açıp teslim oldular. Araplar kente gidip altın, gümüş ne varsa kentin tüm servetini aldılar, tüm Ermenistan, Albanya, Siyunig topraklarını yağmaladılar, kiliseleri soydular. O yörelerin eşrafından kimseleri, karılarını, çocuklarını rehine aldılar.

Rıştuni beyi Toros ve yakınları da onlarla birlikteydiler. Asurestan'a götürüldüler. Toros orada öldü. Cenazesi kendi memleketine götürülüp atalarının mezarlığına gömüldü.

Davit'in oğlu Mamikonyanların beyi Hamazasp, dürüstlüğü herkesçe bilinen biri, Ermenistan'da yönetimi ele aldı. Fakat ince, okumayı, öğrenmeyi seven biriydi; baba sülalesinin tersine askerliğe yatkın değildi. Henüz hiçbir savaşa katılmamıştı. Bir düşmanla karşı karşıya gelmemişti. Yine de atalarını taklit etmeye, yiğitlik göstermeye başladı. Bir yandan da bu girişiminde kendisine yardım etmesi için Tanrı'ya yakarıyordu.

Daha önce de söylediğim gibi, Ermenistan katolikosu Nerses Bizans imparatoru ile birlikte Konstantinopolis'e gitmiş, orada onurlanarak kar-

²⁶³ Tnot: İngilizce metinde İberya'ya, Fransızca metinde Gürcistan'a.

şılanmıştı. Kendisine birçok şey verilip yerine gönderilmişti. O da Tayk'a gidip Rıştuni beyi ölünceye, Arap saldırıları dininceye kadar orada kalmıştı. Altı yıllık sıkıntıdan sonra geri dönüp katolikos tahtına oturdu. Vagharşapat kenti yolu üzerinde yapımına başlattığı kiliseyi bitirmek için acele ediyordu.

Bilginin değerli yol göstermesini izlemeyi bir yana bırakıp kendi kafamdaki kuru lafları bir anlatıya sokuşturdum. Fakat bilginlerin gittiği yolu inceledim ve anlattıklarımı din büyüklerinin Tanrı'nın buyruğuna uygun olarak söyledikleriyle doğruladım. Çünkü O, şöyle demişti: "Gök ve yer geçip gidecek ama sözlerim geçip gitmeyecektir²⁶⁴." "Çünkü öfkemden bir ateş yükselecek, yanacak ve cehennemin derinliklerine inecek²⁶⁵." Tanrı'nın bu insanların yani büyük beylerin şiddetleri hakkında söyledikleri açık: "Ateşle yanacaklar ve dağları alev alacak.", Ve "bütün kötülükleri onların üzerine göndereceğim. Oklarımla onları bezdireceğim" diyor. Çünkü güçlü bir adamın iyice gerdiği yaydan fırlayan ok nasıl hedefini vurursa Sina çölünden gelen Araplar da, benzer biçimde, tüm dünyayı aklıkla, kılıçla ve büyük korku salarak yok ediyor. Çölde yangının parlaması Tanrı'nın "onlara aman vermez tuzaklar kuracağım, avını burada ve yerde çekip sürükleyecek canavarlar yollayacağım" demesinden belliydi. Bu konuda Danyal peygamber de şöyle seslenir: "Dördüncü canavar ürkütücü, korkunç ve çok güçlü. Dışleri demirden, pençeleri bakırdandır. Yediklerini yerlere saçıyor²⁶⁶." Son sözler şöyle: "Onların mahvolmalarının zamanı geldi; Tanrı olanca kararlılığıyla üzerlerine yürüdü²⁶⁷." Bu da zamanında tamamlanacaktır.

Aynı yıl, Ermeniler Arapların hizmetinde olmaktan çıkıp Bizanslılarınkini kabul ettiler. İmparator Konstans Mamikonyan beyi Hamazasp'ı saray nazırı olarak atadı, ona gümüş kakmalı bir taht verdi. Onu tüm Ermenistan toprakları üzerinde söz sahibi kıldı. Öteki beyleri de onurlandırdı; askerlere değerli armağanlar verdi.

²⁶⁴ Matta İncili, XXIV, 35.

²⁶⁵ Yeremya, XV, 14.

²⁶⁶ Danyal, VII, 7.

²⁶⁷ Yeremya, XLVI, 21.

Arapların başı Ermenilerin kendisini bıraktığını görünce o topraklardan aldığı rehinelerin hepsini -bin yedi yüz yetmiş beş can kopardı- kılıçtan geçirtti. Sadece o sırada orada bulunmayan yirmi iki rehine sağ kaldı.

Yine bir Mamikonyan beyi olan Muşeg Arapların hizmetinden ayrılamıyordu, çünkü oğullarından dördü onların elindeydi. Hamazasp'ın da üç oğlu ve bir erkek kardeşi de rehine tutulmaktaydı. Onu ve başka beyleri karılarıyla birlikte Suriye'ye götürmek istediler. Bu nedenle beyler, yaşamı değil, ölümü seçerek Arapların hizmetinden çıkıp alelacele yola düştüler ve Bizans imparatoruna bağlandılar. Bunu yaparken yanında Albanya'dan soylular ve silahlı birlikler ile Siyunig topraklarından soylular vardı. Ayrıca daha önce, Pers imparatorluğu sona erinceye kadar Atrpatakan koruması altında bulunanlar da gelip Ermenilerle birleşiyorlardı. Arap yönetimi gelince Ermenistan'la birleştirilmişlerdi. Araplar Muşeg'i ve yanındaki beyleri tutukladılar. Başları,

Muşeg dışındakileri salıverdi, onu yanında tuttu.

Sonra Tanrı İsmail oğullarının ordusuna bir uyuşmazlık gönderdi. Birlikleri çözülürdü. Birbirleriyle çatışmaya başladılar. Dörde ayrıldılar. Bir bölüm Hindistan bölümündeydi. İkinci Asuristan'ı ve kuzey bölgeleri elinde tutuyordu. Üçüncüsü Mısır ve Tetel bölgesini aldı. Dördüncüye ise Tacik bölgesiyle Askaron denilen yer düşmüştü. Bunlar birbirleriyle savaşımaya başladılar, birbirleriyle sürekli boğuşup kan döktüler. Mısır'da ve Arabistan'da bulunanlar birleştiler; başlarındaki kişiyi²⁶⁸ öldürüp zengin hazineyi yağmaladılar ve tepelerine başka bir başkan²⁶⁹ oturttular, sonra da yerlerine döndüler.

Asuristan'da bulunan Muaviye adındaki komutan, yani bu devletin ikinci kişisi, olup biteni öğrenince askerlerini toplayıp çöle gitti ve ötekilerin başa geçirmiş oldukları adamı öldürdü. Sonra, Arabistan'da bulunan orduya karşı savaştı. O orduyu büyük bir bozguna uğrattı. Asuristan'a muzaffer döndü. Fakat Mısır'daki ordu Bizans imparatoruyla pazarlığa girişti, onunla barış yaptı ve onun tarafına geçti. Epeyce bir miktar asker, on beş bin kadar kişi, Hristiyan oldu, vaftiz edildi. Arap ordularında çok kan döküldü; çünkü acı savaş onları birbirlerini öldürmeye zorluyordu. Ancak Muaviye

²⁶⁸ 3ncü Halife Osman. 656.

²⁶⁹ Dördüncü halife Ali.

güçlenip de hepsini yenince kılıçlar kınına girdi, tutsaklık bitti, karada ve denizde şiddetli çarpışmalar son buldu. Hepsine boyun eğdirdiği zaman Arapların mülküne egemen oldu ve hepsiyle barış yaptı²⁷⁰.

Amin.

Birkaç teknik terim

Asparapet	En önde gelen başkan,
Asparez	Stadyum, hipodrom
Aspet	Kont, şövalye
Bambişn	Kraliçe
Dastakert	Şato, çiftlik
Hamakarar	Çiftlik yöneticisi, mültezim, baş kasadar
İşhan	Prens, bakan, sivil ya da asker başkomutan
Kurator	Bizansta yüksek görevli
Marzpan	Uç beyi
Movpet	Zerdüştilerde büyük din adamı
Nakharar	Prens, beyzade, satrap
Ostikan	Yönetici, vali
Patrikios	Bizansta yüksek konumda kişi, soylu
Sahmanakal	Marzpan ile eşanlımlı
Spathar	Kılıçlı, kılıç taşıyıcı
Vardapet	Okumuş kişi, bilgili kişi, üstat

²⁷⁰ Emevi Devletinin kuruluşu, 661.

VII. Yüzyıl Ermeni yazarları arasında Arapların Ermenistan'daki ilk istilalarından söz eden tek kişi Piskopos Sebeos'tur. Çağdaşı olduğu Sasani-lerin çöküşünü anlatır ve bunu bize sunduğu olayların çoğunda hazır bulunmuş bir yazarın yetkinliğiyle yapar. Gerçi o olayları bir eleştiri süzgecinden geçirmeksizin vermiştir ama bunu yaparken zamanının olağan davranışına, gerek Bizanslı gerek Arap tarihçilerin yaptıklarına ters düşmüş de olmuyordu.

Çoğuna tanık olduğu ya da görgü tanıklarından dinlediği olayları anlatırken herhangi bir yazılı kaynak belirtmez. Yine de Sebeos'un kitabı kendinden sonra gelenlere kaynak olmuştur. Ne var ki, biçeme, anlatı yollarına bakılınca Sebeos'un Bizanslı yazarlardan esinlendiği, onlardan yararlandığı düşünülebilir. Onların izlediği yolu, olaylardan yorumsuz söz etme, bir konudan ötekine belirli bir ara koymaksızın geçme yolunu almıştır; olayları belleğine geldiği gibi anlatır.

www.kitabeviyayinlari.com

ISBN 978-975-6336-40-3

9 789756 336403

